

Rapport

Natuurlijke Bondgenoten

**Biologische bedrijven in de
natuurgebieden van Oost-Nederland**

Derk Jan Stobbelaar

NATUURLIJKE BONDGENOTEN

Biologische bedrijven in de natuurgebieden van Oost-Nederland

Publicatienummer 162

Derk Jan Stobbelaar

Wageningen, april 2000

Platform Biologica
Postbus 12048
3501 AA Utrecht
tel. 030-2300713

Koepelorganisatie van biologisch landbouw, tuinbouw en handel.
Het Producentenplatform Oost Nederland maakt deel uit van deze koepelorganisatie

Leerstoelgroep Rurale Sociologie
Hollandseweg 1
6706 KN Wageningen
0317-484507

De leerstoelgroep Rurale Sociologie houdt zich met name bezig met onderzoek op het gebied van landbouw en platteland.

De Wetenschapswinkel
Postbus 9101
6700 HB Wageningen
0317-484661

De Wetenschapswinkel is onderdeel van de afdeling Onderzoekstrategie van Wageningen UR. Organisaties die niet beschikken over de middelen om zelf onderzoek te laten uitvoeren kunnen hier aanvragen indienen. De Wetenschapswinkel bemiddelt en stelt financiën beschikbaar. De aanvragen moeten passen binnen de thema's: landbouw, milieu en natuur.

Colofon

Natuurlijke bondgenoten

Biologisch bedrijven in de natuurgebieden van Oost-Nederland

Derk Jan Stobbelaar: Leerstoelgroep Rurale Sociologie Wageningen UR

ISBN: 90-6754-597-X

Wetenschapswinkel, rapportnr. 162

Omslag: Bas Holtzer

Druk: Dick Ernsting

Prijs: f. 15,00

WOORD VOORAF

Gebrek aan grond is één van de knelpunten binnen de biologische landbouw in Oost Nederland. Een mogelijke oplossing is het gebruik van natuurgrond. De bedrijfsvoering van biologische bedrijven sluit immers aan bij het natuurbeheer in bepaalde natuurgebieden. (Wetenschapswinkel rapport nr. 152; Biologisch-dynamische landbouw in Oost Nederland, Henk Oostindie).

Vanuit dit perspectief is in dit onderzoek ingegaan op de behoefte aan duidelijkheid over de omvang en kwaliteit van de natuurgronden, die nu en in de toekomst beschikbaar zijn. Ook de behoefte en bereidheid bij de natuurbeschermingsorganisaties en landgoedeigenaren voor samenwerking met biologische boeren is gepeild. De concrete behoefte aan natuurgrond bij biologische boeren komt in beeld. In het onderzoek worden perspectieven ontwikkeld om vraag en aanbod bij elkaar te brengen. De resultaten van dit onderzoek zijn in mei 2000 in een ronde-tafelconferentie met betrokkenen in de regio besproken om daarmee de dialoog op gang te brengen en een eerste aanzet voor de onderlinge samenwerking te geven.

Het Producentenplatform Oost-Nederland zal samen met Platform Biologica verder actie ondernemen om invulling te geven aan de aanbevelingen.

De onderzoeker, Derk Jan Stobbelaar, heeft samen met zijn begeleider bij de leerstoelgroep Rurale Sociologie, Rudolf van Broekhuizen, dit onderzoek met enthousiasme en een grote mate van gedegenheid uitgevoerd.

Jelle Meindersma van het Producentenplatform Oost-Nederland en Sjors Willems van Platform Biologica hebben namens de opdrachtgever aan de begeleidingscommissie deelgenomen. Vanuit Natuurmonumenten Overijssel en de Federatie van Particulier Grondbezit hebben respectievelijk Menno Huges en Rudolf van Weede een onmisbare bijdrage geleverd. Ook Ben Lichtenberg uit de Gelderse Land- en Tuinbouw Organisatie (GLTO) en Servicecentrum Plattelandsontwikkeling Achterhoek (SPA) heeft deelgenomen aan de begeleidingscommissie. Vanuit de Wetenschapswinkel heeft Maria Litjens de commissie begeleid.

De discussies in de begeleidingscommissie laten zich karakteriseren als open en levendig met steeds weer genoeg aangrijpingspunten om verder te praten. Op dit vlak is al zichtbaar geworden, dat samenwerking tussen natuurbeschermers, landgoedeigenaren en boeren positief resultaat heeft.

Het onderzoek is door de Stichting Triodos Fonds en de Wetenschapswinkel gefinancierd.

Bij deze willen we alle geïnterviewden bedanken, die openhartig de informatie hebben geleverd en hebben meegedacht ten behoeve van dit onderzoek.

Rudolf van Broekhuizen, Leerstoelgroep Rurale Sociologie
Maria Litjens, Wetenschapswinkel
Jelle Meindersma, Producentplatform Oost Nederland
Sjors Willems, Platform Biologica

Samenvatting

De biologische landbouw groeit in Nederland snel. Alhoewel het huidige areaal slechts 1% van het totale landbouw areaal bevat, steeg het aantal bedrijven in 1999 met 25%. Voor die groei en voor de speciale (extensieve) werkwijze van biologische boeren is grond nodig. Grond die deels uit de natuurgebieden kan komen. In dit onderzoek wordt gezocht naar de wederzijdse voordelen van de samenwerking tussen biologische landbouw en natuurbeschermingsorganisaties voor wat betreft het gebruik van natuurgrond door biologische boeren.

De resultaten zijn verkregen door gesprekken te voeren met biologische boeren en natuurbeschermers. Daarnaast is een enquête uitgevoerd onder alle biologische boeren in Overijssel en het oostelijk deel van Gelderland.

In het verslag zijn de voordelen van samenwerking tussen biologische boeren en natuurbeschermers beschreven. Tevens is een studie gemaakt van de knelpunten die zich voor kunnen doen bij samenwerking. Voor alle relevante partijen, biologische boeren, natuurbeschermers, particulier grondbezit, overheid, zijn aanbevelingen geformuleerd en er is een ontwerp gemaakt voor de vorm waarin de samenwerking gegoten kan worden.

Vraag naar natuurgrond

Natuurgrond is belangrijk voor de biologische landbouw in Oost Nederland. Een kwart van de grond die bij biologische boeren in gebruik is (3296 ha), is natuurgrond (812 ha). Driekwart van de biologische boeren heeft behoefte aan (meer) natuurgrond. Hun gezamenlijke vraag is 1761 hectare. Dit is twee keer het huidige areaal natuurgrond in gebruik bij biologische boeren. De vraag naar grasland is absoluut gezien groter dan de vraag naar akkerland, maar gerelateerd aan het huidige areaal natuurgrond in gebruik bij biologische boeren, is de vraag naar akkerland veel groter (vijf keer het huidige gebruik). Ook elders hebben biologische boeren behoefte aan natuurgrond. Dat blijkt uit projecten die lopen of liepen in Groningen, Drenthe, Zeeland, Zuid Holland en Brabant/Limburg.

Het belang van natuurgrond voor de biologische landbouw

- om tegemoet te komen aan de extensiveringeis van biologische landbouw.
- natuurgrond kan gebruikt worden om de omschakeling van gangbaar boeren naar biologisch boeren te vergemakkelijken.
- om de bedrijfsvoering te optimaliseren. De bedrijfsvoering kan meer in overeenstemming gebracht worden met de behoefte van het vee. Zo is de voerkwaliteit van natuurgrond uitstekend geschikt voor jongvee, droge koeien en vleesvee.
- voor de aanvoer van extra grondstoffen zoals stro en voer. De komende tijd zullen de Biologische richtlijnen omtrent het gebruik van (gangbare) mest en de aanvoer van grondstoffen van buiten het bedrijf worden aangescherpt. Vooral op de arme zandgronden van Oost Nederland zullen de (kleinere) biologische boeren met een grondstoffentekort te maken krijgen.

De voordelen van biologische landbouw voor natuurbeschermingsorganisaties

Uitgangspunten

- De doelstellingen van de biologische landbouw en natuurbescherming lopen parallel. Beide willen een duurzaam beheer van de grond, en willen voorkomen dat lucht, water, en aarde vervuild raken.
- Natuurbeschermingsorganisaties kunnen gebruik maken van het mens, milieu en natuurvriendelijke imago dat de biologische landbouw heeft.

Rondom natuurgrond

- De biologische bedrijven kunnen gezien worden als de stapstenen tussen de natuurgebieden. Door de betere milieukwaliteit en de grotere aandacht van de boer voor

natuur, kunnen meer dieren en planten op de bedrijven leven en kunnen deze bedrijven gebruikt worden als vluchtheuvels tussen de natuurgebieden (Vereijken, 1994).

- Omdat de biologische landbouw per definitie grondgebonden is en uitgaat van evenwichtige bemesting, veroorzaakt ze weinig of geen milieuoverlast naar natuurgebieden. Per saldo ontstaat bij beheer van natuurgebieden door biologische boeren, een nutriëntenstroom van het natuurgebied naar het bedrijf. Door slim uitgiftebeleid van natuurgrond kunnen boeren rond natuurgebieden gestimuleerd worden om te schakelen naar biologische landbouw, waardoor bufferzones gecreëerd kunnen worden.

Beheer van natuurgrond

- Biologische mest bevat geen zware metalen, antibiotica of ontwormingsmiddelen. Natuurgebieden die bemest mogen worden, zullen door biologische mest niet besmet raken.
- Biologische akkerbouwers zijn beter in staat natuurgrond te bebouwen, doordat ze de techniek van het mechanisch onkruid verwijderen nog beheersen, daarnaast niet in paniek raken bij enig onkruid en om weten te gaan met lage bemestingsniveaus.
- Biologische boeren hebben over het algemeen een coöperatieve houding. Mede geleid door de natuurvriendelijke uitgangspunten zijn, zo is de ervaring van sommige geïnterviewde natuurbeschermers, biologische boeren bereid mee te denken over het beste beheer voor natuurgebieden.

Knelpunten in de samenwerking tussen biologische boeren en natuurbeschermingsorganisaties

Het belangrijkste knelpunt voor samenwerking is het wederzijdse gebrek aan informatie en communicatie. Natuurbeheerders weten de biologische boeren niet altijd te vinden en weten onvoldoende wat de capaciteiten van de biologische boeren zijn. De biologische boeren snappen niet altijd wat een natuurbeschermingsorganisatie doet in een gebied en waarom ze bepaalde stukken willen opkopen. Wanneer vooroordelen opgeruimd zijn, blijkt een verdere samenwerking soepel te lopen. Praktische knelpunten zijn verder gelegen in een gebrek aan organisatie van de biologische boeren, een onduidelijke beleidscoördinatie tussen de verschillende niveaus binnen de natuurbeschermingsorganisaties, het gebrek aan gebruikszekerheid van natuurgrond en de veranderende regelgeving (Programma Beheer, nieuwe biologische richtlijnen).

Mogelijkheden tot groei van de biologische landbouw op natuurgrond

Een combinatie van de groei van de natuurgebieden en het verschuiven van de uitgifte naar biologische landbouw biedt de beste kansen voor de groei van de biologische landbouw op natuurgrond. De groei van het oppervlak natuurgebieden is de gemakkelijkste weg, want bij verschuiving van de uitgifte losse grond van gangbare boeren naar biologische boeren moeten bestaande relaties en netwerken afgebouwd worden. De enige manier om de biologische landbouw onder hoevepachters en andere vaste pachters te laten groeien, is de pachters ervan te overtuigen dat aan die teeltwijze voordelen zitten, of door te wachten tot het pachtcontract afloopt en dan een nieuw pachtcontract (eenmalige pacht) aan te bieden waarin biologische landbouw als verplichting is opgenomen.

Kansen voor samenwerking

Uit gesprekken is gebleken dat, de bereidheid tot samenwerking aanwezig is. Om die samenwerking daadwerkelijk gestalte te geven kunnen twee verschillende ingangen gekozen worden, die elkaar overigens niet uitsluiten.

Eenzijds kunnen de natuurbeschermingsorganisaties en landgoedeigenaren criteria opstellen waaraan de bedrijfsvoering van boeren die natuurgrond willen pachten moet voldoen. Door te werken met criteria kunnen de natuurbeschermingsorganisaties expliciet

kiezen voor natuur- en milieuvriendelijke boeren. Voordelen van deze benadering voor de natuurbeschermers zijn de mogelijkheid te sturen in de milieu en natuurkwaliteit buiten de natuurgebieden, en de helderheid van het uitgiftebeleid dat daardoor waarschijnlijk op een redelijk draagvlak mag rekenen. Voordelen voor de biologische boeren zijn dat de meeste van hen zullen voldoen aan de gestelde criteria, maar dat het bovendien een extra stimulans tot milieu en natuurvriendelijk werken inhoudt.

Anderzijds is gewenst dat de communicatie tussen beide partijen op drie samenhangende niveaus verbetert. Op landelijk niveau kunnen natuurbeschermers en biologische boeren discussieren over de uitgifte criteria en over manieren waarop beide organisaties elkaar kunnen versterken (bijvoorbeeld in imago)

Op regionaal niveau moeten vooral de communicatielijnen versterkt worden, zodat blokkades in de praktische samenwerking opgeruimd worden. Hier ligt een rol voor organisaties die biologische boeren willen ondersteunen, zoals de Milieufederaties, SPA, Stimuland, LTO en Biologica, en vanuit de natuurbeschermingsorganisaties voor de beheerdersplatformen (provinciaal overleg van alle terreinbeherende instanties).

Op lokaal niveau gaan natuurbeschermers aan de slag met de richtlijnen die landelijk zijn uitgedacht en de informatie die regionaal verkregen is. Biologische boeren in de buurt van natuurgebieden zouden er goed aan doen zich te organiseren, zodat ze een duidelijker aanspreekpunt zijn voor de natuurbeschermingsorganisaties en gezamenlijk een betere natuur- en milieukwaliteit kunnen bereiken. Een biologische boerenorganisatie kan gemakkelijker het beheer van grote gebieden organiseren en door zelfcontrole zorgen voor minder administratie bij de natuurbeschermingsorganisaties.

Biologische boeren in Oost Nederland doen in het algemeen veel aan verbredingsactiviteiten (agrarisch natuurbeheer, huisverkoop etc.), en biologische boeren met natuurgrond hebben zelfs nog meer activiteiten op hun bedrijf. Natuurgrond kan in een dergelijke multifunctionele strategie een belangrijke rol spelen. Zo biedt een geïntensiverde samenwerking tussen natuurbeschermers en biologische boeren kansen voor natuur, milieu en leefbaarheid van het platteland.

Inhoudsopgave

1.	INLEIDING	1
1.1	Achtergrond van het onderzoek.....	1
1.2	Doelstelling en onderzoeksvragen	2
1.3	Werkwijze	2
1.4	Het onderzoeksgebied	3
1.5	Gebruikte termen	3
2.	DE BIOLOGISCHE LANDBOUW	4
2.1	Biologische landbouw in Nederland.....	4
2.2	Biologische landbouw in Overijssel en Gelderland.....	5
2.3	Waarom is grond een knelpunt voor de uitbreiding van de biologische landbouw in Oost Nederland?.....	7
3.	PACHT EN ANDERE OVEREENKOMSTEN	9
3.1	Typen pacht, andere gebruiksvormen en pachtprijzen.....	9
3.2	Typen overeenkomsten tussen boer en natuurbeschermer	11
3.3	Conclusie	14
4.	BELANG VAN SAMENWERKING	17
4.1	Belang van natuurgrond voor de biologische landbouw	17
4.2	Voordelen van biologische landbouw voor natuurbeschermingsorganisaties.....	18
4.3	Conclusie	19
5.	VRAAG EN AANBOD VAN NATUURGROND.....	21
5.1	Huidig gebruik van natuurgrond door biologische boeren.....	21
5.2	Gewenst gebruik van natuurgrond door biologische boeren.....	22
5.3	Beheer	26
5.4	De natuurbeschermingsorganisaties	28
5.5	De Federatie Particulier Grondbezit	29
5.6	Aanbod van de natuurbeschermingsorganisaties in hectares en type overeenkomst.....	30
5.7	Knelpunten in de samenwerking tussen biologische boeren en natuurbeschermingsorganisaties.	31

5.8	Conclusie	33
6.	ANDERE INITIATIEVEN VOOR SAMENWERKING TUSSEN NATUURBESCHERMINGSORGANISATIES EN BIOLOGISCHE BOEREN	35
6.1	Groningen.....	35
6.2	Limburg / Brabant	35
6.3	Zeeland	36
6.4	Drenthe.....	36
6.5	Achterhoek.....	36
6.6	Zuid Holland	37
6.7	Conclusie overzicht initiatieven.....	37
7.	KANSEN VOOR GROEI VAN DE BIOLOGISCHE LANDBOUW	39
7.1	De groei van de natuurgebieden in Nederland.....	39
7.2	Verschuiving van uitgifte natuurgrond van gangbare naar biologische boeren.....	40
7.3	Verschuiving van (sub)natuurdoeltypen	41
7.4	Nog niet uitgeven gronden van natuurbeschermingsorganisaties	41
7.5	Particuliere gronden.....	42
7.6	Gronden van waterwinmaatschappijen.....	42
7.7	Conclusie	43
8.	DE RELATIE TUSSEN PLATTELANDSONTWIKKELING, BIOLOGISCHE LANDBOUW EN NATUURGROND.....	45
8.1	Algemene trends in de landbouw	45
8.2	Bedrijfsstrategie biologische boeren in Oost Nederland	45
8.3	Relatie natuurgrond en bedrijfsstrategie biologische boeren in Oost Nederland.....	47
8.4	Toekomstig samengaan biologische landbouw en natuur	49
8.5	Conclusie	51
9.	EEN STRUCTUUR VOOR SAMENWERKING.....	53
9.1	Behoeftte aan structuur vanuit de biologische boeren.....	53
9.2	Behoeftte aan structuur vanuit de natuurbeschermingsorganisaties	53
9.3	Ontwerp voor een structuur	53

10.	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN.....	59
10.1	Conclusies.....	59
10.2	Aanbevelingen.....	60

Lijst met figuren

Figuur 1	Groei natuurgebieden	39
Figuur 2	Relatie groei biologische landbouw en groei natuurgebieden.....	41

Lijst met tabellen

Tabel 1	Hectares biologische landbouw Oost Nederland	6
Tabel 2	Grootte van de verschillende sectoren in de biologische landbouw in Oost Nederland	6
Tabel 3	Omschrijving pachtovereenkomsten.....	11
Tabel 4	Overzicht van overeenkomsten tussen boer en natuurbeschermer	12
Tabel 5	Hectares natuurgrond in gebruik bij biologische boeren in Oost Nederland.....	21
Tabel 6	De relatie bedrijfsleeftijd en het gebruik van natuurgrond	21
Tabel 7	De huidige contracten op natuurgrond van biologische boeren in Oost Nederland.	22
Tabel 8	De vraag naar natuurgrond	23
Tabel 9	De invloed van de bedrijfsgrootte op de vraag naar natuurgrond.....	24
Tabel 10	Bedrijfsvergroting en de vraag naar natuurgrond.....	24
Tabel 11	De invloed van de bedrijfsleeftijd op de vraag naar natuurgrond	25
Tabel 12	De vraag naar pachtvormen	26
Tabel 13	De behoefte van de verschillende biologische sectoren naar natuurgrond	27
Tabel 14	Natuurgrond in de provincies Gelderland en Overijssel (ha).....	31
Tabel 15	Vernieuwing op gangbare bedrijven in Nederland	45
Tabel 16	Bedrijfsstrategie biologische boeren.....	46
Tabel 17	Totaal verbreding- en verdiepingsactiviteiten biologische landbouw in Oost Nederland	47
Tabel 18	De verschillen in strategie tussen de groep met en zonder natuurgrond.....	48
Tabel 19	Polariteiten in beheer van natuurgrond.....	49
Tabel 20	Structuren op verschillende niveaus	54

1. Inleiding

1.1 Achtergrond van het onderzoek

In 1998 is een onderzoek uitgevoerd naar de knelpunten en perspectieven van de Biologisch Dynamische landbouw in Oost-Nederland (Oostindie, 1999). Een van de gesignaleerde knelpunten was grondschaarste¹. Redenen daarvoor zijn dat de BD bedrijven in Oost Nederland klein zijn en de grondprijs hoog is. Bestaande biologische bedrijven worden door de hoge grondprijs belemmerd in hun ontwikkeling, en boeren die willen omschakelen hebben moeite hun bedrijfsvoering te extensiveren. Een mogelijke oplossing voor de grondschaarste waarmee een deel van de Gelderse en Overijsselse biologische boeren zich geconfronteerd zien, is het gebruik van gronden van natuurbeheerorganisaties. In Gelderland en Overijssel zijn daarbij van belang: Staatbosbeheer (SBB), Natuurmonumenten (NM), Het Geldersch Landschap (GL), en Het Landschap Overijssel (LO).

Een andere belangrijke groep grondeigenaren zijn de particuliere landgoederen. Op landgoederen spelen milieu en natuurwaarden over het algemeen een belangrijke rol in het beheer. Biologische landbouw kan daar goed een plaats in hebben.

Samenwerking tussen boeren en natuurbeschermers komt tegenwoordig veelvuldig voor. Op individuele basis zijn ook biologische boeren al in contact getreden met natuurbeschermingsorganisaties. Onder andere het pachten van grond, het kopen van gras op stam, het verrichten van loonwerk kunnen redenen zijn voor deze contacten. Natuurbeschermingsorganisaties zien boeren als volwaardige partner voor het beheer van natuur, maar wensen over het algemeen niet (expliciet) te kiezen voor samenwerken met biologische boeren.

In dit onderzoek wordt gezocht naar de wederzijdse voordelen van de samenwerking tussen biologische landbouw en natuurbeschermingsorganisaties voor wat betreft het gebruik van natuurgrond door biologische boeren. Tevens is studie gemaakt van de knelpunten die zich voor kunnen doen bij samenwerking. Voor alle relevante partijen, biologische boeren, natuurbeschermers, particulier grondbezit, overheid, zijn aanbevelingen geformuleerd.

In dit onderzoek wordt de relatie tussen biologische landbouw en natuurbeschermingsorganisaties ook in een breder kader van plattelandontwikkeling gezet. Wat kunnen beide betekenen voor een vitaal platteland en wat is de meerwaarde van een samenwerking tussen deze partijen?

Een hypothese in dit onderzoek is dat het opkopen van grond door natuurbeschermingsorganisaties en het deels weer uitgeven van deze grond aan (biologische) boeren grote potenties kan hebben voor de kwaliteit van het landelijk gebied. In de optimale situatie kan door de samenwerking van biologische boeren en natuurbeschermers hoogwaardige halfnatuur of cultuurnatuur tot stand kan komen. De boer

“Een groot probleem voor ons bedrijf betreft de grondprijzen. Het is vrijwel onmogelijk om grond te kopen. Ik heb berekend dat de lasten bij grondaankoop voor aflossing en rente op zo'n 5000 gulden per ha per jaar komen. Dat kunnen wij onmogelijk opbrengen. Daar kun je echt geen vee voor houden, zeker niet wanneer je ook nog eens melkquotum moet kopen. De enige manier om grond te verwerven is dus met behulp van financiering van buiten of door middel van pacht. Op de 3,5 ha grond die nu in handen zijn van de stichting rust nog een financieringslast van zo'n 60.000 gulden. Dat is zo'n 1000 gulden per hectare per jaar. Dat betaal je ook ongeveer aan pacht. Ook de groenfondsen werken niet drempelverlagend m.b.t. grondaankoop. De rente die je betaalt mag dan zo'n 1,75% lager zijn, maar dan nog zit je met veel te hoge vaste lasten”.

¹ De citaten in de kaders in dit hoofdstuk komen uit het onderzoeksmateriaal van Oostindie (1999) en geven aan waarom dit onderzoek gestart is. De andere citaten komen uit eigen interviews.

brengt in deze samenwerking de boerenkennis, machines en menskracht in, en de natuurbeschermers een onderbouwde natuurvisie en een controle apparaat dat loopt van karteren / flora en fauna opnames tot bijhouden wat de boer doet.

Waar vroeger de boer en de natuurlijke omstandigheden in gesprek waren om tot een natuurlijk agrarisch landschap te komen, gaan nu de natuurlijke omstandigheden gemakkelijker te manipuleren zijn, de natuurbeschermers met de boeren in gesprek. De grond waarover ze het hebben is tegelijkertijd onderdeel van een natuurgebied en van een landbouwbedrijfssysteem. De boer krijgt voor een relatief lage prijs de kans zijn bedrijf uit te breiden of te optimaliseren. Daarmee ondersteunt deze samenwerking een breed duurzaamheidsperspectief dat gebaseerd is op ecologie, economie en sociaal-politieke en culturele aspecten (Horlings, 1996: 285). Volker (1999: 166) stelt dat als landschap onderdeel moet zijn van plattelandontwikkeling, de biologische landbouw daarvoor de beste perspectieven biedt.

1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

De doelstellingen van dit onderzoek zijn:

- Wegnemen van knelpunten in de ontwikkeling van de biologische landbouw.
- Dialoog bevorderen tussen verschillende partijen in het landelijk gebied.
- Zicht krijgen op zowel de huidige als potentiële vraag van biologische boeren naar natuurgrond, en het aanbod daarvan door natuurorganisaties.
- Het maken van een ontwerp voor een structuur waarin vraag en aanbod van natuurgronden beter op elkaar afgestemd zijn.

Hieruit zijn de volgende onderzoeksvragen afgeleid:

1. Hoe groot is het huidige gebruik van natuurgrond door biologische boeren.
2. Wat is de vraag van biologische boeren naar natuurgrond (kwantitatief en kwalitatief).
3. Wat is potentieel het aanbod van natuurgrond door natuurorganisaties (kwantitatief en kwalitatief).
4. Wat zijn bestaande organisatievormen voor overeenkomsten tussen biologische boeren en natuurbeheerders.
5. Hoe kan een nieuwe organisatievorm voor de contacten, individueel of collectief, tussen biologische boeren en natuurbeschermingsorganisaties eruit zien.

“Ik zou graag zien dat ik een BD veeteler als buurman krijg. Dat zou ideaal zijn om kringlopen te sluiten en tot een nog evenwichtiger bedrijf te komen. (...) Ik krijg nu mest van de Zonnehoeve. (...) Ik hoop in de toekomst weer wat meer graan te kunnen verbouwen om op die manier een veehouder ook aan stro te kunnen helpen. (...) Om grond te kopen voor graanteelt is natuurlijk uit den boze. Dat kan financieel nooit uit. We zoeken de uitbreidingsmogelijkheden dan ook vooral in samenwerking met het Overijssels landschap. (...) Ook omdat er hier vlakbij een ecologische verbindingzone is gepland is het Overijssels landschap in de toekomst wellicht geïnteresseerd om grond te verhuren voor graanteelt. Dat past natuurlijk prachtig hier in het landschap”.

1.3 Werkwijze

Dit onderzoek kent drie fases:

1. literatuurstudie en interviews met sleutelfiguren.
2. enquête onder alle biologische boeren uit Oost Gelderland en Overijssel.
3. communicatietraject met de resultaten.

Allereerst zijn gesprekken gevoerd met biologische boeren en natuurbeschermers in Oost Nederland. Deze biologische boeren hadden allen grond van natuurbeschermingsorganisaties in gebruik. Er is gestreefd verschillende soorten

overeenkomsten te bekijken; sommige boeren zaten geheel op natuurgrond, anderen hadden maar een klein stukje gepacht of kopen gras op stam. Ook is getracht in de interviews een overzicht te krijgen van de relaties met de verschillende natuurbeschermingsorganisaties. De kennis die in deze fase is opgebouwd, is gebruikt om de juiste vragen in de enquête te kunnen stellen.

Alle biologische boeren en omschakelaars in Overijssel en Oost Gelderland zijn benaderd voor de enquête. Van de 185 hebben er uiteindelijk 122 meegedaan (13 weigeraars en 28 niet bereikt). De respons is daarmee goed. Van de 122 respondenten waren er 89 biologische boeren en 32 omschakelaars.

De boeren zijn op twee avonden gebeld. Degenen die niet bereikt zijn, zijn overdag nogmaals gebeld. Daarmee is voorkomen dat een bepaalde groep boeren (bijvoorbeeld de vergaderboeren) stelselmatig werd overgeslagen.

Na de enquête zijn de resultaten daarvan vergeleken met de interviews en literatuur. De resultaten zijn getoetst aan de belevingswereld van biologische boeren en natuurbeschermers.

1.4 Het onderzoeksgebied

Alhoewel de problematiek van het grondtekort in bijna heel Nederland speelt, hebben we er voor gekozen om onderzoek te doen in het Oostelijk zandgebied (Overijssel en Gelderland ten oosten van de IJssel). Dit onderzoek bouwt voort op een eerder onderzoek naar de knelpunten voor de biologische landbouw dat in deze regio is uitgevoerd (Oostindie, 1999). Uit dit onderzoek kwam het grondtekort als een probleem voor de biologische boeren in de regio naar voren.

Daarnaast is het Oostelijk Zandgebied een relatief homogeen gebied. Het is een kleinschalig landschap met veelal eenzelfde soort menging van natuur en landbouw. Dat betekent voor de biologische boeren dat in principe altijd wel een stuk te pachten cq huren natuurgebied in de buurt moet zijn.

De gangbare bedrijven in het gebied hebben vaak twee takken, melkveehouderij en varkenshouderij. Deze intensieve vorm van landbouw maakt het niet gemakkelijk om om te schakelen naar biologische landbouw.

1.5 Gebruikte termen

Het is van belang een omschrijving te geven van veel gebruikte termen, om te voorkomen dat uitspraken misverstaan worden.

Onder *agrarisch natuurbeheer* wordt verstaan beheer in dienst van de natuur uitgevoerd op land met landbouwbestemming. *Particulier natuurbeheer* is beheer in dienst van de natuur op land van particulieren (boeren) met een natuurbestemming. *Beheer van natuurgrond of natuurlandbouwgrond* is het beheer van gronden van natuurbeschermingsorganisaties met als hoofddoel de ontwikkeling van natuur, en als nevendoeel de productie van landbouwproducten. In dit verslag zijn natuurgrond en natuurlandbouwgrond synoniem.

Tenzij anders vermeld is deze grond altijd te gebruiken door boeren. Wanneer gesproken wordt over natuurbeschermingsorganisaties vallen daar in dit verslag ook de particuliere landgoederen onder, tenzij ze apart vermeld worden.

Het investeren in een kleine tak wordt steeds moeilijker. Je moet overal een beetje investeren, wat uiteindelijk handenvol geld kost. Een uitbreiding van de veehouderij is hier moeilijk door de beperkte hoeveelheid grond die we hebben, al hebben we wel wat plannen om meer met de Oosterwaarde samen te gaan werken waar ze wat ruimer in de grond zitten. Ook zouden we kunnen proberen extra grond te verwerven via Staatsbosbeheer, dat hier in de omgeving nogal wat grond heeft.

2. De biologische landbouw

2.1 Biologische landbouw in Nederland

Biologische landbouw is een verzamelnaam voor ecologische landbouw (Eco landbouw) en biologisch dynamische landbouw (BD landbouw). De BD landbouw is de oudste vorm van biologische landbouw. De BD landbouw is gebaseerd op de Antroposofie, in het bijzonder op de Landbouwcursus van Steiner. Hierin staat de samenhang tussen processen in de natuur en de landbouw centraal. De term 'dynamisch' duidt volgens de BD vereniging erop dat het levende altijd in beweging is, dat een landbouwbedrijf als een levend organisme zich volgens haar eigen mogelijkheden ontwikkelt in samenhang met invloeden uit haar omgeving. De BD vereniging stelt verder dat een boer die werkt met de inzet om steeds meer inzicht te krijgen in die samenhang en daaruit zijn manier van werken afleidt, zijn bedrijf al tot een BD bedrijf maakt.

De Eco landbouw kwam in de jaren zeventig op als onderdeel van de 'derde groene golf' (zo genoemd door Van der Windt, 1995), waarbij het milieubewustzijn een sterke rol speelde. Deze vorm van landbouw is geënt op een wetenschappelijke benadering van de landbouw. Doel is een mens en milieuvriendelijke landbouw te creëren.

Een van de belangrijkste troeven van de biologische landbouw is het EKO keurmerk. Door het keurmerk onderscheiden biologische bedrijven zich van gangbare bedrijven. Om in aanmerking te komen voor het keurmerk, moet een bedrijf voldoen aan de EU biologische richtlijnen. Omdat het maatschappelijke debat over wat duurzame landbouw is, en de ideeënvormen daaromtrent binnen de biologische landbouwbeweging zich ontwikkelen, worden de richtlijnen regelmatig aangepast. Dat gebeurt op verschillende niveaus. De International Federation of Organic Agricultural Movement (IFOAM) heeft privaatrechtelijke regels opgesteld met een wereldwijde dekking. De Europese afdeling van IFOAM geeft advies aan de EU voor het opstellen van EU-regels. Nederland heeft inbreng op de EU-regels via een vertegenwoordiger van LNV. Daarvan afgeleid, of ten minste geharmoniseerd, zijn de Nederlandse Biologische Landbouwregels, ook wel Skal richtlijnen genoemd. De biologische (landbouw)bedrijven worden gecertificeerd en gecontroleerd door Skal.

Op dit moment spelen discussies over onder andere het verplichte gebruik van biologische mest en voer, en het toevoegen van een richtlijn omtrent agrarisch natuurbeheer.

De financieel economische positie van de meeste biologische boeren is goed (zie ook kader). De markt voor biologische producten is, anders dan de reguliere markt, een vraagmarkt. Sinds de biologische producten in de supermarkten liggen (vanaf 1997), is de vraag enorm toegenomen. Ook voor de werkgelegenheid op het platteland is de biologische landbouw een opsteker. Roep (2000) berekende op basis van LEI cijfers dat de biologische melkveehouderij een half VAK meer nodig heeft per gemiddeld bedrijf (uitgaande van een bedrijf met 375.000 liter quotum, en 1,3 VAK op het gangbare bedrijf), bij een hogere opbrengst per VAK.

Uit berekeningen van Wim Zaalmink, medewerker van LEI-DLO, blijkt dat de meerprijs van biologische melk meer dan opweegt tegen de lagere productie (zie Roovers, 1999). Daarnaast zijn veel biologische boeren in het onderzoek niet zo gespecialiseerd als hun gangbare collega's. Door de neveninkomsten die de biologische boeren hebben uit beheersovereenkomsten, en huisverkoop komt het inkomen nog hoger te liggen. Roep (2000) berekent dat de extra opbrengsten in de biologische melkveehouderij zijn te herleiden tot 11% uit een hogere melkprijs, 6,5% uit zelfverwerking en 4% uit verbreding van de activiteiten. Daar staan 9% hogere kosten tegenover, wat maakt dat de opbrengsten van biologische melkveehouders 12% hoger uitpakken dan gangbare boeren.

2.2 Biologische landbouw in Overijssel en Gelderland

Het totale areaal dat biologisch beteeld wordt in Oost Gelderland en Overijssel is 3296 hectare (dit is inclusief gepachte ed. natuurgrond). Tweederde deel daarvan is grasland (Tabel 1). De gemiddelde bedrijfsgrootte is 27,24 hectare, maar de spreiding is heel groot (standaardafwijking die groter is dan de gemiddelde bedrijfsgrootte). Dat komt doordat alle bedrijfstakken bij elkaar opgeteld zijn: van de kleine tuinbouwbedrijven tot de grote extensieve veehouderij bedrijven.

In Oomen et al. (1998) wordt aangegeven dat bij het huidige consumptie patroon een in grondstoffen zelfvoorzienende biologische landbouw mogelijk is. Wanneer de verhouding voedsel- en voedergewassen in een regio 24% – 76% is, wordt er in de plantaardige en dierlijke sector voldoende geproduceerd, én kan de stikstofkringloop op regioniveau gesloten worden. De regio Oost Nederland produceert in verhouding meer voor de dierlijke sector (Tabel 1). Dat betekent ook dat er meer mest geproduceerd wordt dan nodig is, en dat er waarschijnlijk te weinig stro en krachtvoer geproduceerd wordt. Stro en krachtvoer (graan) komen namelijk uit de akkerbouwsector. De biologische landbouw in Oost Nederland zal daardoor krachtvoer en stro moeten importeren uit andere regio's of landen. Een factor die hier buiten beschouwing is gelaten, is de productie van biologisch graan door natuurbeschermingsorganisaties. Het tekort aan stro en graan kan en zal deels worden opgevangen door deze productie. Het Geldersch Landschap heeft bijvoorbeeld 150 hectare graan in eigen beheer.

Wanneer de mest die in de biologische sector in Oost Nederland wordt geproduceerd gelijkelijk verdeeld zou worden over alle aanwezige grond, dan zou dat resulteren in een stikstofgift van 142 kg stikstof per hectare (Bijlage 4). Dat blijft ruimschoots onder de Biologische richtlijn van 170 kg N/ha. De natuurgrond hectares zijn in deze berekening wel meegenomen. Als deze niet bemest mogen worden, gaat de stikstofgift per hectare omhoog. Daarnaast ligt hoogstwaarschijnlijk de verdeling in het gebied niet zo evenwichtig en zullen er bedrijven boven de norm zitten, maar het geeft in ieder geval aan dat de sector in de regio met mestafzetcontracten kan voldoen aan de richtlijnen. De veedichtheid van de sector in het gebied is dan ook laag ten opzichte van de gangbare landbouw. Gemiddeld is de veedichtheid 1,88 GVE (zie Bijlage 4). De gangbare landbouw in Overijssel komt op een veedichtheid van 3,75 GVE.

Tabel 1 Hectares biologische landbouw Oost Nederland²

	<i>Som</i>	<i>Gemiddeld per bedrijf³</i>	<i>Voedsel / Voedergewassen</i>
Totaal aantal hectares	3296	27,24	
Grasland	2061,2	17,18	2364 hectare (83%)
Maïs	302,9	2,52	
Akkerbouw (exclusief maïs)	385,1	9,63	
Vollegrondstuintbouw	74,3	3,38	
Fruitteelt	20,7	2,59	470 hectare (17%)

Omdat de biologische landbouw vrij sterk gemengd is (de helft van de bedrijven), valt een vergelijking tussen de sectoren niet goed te maken. Wanneer getracht wordt een beeld te geven van de grootte van de bedrijven, moet dus altijd rekening worden gehouden met deze menging (zie Tabel 2). Het aantal kleine biologische bedrijven in Oost Nederland is vrij groot. Dat komt vooral door de geitenhouders, (glas)tuinbouwers en fruittelers. Het aantal landbouwtakken per bedrijf is het hoogst in de categorie 11 tot 20 hectare. Waarschijnlijk zijn de kleinere bedrijven vaak niet groot genoeg voor menging, en zijn grotere niet altijd in staat de werkdruk van meerdere activiteiten op te vangen.

Tabel 2 Grootte van de verschillende sectoren in de biologische landbouw in Oost Nederland

<i>Sector</i>	<i>Grootte klassen (ha)</i>					<i>Totaal</i>
	<i><10</i>	<i>11-20</i>	<i>21-40</i>	<i>40-100</i>	<i>100></i>	
Akkerbouw	2	15	16	8	0	41
Melkveehouderij	1	8	28	14	1	52
Zoogkoeienhouderij	4	1	1	2	1	9
Vleesveehouderij	3	5	4	3	1	16
Schapenhouderij	0	4	1	1	1	7
Geitenhouderij	7	5	1	0	1	14
Fokvarkens	0	5	3	0	0	8
Vleesvarkens	1	7	10	1	0	19
Legkippen	1	2	3	0	0	6
Vleeskuikens	0	1	0	0	0	1
Vollegrondstuintbouw	9	5	2	0	0	16
Glastuintbouw	5	1	2	0	0	8
Fruitteelt	3	2	0	1	0	6
Anders	5	2	5	1	0	1
<i>Totaal aantal takken</i>	<i>41</i>	<i>63</i>	<i>76</i>	<i>31</i>	<i>5</i>	<i>204</i>
<i>Totaal aantal bedrijven</i>	<i>31</i>	<i>29</i>	<i>39</i>	<i>21</i>	<i>2</i>	<i>121</i>
<i>Aantal landbouw takken per bedrijf</i>	<i>1,3</i>	<i>2,17</i>	<i>1,9</i>	<i>1,5</i>	<i>2,5</i>	<i>1,69</i>

² Tussen het totale oppervlak biologische landbouw in Oost Nederland en de optelsom van de onderdelen zit een verschil van 450 hectare. Waarschijnlijk zijn deze hectares op de bedrijven terug te vinden als bossages, erven en kassen.

³ Deze cijfers hebben betrekking op die bedrijven waar deze activiteiten plaatsvinden. Het is dus geen totaal gemiddelde.

2.3 Waarom is grond een knelpunt voor de uitbreiding van de biologische landbouw in Oost Nederland?

De biologische landbouw groeit snel doordat de vraag naar biologische producten toeneemt. De groei van de productie van biologische producten is afhankelijk van de aanwezigheid van geschikte grond. In heel Nederland komt de biologische landbouw moeilijk aan grond voor uitbreiding, maar dat geldt zeker voor de oostelijke zandgronden. Biologisch boeren op die gronden is niet gemakkelijk door de hoge onkruiddruk, minder voedselrijke bodem en vaak kleinschalige verkaveling. Voor deze boeren zijn er de volgende redenen dat ze niet voldoende grond kunnen verkrijgen:

Grondprijzen

Factoren van binnen de landbouw zowel als factoren van buiten de landbouw drijven de grondprijzen op. Buiten de landbouw spelen ondermeer: niet meer beschikbaar komen van nieuwe landbouwgrond in polders, teruglopen van het aantal landinrichtingsprojecten, en het feit dat er vele gegadigden voor grond zijn (andere boeren, overheden, projectontwikkelaars, beleggers, natuurbeschermers) (Wisserhof, 1996). De natuurbeschermingsorganisaties alleen al leggen een claim van 150.000 ha in heel Nederland.

Binnen de landbouw speelt nu de discussie over de Europese nitraatrichtlijn die gangbare veetelers verplicht extensiever te gaan werken. De gangbare boeren gaan daarom nu al op zoek naar grond, mede omdat banken geen leningen meer geven aan te intensieve bedrijven (mm Gerhard te Voortwis, SPA). De groei van de biologische sector zelf heeft ook effect op de grondprijzen. Het huidige areaal ligt net boven de 1% van de Nederlandse cultuurgrond, maar de biologische landbouw groeit met ongeveer 20% per jaar. Het zijn vooral veetelers die omschakelen, doordat het voor hen niet zo'n grote stap is en de afzet snel groeit (supermarkt). Vooral voor het uitbreiden van de biologische varkenshouderij is veel grond nodig⁴.

De grondprijzen verschillen overigens sterk per gebied. Zelfs binnen Gelderland liggen de prijzen ver uiteen. Op de Oostflank van de Veluwe kost een hectare 30.000 gulden, in de Achterhoek 80.000 en in de Betuwe 100.000 (mm Jonkers, Geldersch Landschap).

Sluiten kringloop op eigen bedrijf

In de biologische landbouw en vooral in de BD landbouw, is het sluiten van de kringloop op het eigen bedrijf essentieel voor de bedrijfsvoering. Men streeft er dan naar een gemengd bedrijf te ontwikkelen waar de mest van de dieren de akkerbouw en / of tuinbouw gewassen kan voeden en andersom, dat veevoer op de akkers verbouwd kan worden (zie ook: Oostindie, 1999). Zo zijn er tuinbouwbedrijven van een paar hectare die grasland willen hebben om een paar koeien te kunnen houden. Er zijn ook veetelers die granen willen verbouwen voor het vee. Omdat zowel graanteelt, als veehouderij voor de mestvoorziening input extensieve activiteiten zijn, passen deze zeer goed op natuurgrond.

Alleen ongeschikte grond aanwezig

Niet alle grond die een biologische boer aangeboden krijgt is direct inzetbaar in de biologische bedrijfsvoering. De grond moet voldoen aan de Biologische richtlijnen en moet passen in de bedrijfsvoering. Daarom kan een biologische boer niet zomaar gangbare grond pachten. De meeste grond van natuurbeschermingsorganisaties voldoet echter aan de richtlijnen van Skal, een extra reden waarom natuurgrond zo interessant is voor de biologische landbouw.

⁴ De grondgebondenheid ligt verankerd in de Europese Biologische Landbouw Richtlijnen, waarin opgenomen is dat er 6,5 fokzeug, 14 vleesvarkens of 74 biggen per hectare mogen worden gehouden.

Veel starters onder de biologische (dynamische) boeren

Uit het onderzoek van Oostindie (1999) blijkt dat een relatief groot deel van de biologische boeren starters zijn. Dat betekent dat ze de grond voor hun bedrijf niet hebben geërfd, maar moeten kopen of pachten. Zij zitten voor wat betreft toegang tot grond in een achterstandspositie.

3. Pacht en andere overeenkomsten

3.1 Typen pacht, andere gebruiksvormen en pachtprizen

Pacht, inscharen van vee, gras op stam, zijn allemaal constructies waarmee vraag en aanbod op elkaar afgestemd worden. Natuurbeschermers die tot doel hebben het beheer van hun gebieden te regelen kiezen daarbij het type overeenkomst dat volgens hen het beste past. De verschillende typen van overeenkomsten staan hieronder beschreven, met voor- en nadelen voor beide partijen.

In 1995 is de pachtwetgeving herzien. De overheid heeft daartoe besloten omdat het areaal gepachte grond steeds verder afnam, van ruim 52% van de totale oppervlakte landbouwgrond in Nederland in 1959 tot ca. 29% in 1998 (LNV, 1998). Men nam aan dat de oorzaak daarvan voornamelijk gelegen was in het dwingendrechtelijke karakter van de bestaande pachtvormen (het verbod af te wijken van bestaande pachtvormen), met name het continuatierecht en de pachtprizenbeheersing. De commissie pachtbeleid (LNV, 2000) stelt vast dat de nieuwe pachtwetgeving in een duidelijke behoefte voorziet. Na de pachtwetwijziging is het pachtareaal toegenomen, zij het marginaal. Dit komt voort uit het succes van de eenmalige pacht. In de drie jaar dat eenmalige pacht bestaat, is het aandeel daarvan gestegen tot een vijfde deel van de totale pachtovereenkomsten. Bijna een kwart van het totale pachtareaal bestaat uit grijze pacht, dat wil zeggen pacht met een mondelinge overeenkomst. Deze constructie was voor de wetwijziging strafbaar. Zet daartegen af de voortdurende daling van de reguliere pacht, en het is duidelijk dat de nieuwe pachtwetgeving aan een behoefte voldoet.

Door de wetwijziging is er een aantal pachtvarianten bijgekomen die alleen gelden voor los land: eenmalige pacht, teeltpacht en pacht beheer. Hieronder staan de belangrijkste kenmerken van de verschillende pachtvormen opgesomd (zie ook

Tabel 3).

- Reguliere pacht. Op grond van de wet wordt een pachtovereenkomst in beginsel elke 6 jaar min of meer automatisch verlengd (continuatierecht). Er geldt voorkeursrecht voor de pachter⁵. Na inwerkingtreding van een gewijzigd pachtnormenbesluit worden bij reeds bestaande pachtovereenkomsten de pachtprizen automatisch aangepast. De gewijzigde pachtprizen hoeven niet voorgelegd te worden aan de Grondkamer (LNV, 1998). Bij vaste pacht gelden de marktprijzen van de grond als richtlijn (maximaal 2% van de verkoopprijs per jaar). Dit type pacht is duur door de almaar stijgende grondprizen. Voordeel voor de pachter is dat er continuatierecht is en er geen eenzijdige gebruiksbepalingen opgelegd mogen worden.
- Erfpacht. Erfpacht is niet opgenomen in de pachtwet. Het is een zakelijke overeenkomst tussen twee partijen uit het burgerlijk wetboek. Het contract moet langer duren dan 26 jaar. Bij erfpacht wordt de grond voor een bepaalde periode vastgelegd; er is geen continuatierecht. Erfpacht is daardoor wel overdraagbaar. Er kunnen restricties aan het beheer gesteld worden. Bij erfpacht gelden geen richtlijnen voor de prijs.
- Eenjarige pacht / kortlopende pacht: Bij eenjarige pacht is geen continuatierecht, geen voorkeursrecht, geen mogelijkheid tot het opnemen van beheerbepalingen. In de wet staat dat eenjarige pacht alleen in bijzondere gevallen plaats mag vinden. De Grondkamer toetst of dat het geval is. Een bijzonder geval is bijvoorbeeld wanneer de grond binnen zeer korte tijd omgevormd zal worden tot natuurontwikkelingsgebied. Het

⁵ Voorkeursrecht betekent:

- De verpachter moet het object bij verkoop éérst aanbieden aan de pachter.
- De pachter betaald dan niet de 'vrije verkeerswaarde', maar de waarde van het object in verpachte staat.

mag weer niet gebruikt worden wanneer wel duidelijk is dat in de toekomst een dergelijke functiewijziging zal plaats vinden, maar onduidelijk is op welke termijn dat zal gebeuren.

- Teelpacht (art. 70 f, lid 1). Dit is een pachtvorm voor 1 of twee jaar, speciaal voor één-respectievelijk tweejarige teelten waarvoor een vruchtwisseling noodzakelijk is. Voor teelpacht geldt ondermeer (LNV, 1998): geen prijstoetsing door de Grondkamer (partijen bepalen zelf de pachtprijs), geen continuatierecht, geen voorkeursrecht, wel registratie door de Grondkamer, en een schriftelijke overeenkomst tussen pachter en verpachter.
- Eenmalige pacht (art. 70 f, lid 5). Deze vorm van pacht laat een schriftelijke overeenkomst tussen pachter en verpachter toe, waarin het beheer geregeld kan worden. De naam van deze pachtvorm is enigszins misleidend. Er mogen meerdere contracten afgesloten worden, die maximaal 12 jaar omspannen, zolang de contracten maar aansluitend zijn. Er is geen continuatierecht, noch voorkeursrecht. De pachtprijs noch bepalingen die te maken hebben met de pachtprijs worden getoetst door de grondkamer. Nadeel van eenmalige pacht is onder andere dat het alleen van toepassing is op landerijen en niet op gebouwen. De Grondkamer mag weliswaar geen prijstoetsing doen, maar wel toetsen op onevenredige bezwaren. Wanneer de Grondkamer de prijs niet in verhouding vindt staan met de eisen die de verpachter stelt, bijvoorbeeld af te zien van kunstmest en bestrijdingsmiddelen, mag de pachtkamer zeggen dat deze eisen moeten vervallen (mm Gerit Jan Liet, Geldersch en Overijssels particulier grondbezit).
- Pacht Beheer of Natuurpacht. Natuurpachtcontracten zijn alleen mogelijk in reservaatgebieden. Onder reservaat wordt verstaan een gebied waar het eigendom dan wel de erfpacht van landbouwgronden door de staat of bij koninklijk besluit aangewezen particuliere natuurbeschermingsorganisaties is verworven en waar een beheer gevoerd kan worden gericht op doeleinden van natuur- en landschapsbehoud, anders dan door middel van een daartoe te sluiten overeenkomst betreffende het richten van de bedrijfsvoering van agrarische bedrijven op doeleinden van natuur- en landschapsbehoud (d.i. relatienota, djs). In artikel 70b staat beschreven dat verplichtingen opgenomen kunnen worden welke ten doel hebben de opzet en de bedrijfsvoering te richten op het behoud van natuur en landschap. In artikel 70c wordt aangegeven dat zowel voor hoevepacht als voor los land een overeenkomst voor zes jaar geldt. De verlenging van deze pachtovereenkomst kan met wederzijdse instemming steeds voor zes jaar plaats vinden. De pachtkamer kan een verzoek om verlenging afwijzen als de pachter niet bezig is de natuur en landschapswaarden in stand te houden. In de praktijk betekent dit dat de pacht automatisch wordt verlengd⁶. Volgens artikel 70b mag er een vergoeding worden bedongen voor het uitvoeren van de overeenkomst. De prijs voor de pacht komt derhalve tot stand op basis van de 2% norm (maximaal 2% van de marktwaarde), of op basis van een regionorm, die lager is dan de 2% marktwaarde, met daarbij een wettelijke korting voor de beperkingen die op de grond zitten. Niet bemesten levert bijvoorbeeld een korting van 73% op de pachtprijs.

Overigens ligt er al weer een nieuw advies van de commissie Leemhuis (LNV, 2000), waarin voorstellen gedaan worden voor nog verdergaande liberalisatie van de pachtwet. De pachtwetgeving gaat in deze voorstellen veel meer lijken op een gewone zakelijke overeenkomst tussen twee partijen. In een dergelijk pachtcontract kan alles afgesproken worden wat de partijen wensen, zowel wat betreft prijs en duur, als over beheer. Allerlei zaken als meloriatierecht (waarbij de pachter gedane investeringen terugkrijgt), prijstoetsing, in de plaatsstelling ed. gaan dan vervallen. Een belangrijk argument dat de commissie Leemhuis daarbij aanvoert is dat op dit moment er al op vrij grote schaal voor gekozen wordt de zaken onderling te regelen, evenwel met de huidige pachtwetgeving als referentiekader.

⁶ Natuurbeschermers zijn om twee redenen voorzichtig met het gebruik van langdurige pachtcontracten. Land dat langdurig verpacht wordt heeft nog maar de helft van de waarde van land in onverpachte staat, en in een langdurig pachtcontract geeft de natuurbeschermingsorganisatie de zeggenschap over de grond weg.

Tabel 3 Omschrijving pachtovereenkomsten

	<i>Duur</i>	<i>Continuatierecht</i>	<i>Voorkeursrecht</i>	<i>Eenzijdige beperkingen</i>	<i>(prijs)toetsing grondkamer</i>	<i>prijs</i>
Regulier pacht	Onbepaald	+	+	-	+	Max. 2% marktwaarde + regionorm
Erfpacht	Langer dan 25 jaar	-	+	-	-	Vrij
Eenjarige pacht	1 jaar	-	-	+	+	Max.2% marktwaarde + regionorm
Eenmalige pacht	Max. 12 jaar	-	-	+	-	Vrij
Teelpacht	1 of 2 jaar	-	-	+	-	Vrij
Natuurpacht	Onbepaald	+	+	+	+	Max. 2% marktwaarde + regionorm + wettelijke korting

Naast de typen pacht zijn er twee soorten van vruchtgebruik die in een contract geregeld kunnen worden: inscharen van vee en gewas op stam verkoop. Bij gewas op stam verkoopt de eigenaar het gras of graan terwijl het nog op het land staat. De koper, meestal een boer, maait, droogt en verwijdert het gras of maait en dorst het graan zelf. De natuurbeschermingsorganisatie stelt voorwaarden, bijvoorbeeld een bepaalde periode waarin het gras geoogst mag worden (na 15 juni of 15 juli, soms nog een keer voor 1 september). De overeenkomst houdt op zodra het gras verwijderd is. Bij inscharen van vee krijgt de boer het recht zijn vee te laten weiden op grond van de natuurbeschermingsorganisatie. Het vee eet het gras, zoals de boer in de gras op stam constructie het gras maait. Voor inscharen wordt meestal een periode afgesproken, vaak tussen mei en september.

3.2 Typen overeenkomsten tussen boer en natuurbeschermer

De manier waarop de natuurbeschermingsorganisaties het gebruik van de grond vormgeven heeft effect op de gebruiks zekerheid van de boer. Gebruiks zekerheid is een van de kernthema's in de samenwerking tussen (biologische) boeren en natuurbeschermingsorganisaties; uit de interviews blijkt dat beide partijen langdurige contracten willen, maar dat vooral de natuurbeschermers huiverig zijn zich te binden voor langere tijd en daarmee de invloed op het beheer te verliezen. Toch bestaat er een heel scala aan overeenkomsten. Hieronder enkele voorbeelden van overeenkomsten die veel worden gesloten tussen natuurbeschermers en landbouwers. Veel van de hier getoonde overeenkomsten zijn overigens afkomstig uit de gangbare landbouw. De gangbare landbouw is zich in hoog tempo aan het vernieuwen, en tracht op velerlei plaatsen aansluiting te zoeken bij natuurbeschermingsorganisaties. De voorbeelden wijzen erop dat de biologische landbouw snel moet handelen.

Tabel 4 Overzicht van overeenkomsten tussen boer en natuurbeschermer

	Onzeker in gebruik <--> zeker in gebruik				
Typen overeenkomsten	Loonwerk	Vruchtgebruik (inscharen, gras op stam)	Onderhoudscontract en	Enmalige pacht	Natuurpacht, reguliere pacht
Inpasbaarheid in bedrijfsvoering	N.v.t.	Onzeker	Afhankelijk van de duur	Zeker dat het ophoudt	Zeker
Kosten	Arbeid	Geld, arbeid	Arbeid	Geld, arbeid	Geld, arbeid
Opbrengsten	Geld	Gras, vlees	Geld, productie (?)	Productie	Productie
Duur	Onzeker	1 jaar	Een aantal jaren (5)	Maximaal 12 jaar	Doorgaand
Voorbeelden	Enquête	Enquête	NM/VAN Eiland Maas, SBB/Benning	SBB/Peel Geldersch landschap	Enquête

3.2.1 Loonwerk

Boeren kunnen loonwerk verrichten voor andere boeren en voor natuurbeschermingsorganisaties. Uit de enquête blijkt dat loonwerk voor natuurbeschermingsorganisaties populairder is onder biologische boeren dan loonwerk voor andere boeren. Een aantal van de biologische boeren die grond van een natuurbeschermingsorganisatie beheren, doet voor hen ook loonwerk. Onder de boeren die geen grond van een natuurbeschermingsorganisatie beheren, is er wel veel belangstelling voor loonwerk voor een natuurbeschermingsorganisatie, maar is nog geen van hen er daadwerkelijk mee bezig. Vastere banden, zoals pachtcontracten, leiden blijkbaar gemakkelijker ook tot de lossere band van het loonwerk.

3.2.2 Vruchtgebruik

Vruchtgebruik, waaronder gras op stam verkoop en inscharen van vee, zijn populaire constructies bij natuurbeschermers. Boeren mogen in een contractueel vastgelegde periode gras maaien of hun vee laten grazen. Voor het volgende jaar moet een nieuw contract afgesloten worden. Voordeel voor de natuurbeschermingsorganisatie is dat ieder jaar geëvalueerd kan worden hoe de boer zich gedragen heeft. Nadeel is het vele administratieve werk dat het met zich meebrengt. Nadeel voor de boer is de onzekerheid die deze constructie met zich meebrengt; een investering in machines o.i.d. is op deze basis niet mogelijk. Nadeel voor de natuur is, dat boeren niet kunnen investeren in de natuur en bodemkwaliteit van de grond. Wanneer een biologische boer ruige mest aanwendt om het bodemleven en bodemstructuur te versterken, ziet hij daarvan pas na een aantal jaren resultaat. Op basis van een vruchtgebruik contract zal een boer niet besluiten deze goede mest toe te passen (vooropgesteld dat er op het perceel gemest mag worden). Van de 31 contracten die de biologische boeren in Oost Nederland op grasland hebben afgesloten, zijn er 9 vruchtgebruikscontracten (7 gras op stam, 2 inscharen, waarvan 1 voor 180 hectare). Dat is bijna 30% van de contracten.

3.2.3 Onderhoudscontracten

Onderhoudscontracten kunnen uitgegeven worden aan individuele boeren of aan Verenigingen voor Agrarisch Natuurbeheer.

Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Eiland Maas

In de buurt van Stevensweert (Limburg) beheren vanaf 1 oktober 1999 vijf agrariërs 65 hectare natuurgebied van Natuurmonumenten (Agrarisch Dagblad, 23/10/99). Natuurmonumenten wil hier, in het natuurgebied De Grensmaas Galloways en Koninkpaarden laten grazen. Voor de zorg voor de dieren en het onderhoud aan het gebied, krijgen de boeren een vergoeding van 300 gulden per hectare per jaar. Het proefproject loopt voor vijf jaar.

Staatsbosbeheer en de familie Benning (Echten, Drenthe)

Uit Van Laar (1999): 'de familie Benning heeft een gangbaar melkveebedrijf op zo'n 50 hectare grond net buiten het Drentse dorp Echten. Daarnaast heeft de familie Benning sinds 1982 een vleestak ontwikkeld, gebaseerd op beweiding van natuurterreinen van een aanliggende particuliere eigenaar en van Staatsbosbeheer, respectievelijk rond de 35 en 250 hectare groot. Deze terreinen bestaan uit heide-, bos, en wat schraalgrasland. De heide en bosterreinen worden van 1 juni tot in september begraaasd door 50 Blonde d'Aquitaines, een sober vleesras en zo'n 65 schapen van overwegend Texels bloed. De vleeskoeien weiden in meerdere koppels in verschillende terreinen. Het schraalgrasland wordt één keer per jaar gehooid en nageweid. Dit alles tot tevredenheid van Staatsbosbeheer, die voor deze prestatie zelfs betaalt en bovendien de rasters onderhoudt. Een deel van het jaar staat het vleesvee in de potstal, waar het gevoerd wordt met ruwvoer afkomstig van het schraalgrasland en eigen grasland dat onder beheersovereenkomst ligt (...) Deze vorm van natuurbeheer geeft de agrariër een solide economische basis. Het surplus aan vleesvee wordt verkocht en de opgebouwde klantenkring is vol lof over de kwaliteit van het vlees. De ooien leveren naast lammeren die verkocht worden aan de handel ook nog oopremie op en tenslotte is er de vergoeding van SBB. Dit is een vorm van particulier terreinbeheer die interessant is voor de boer én voor de terreinbeheerder, die zijn ecologische doelstellingen gehaald ziet worden'.

3.2.4 Eenmalige pacht

Eenmalige pachtcontracten worden nu veelvuldig gebruikt door natuurbeschermingsorganisaties, doordat ze mogelijkheid geven beheerlijnen op te nemen en geen continuatierecht kennen. Tegenwoordig beslaat eenmalige pacht een vijfde deel van het pachtareaal, terwijl deze pachtvorm pas sinds 1995 mogelijk is. Deze contracten worden voornamelijk met individuele boeren afgesloten, maar met verenigingen komt ook voor (Samenwerkingsverband De Peel).

Samenwerkingsverband De Peel

In de Peel hebben 8 vleesveehouders zich verenigd tot een samenwerkingsverband voor de productie en afzet van 'natuurlijk' rundvlees. Op de arme veengronden van de Grote Peel en de Maria Peel (het reservaatgedeelte) scharen de fokkers hun drachtige zoogkoeien in (Kuit en Van der Meulen, 1997). De meststieren en het jongvee worden ingezet in de rijkere weiden van de omringende bufferzone. Hiervoor kunnen de boeren een één of zesjarige pachtovereenkomst afsluiten met de beheerder SBB. Daarnaast hebben de Peelboeren nog een stuk grond bij huis, waar eiwitrijker voer geproduceerd wordt. Het geheel is op te vatten als drie concentrische ringen met als middelpunt het schrale reservaatgebied, goed genoeg voor volwassen dieren, daaromheen iets rijkere gronden voor het mesten van kalveren en stieren en rond huis het normale boeren land voor de hoogwaardige voerproductie.

De beheerder van Staatsbosbeheer is tevreden over de situatie, omdat de capaciteiten van de boeren en SBB elkaar aanvullen. SBB heeft verstand heeft van natuur en de boeren van vee. Bovendien is de vegetatie in de Peel te schraal voor jaarrondbegrazing, waardoor de inzet van bijvoorbeeld Schotse Hooglanders in eigen beheer problematisch wordt. Die zouden dan zeven maanden van het jaar ergens anders gestald moeten worden.

3.2.5 Natuurpacht

De natuurbeschermingsorganisaties in Oost Nederland hebben een klein deel van hun grond in natuurpacht uitgegeven (6 van de 49 contracten, vaak kleine stukken). De natuurbeschermingsorganisaties wachten af wat de jurisprudentie over natuurpacht zal worden. Men is vooral benieuwd naar de voorwaarden waaronder het contract ontbonden mag worden. De kernvraag hierbij is: wanneer voldoet een pachter in *redelijke mate* aan de in het contract gestelde voorwaarden. Men vreest dat afwijken van de regels niet goed hard te maken is.

Eén van de ondervraagde boeren heeft een natuurpachtcontract bij Natuurmonumenten. De overeenkomst wordt door de boer voornamelijk gebruikt om te experimenteren. Hij probeert erachter te komen hoe granen het doen bij lage bemesting (15 kuub in het voorjaar), en hoe gras groeit zonder bemesting. Mochten deze experimenten aanslaan dan gaat hij ook op het eigen terrein minder bemesten, met als voordeel dat er dan geen mest meer aangekocht hoeft te worden. Door de pacht van het stuk natuurgrond zijn beide partijen erop vooruit gegaan. De biologische boer krijgt voor 225.- gulden per ha grond waarop hij een redelijke productie kan halen en in alle rust kan experimenteren. Natuurmonumenten heeft een oplossing gevonden voor een klein stukje grond waar ze eigenlijk geen raad mee wisten.

'De natuurpercelen zijn beslist noodzakelijk voor de bedrijfsvoering. De 8 ha die Natuurmonumenten aanbod in 1996, zijn een belangrijke zet richting omschakelen geweest. Daardoor werd het mogelijk de bedrijfsvoering aan te passen. Het jongvee loopt nu de hele zomer bij het Korenburgerveen. Daar worden ze heel gezond van; ze worden 'vast op de mest' van het structuurrijke en kruidenrijke voedsel. Het is natuurlijk soms wel eens lastig als een drachtige koe tussen de andere uitgehaald moet worden, en de afstand valt ook niet mee (5 km), ze controleren om de twee dagen, gesleep met water, maar de voordelen wegen op tegen deze nadelen. Doordat het jongvee niet bij huis staat, is het eiwitrijke gras geheel voor de melkkoeien. Het graslanden van NM worden deels gehooid op 15 juni en nageweid, deels ook voorbeweid. Dat laatste ziet NM graag door het structuurverhogende effect van beweiden. Ook de ossen staan op de beheersgraslanden. Daardoor kunnen zij met weinig kosten toch op gewicht komen. De keuze voor de ossentak is genomen vanuit het gevoel dat het niet goed is dat biologische stierkalfjes in de gangbare mesterij terecht komen. De afzet is goed geregeld doordat een plaatselijke natuurvoedingswinkel annex slagerij de ossen afneemt. Dit alles kost uiteraard wel veel tijd. Tijd die andere boeren er niet in willen steken'.

3.3 Conclusie

De pachtwet is in beweging. Voor 1995 hadden verpachters, waaronder landgoedeigenaren en natuurbeschermers, de keuze uit reguliere pacht, erfpacht en lossere constructies zoals gras op stam. Na 1995 is de eenmalige pacht snel populair geworden, vanuit het idee dat dit een overgangspachtvorm is voordat de pachtwet opnieuw zal gaan veranderen. De nieuwe pachtwet zal nog liberaler zijn, dat wil zeggen meer ruimte bieden voor een eigen invulling van de overeenkomsten. In deze pachtwet liggen kansen voor duurzamere relaties tussen (biologische) boeren en natuurbeschermers / landgoederen. Wanneer het beheer, de ontbindingsclausules en pachtduur nauwkeurig omschreven kunnen worden, zijn natuurbeschermers eerder geneigd langduriger pachtcontracten af te sluiten. Naast individuele pachtovereenkomsten ontstaan andere vormen van overeenkomsten, zoals onderhoudscontracten, en worden meer gemeenschappelijke overeenkomsten

gesloten. In dit krachtenveld lijken de gangbare boeren meer inventiviteit aan de dag te leggen.

4. Belang van samenwerking

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het belang van samenwerking tussen biologische boeren en natuurbeschermers. Wat beide partijen aan elkaar (kunnen) hebben in kwantitatieve zin, staat beschreven in hoofdstuk 5.

4.1 Belang van natuurgrond voor de biologische landbouw

Natuurgrond is van belang voor de biologische bedrijfsvoering vanwege de volgende vier samenhangende argumenten:

- **Extensiveren van de bedrijfsvoering:** natuurgrond met een meerjarig pachtcontract is bruikbaar voor het extensiveren van de bedrijfsvoering, bijvoorbeeld in het kader van de 2GVE norm van Skal / Brussel en voor (de vrijstelling voor) Minas. Bijkomend voordeel: Veel boeren hebben een hekel aan bureaucratische rompslomp; als ze door natuurgrond niet Minasplichtig zijn, geeft dat veel tijdswinst.
- **Omschakelen naar biologische landbouw:** uit een aantal interviews komt naar voren dat natuurgrond gebruikt kan worden om de omschakeling van gangbaar boeren naar biologisch boeren te vergemakkelijken. De hectares natuurgrond maken het mogelijk om extensiever te kunnen werken. Voor de groei van de biologische landbouw, vooral voor de biologische varkenssector, zijn veel extra hectares nodig. Een deel daarvan kan komen uit natuurgebieden.
- **Optimaliseren van de bedrijfsvoering:** de bedrijfsvoering kan meer in overeenstemming gebracht worden met de behoefte van het vee. Het jongvee, de droge koeien en eventueel de ossen/vleesvee kunnen op het ruige natuurgrasland lopen. De huiskavel met voedselrijk gras is dan geheel beschikbaar voor de melkkoeien. Voor beide groepen dieren levert deze constructie voordelen. Daarnaast kan een stuk bouwland voor een veetelers betekenen dat hij veevoer en stro kan verbouwen. In Hendriks en Oomen (2000) wordt berekend dat ongeveer 30% van het biologische bouwland areaal gebruikt moet worden om de biologische sector zelfvoorzienend in stro te maken. Aangezien graan qua opbrengst niet kan concurreren met voedselgewassen, lukt de zelfvoorziening van stro nu nog niet. Andersom kan een akkerbouwer / tuinbouwer die in zijn eigen mest wil voorzien, dat realiseren met koeien op natuurgrasland.
- **Aanvoer van mineralen:** verwacht wordt dat de Biologische richtlijnen omtrent het gebruik van gangbare mest en de aanvoer van voedingsstoffen van buiten het bedrijf worden aangescherpt. Vooral op de arme zandgronden van Oost Nederland gaat dat betekenen dat de biologische boeren tegen een mineralentekort aanlopen. Een (deel van de) oplossing is gelegen in aanvoer van voedingsstoffen uit de natuurgebieden. Door de (droge) koeien te laten weiden op de heide en in de beekdalen, en de beekdalen te maaien, worden nutriënten uit de natuurgebieden gehaald. Bovendien zou heideplagsel gebruikt kunnen worden in de postal. De natuurgebieden heide en beekdalen, kunnen zo hun oude landbouwkundige functie weer opnemen, naast de hoofdfunctie natuur.

4.2 Voordelen van biologische landbouw voor natuurbeschermingsorganisaties

Uit gesprekken met zowel boeren als natuurbeschermers komt naar voren dat er een aantal punten zijn waarop de biologische landbouw tegemoet komt aan de wensen en ideeën van natuurbeschermingsorganisaties.

Theoretische uitgangspunten

- De doelstellingen van de biologische landbouw en natuurbescherming lopen parallel. Beide willen een duurzaam beheer van de grond, en willen voorkomen dat lucht, water, en aarde vervuild raken. De hypothese dat natuur een ondersteuning is voor de bedrijfsvoering, doordat plagen en ziekten in toom worden gehouden door hun natuurlijke vijanden, geldt als wijdverbreid uitgangspunt onder biologische boeren (voedselwebgedachte). Vanuit die gedachte is natuur nuttig en krijgt het vanzelf een grotere plaats in het denken van biologische boeren. Deze plaagregulering werkt alleen goed als het bedrijf een diversiteit aan soorten en biotopen te bieden heeft, waardoor het bedrijfsecosysteem stabiliteit verkrijgt (diversiteitsgedachte).
- Natuurbeschermingsorganisaties kunnen gebruik maken van het mens, milieu en natuurvriendelijke imago dat de biologische landbouw heeft⁷. De supermarkten zijn ook gevoelig gebleken voor dat argument. Was het vijftien jaar geleden zo dat een organisatie die zich verbond aan de biologische landbouw als alternatief en wereldvreemd werd beschouwd, de huidige houding ten opzichte van biologische landbouw is dat het goed, lekker en milieuvriendelijk is. Alleen de prijs en vooral de bereikbaarheid van de producten weerhoudt mensen ervan meer biologische producten te kopen (Brouwer, 1998). Wanneer natuurbeschermingsorganisaties bijdragen aan de groei van de biologische landbouw, kunnen zij zeker rekenen op sympathie van grote groepen consumenten⁸.

Rondom natuurgrond

- De biologische bedrijven kunnen gezien worden als stapstenen tussen de natuurgebieden. Door de betere milieukwaliteit en de grotere aandacht van de boer voor natuur, kunnen meer dieren en planten op de bedrijven leven en kunnen deze bedrijven gebruikt worden als vluchtheuvels tussen de natuurgebieden (Vereijken, 1994). Deze redenering volgend is het voor natuurbeheerders van direct eigen belang dat er meer biologische boeren rond natuurgebieden komen. Daarnaast werkt de biologische sector hard aan het maken van natuurplannen voor de landbouwbedrijven (nu al zo'n 200 in heel Nederland) en zal over ongeveer een jaar komen met een Skal gecontroleerde richtlijn voor natuur (Biologica, 1999). De consequentie daarvan is dat de natuurkwaliteit van biologische bedrijven verder zal verbeteren, en dat deze kwaliteit ook gecontroleerd gaat worden. Natuurbeschermers mogen dan verwachten dat biologische bedrijven bij hen in de buurt een zekere natuurbasiskwaliteit hebben.
- Omdat de biologische landbouw per definitie grondgebonden is en uitgaat van evenwichtige bemesting, veroorzaakt ze geen of veel minder milieuoverlast. In de startnotitie Biologische landbouw en biodiversiteit (Van Kerkhof, 1999) wordt gesteld dat

⁷ Een andere belangrijke (mogelijke) relatie is die van handelspartners. De natuurbeschermingsorganisatie heeft behoefte aan biologische mest, en wil graag zijn biologische graan en gras afzetten.

⁸ Natuurmonumenten sponsort op dit moment het milieuvriendelijk geproduceerde Danke toiletpapier. Als tegenprestatie komt het logo van NM op de pakken van Danke te staan. Een dergelijke constructie is ook denkbaar bij een overeenkomst tussen de natuurbeschermingsorganisaties en de biologische sector over het gebruik van natuurgrond. Biologische producten (deels) geproduceerd op natuurgrond zouden dan kunnen worden voorzien van het opschrift: dit product werd mede mogelijk gemaakt door de NB organisaties.

de lagere emissies en uitspoeling van mineralen en chemische residuen, een van de belangrijkste redenen is voor de gunstiger situatie m.b.t. biodiversiteit op én in de omgeving van biologische bedrijven. Per saldo ontstaat bij beheer van natuurgebieden door biologische boeren, een nutriëntenstroom van het natuurgebied naar het bedrijf. Door slim uitgiftebeleid van natuurgrond kunnen boeren rond natuurgebieden gestimuleerd worden om te schakelen naar biologische landbouw, waardoor bufferzones gecreëerd kunnen worden.

Beheer van natuurgrond

- Biologische mest bevat geen zware metalen, antibiotica of ontwormingsmiddelen. Natuurgebieden die bemest mogen worden, zullen door biologische mest niet besmet raken. Bovendien hebben biologische boeren vaker beschikking over ruige mest dan gangbare boeren. Ruige mest, of stalmest, is goed voor de bodemstructuur en het bodemleven, wat op zijn beurt weer een stimulans is voor het weidevogelleven.
- Biologische akkerbouwers zijn beter in staat natuurgrond te bebouwen, doordat ze de techniek van het mechanisch onkruid verwijderen nog beheersen, en om weten te gaan met wat hogere onkruiddruk en lage bemestingsniveaus. Dit is de reden dat sommige natuurbeschermers nu al stelselmatig kiezen voor biologische boeren op hun akkers. Omdat de voordelen voor de natuurbeheerder zo duidelijk zijn, kan men de streek ook gemakkelijk overtuigen van deze keuze⁹. Voor de veehouderij gelden deze verschillen niet zo extreem. Ook een gangbare boer kan op een beperkt areaal grasland goed leven met de bijna biologische bedrijfsvoering die gevraagd wordt door de natuurbeheerders. Wanneer een boer echter geheel aangewezen is op natuurgrond, bijvoorbeeld op een landgoed, dan kan een biologische boer gemakkelijker uit de voeten met de beperkingen dan een gangbare boer. Een van de redenen daarvoor is dat de biologische producten een hogere prijs opbrengen, waardoor met minder productie toch nog een redelijk inkomen verdiend kan worden.
- Biologische boeren hebben over het algemeen een coöperatieve houding. Mede geleid door de natuurvriendelijke uitgangspunten, zo is de ervaring van enkele geïnterviewde natuurbeschermers, zijn biologische boeren bereid mee te denken over het beste beheer voor natuurgebieden. Het gaat hierbij uiteraard om een nuance verschil. Ook sommige gangbare boeren staan positief tegenover natuurbeheer en niet alle biologische boeren zijn even coöperatief. Eén boer gaf aan dat de omgang met biologische boeren gemakkelijker is omdat biologische boeren 'door de kruiden heen kijken'. Dat biologische boeren actief met hun omgeving bezig zijn en willen meedenken over natuur, wordt bevestigd in de literatuur (Redman, 1992; Entec, 1995; Reitsma et al., 1998; Hendriks et al., 1999). Alhoewel het hebben van een coöperatieve houding een 'zacht' argument is, moet hierover niet te licht gedacht worden. In het bedrijfsleven worden houding, identiteit, kwaliteit van de organisatie steeds belangrijker gevonden, naast de kwaliteit van het product. Wanneer boeren meedenken met natuurbeschermers levert dat enerzijds nieuwe ideeën vanuit de beheerspraktijk van de boer, en anderzijds kunnen ideeën vanuit de natuurbeschermingsorganisatie gemakkelijker ingepast worden in de boerenpraktijk.

4.3 Conclusie

De biologische landbouw en natuurbeschermingsorganisaties hebben elkaar veel te bieden. Het beheer van natuurgrond betekent voor de biologische boer dat hij zijn bedrijfsvoering kan optimaliseren. De natuurbeschermingsorganisaties kunnen gebruik maken van de intrinsieke (milieu en natuur) kwaliteiten, de coöperatieve houding en de specifieke

⁹ Een veel gehoord argument voor het uitgeven van natuurgrond aan gangbare boeren is dat er wel draagvlak binnen de streek moet zijn voor de natuurbeschermingsorganisatie. Er mogen geen scheve gezichten optreden.

landbouwkundige kennis die de biologische landbouwer over het algemeen met zich meebrengt.

5. Vraag en aanbod van natuurgrond

5.1 Huidig gebruik van natuurgrond door biologische boeren

39 van de 122 respondenten hebben natuurgrond in gebruik. In totaal zijn er 17 akkerbouw-, 26 grasland- en 6 andersoortige overeenkomsten (sommige boeren hebben meerdere overeenkomsten).

5.1.1 hectares

Het totale gebruik van natuurgrond in Oost Gelderland en Overijssel ligt op 812,2 hectare. Dat is ongeveer een kwart van het biologische areaal in dit gebied!

Het aantal respondenten dat natuurakkerland gebruikt is iets lager dan het aantal dat natuurgrasland gebruikt, maar het verschil in hectares is aanzienlijk (Tabel 5). Op twee na zitten alle gebruikers van akkerland onder de 10 hectare. De meeste gebruikers van grasland hebben tussen de 10 en 40 hectare in gebruik. Drie gebruikers met 50, 80 en 200 hectare trekken het gemiddelde nog verder omhoog. Een verklaring voor dit feit is waarschijnlijk te vinden in de grootte van de verschillende typen natuurgebied (grotere beekdalen en kleinere escomplexen) en doordat natuurbeschermers graslanden graag extensief integraal begraasd zien worden.

Tabel 5 Hectares natuurgrond in gebruik bij biologische boeren in Oost Nederland

	<i>Aantal boere n</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>	<i>Som</i>	<i>Gemiddeld</i>
Akkerbouw op natuurgrond	17	2,0	18,0	98,5	5,794
Grasland op natuurgrond	26	1,8	200,0	666,3	25,627
Andere agrarische activiteiten op natuurgrond	6	0,6	30,0	47,4	7,900

5.1.2 De invloed van de leeftijd van het bedrijf op het gebruik van natuurgrond

Een hypothese in dit onderzoek is dat oudere bedrijven meer natuurgrond in beheer hebben. Ze hebben immers langer de tijd gehad om contacten te leggen met natuurbeschermingsorganisaties. Echter, de oudste groep bedrijven heeft relatief weinig natuurgrond in beheer. Ook al zijn de aantallen klein, als natuurgrond voor deze bedrijven van groot belang was geweest, hadden ze tijd genoeg gehad om daar aan te komen. De jongste groep heeft een niet noemenswaardige lager gebruik van natuurgrond, maar hun iets lagere gebruik geeft samen met dat van de omschakelaars (21% van hen gebruikt natuurgrond) wel aan dat deze groep mogelijk nog niet genoeg tijd heeft gehad om alle gewenste natuurgrond te verwerven. Opvallend is dat in de jongste groep het graslandgebruik het grootst is, maar dat het hier tegelijkertijd gaat om kleine oppervlaktes (dit is niet uit deze tabel te lezen). Waarschijnlijk zijn dit proefprojecten waarbij de boer en de natuurbeheerinstantie kijken wat ze aan elkaar hebben.

Tabel 6 De relatie bedrijfsleeftijd en het gebruik van natuurgrond

Omschakeljaar	71-79	80-89	90-95	96-99	Totaal
Aantal omgeschakeld	7	20	19	43	89
Gebruik natuurakker	1	4	4	5	14
Gebruik natuurgrasland	1	5	6	10	22
Gebruik natuur anders	0	2	1	2	5
Totaal	2 (28%)	11 (55%)	11 (58%)	17 (40%)	41 (46%)

5.1.3 Pacht en gebruiksvormen op huidig areaal

De 39 biologische boeren die natuurgrond beheren hebben in totaal 50 pachtcontracten afgesloten. Daarvan zijn er 14 eenmalige pacht en 6 natuurpacht (Tabel 7). Dat is veel gezien het feit dat deze pachtvormen pas sinds de pachtwetwijziging van 1995 bestaan. De helft van de contracten is vast (natuurpacht of reguliere pacht)¹⁰.

Tabel 7 De huidige contracten op natuurgrond van biologische boeren in Oost Nederland

	<i>Akkerland</i>	<i>Grasland</i>	<i>Totaal</i>
Reguliere pacht	7	11	18 (36%)
Natuurpacht	3	3	6 (12%)
Eenmalige pacht	8	6	14 (28%)
Gras op stam	-	7	7 (14%)
Inscharen van vee	-	2	2 (4%)
Anders	1	2	3 (6%)
<i>Totaal</i>	19	31	50

5.2 Gewenst gebruik van natuurgrond door biologische boeren

5.2.1 hectares

De vraag naar natuurgrond is groot. Driekwart van de in totaal 90 respondenten antwoordt interesse te hebben, 16 misschien en 16 niet. Van diegene die geen behoefte hebben vinden er 2 dat de afstand tot het natuurgebied te groot is. Maar 11 respondenten hebben daadwerkelijk geen behoefte, en maar 1 antwoordt dat de beperkingen in het gebruik te groot zijn (zie ook 5.3). Het aantal respondenten dat akkerland vraagt (46) is bijna even groot als het aantal dat naar grasland vraagt (55).

De totale vraag naar akkerland is 532 hectare, naar grasland 1198 hectare en naar grond voor overig gebruik 31 hectare (Tabel 8). In totaal is er dus een vraag van 1761 hectare aan natuurgrond in Overijssel en oostelijk Gelderland. De vraag naar grasland is hoger dan de vraag naar akkerland, zowel gemeten in het aantal respondenten, het gemiddelde aantal hectares dat een boer zou willen verkrijgen (2x hoger) en uiteraard de totale vraag (2x hoger). De spreiding in de vraag naar grasland is groter dan in de vraag naar akkerland. Dit komt hoofdzakelijk door een aantal boeren die grote stukken natuurgrasland zouden willen beheren. 2 boeren vragen om 100 hectare, 1 om 200 en 1 zelfs om 250 hectare. Deze grote verschillen kunnen worden verklaard uit verschillen in gewenst beheer. Degenen die vragen naar grote stukken grasland, willen waarschijnlijk een zeer extensieve vorm van veehouderij bedrijven (bijvoorbeeld zoogkoeienhouderij).

De vraag naar grasland is het dubbele van het huidige gebruik (een gebruik van 666,3), en de vraag naar akkerland zelfs vijf keer het huidige gebruik (98,5). Waarschijnlijk is er zo'n grote vraag naar akkerland doordat er een tekort is aan krachtvoer en stro (zie 2.2). De totale vraag ligt ruim op twee keer het huidige gebruik. De biologische sector in Oost Nederland kan dus in totaal 2573,2 hectare natuurgrond gebruiken. Met de extra natuurgrond zou de biologische sector in Oost Nederland kunnen groeien van 3296 ha (alle biologisch beteelde grond, inclusief natuurgrond) naar 5057, een groei in oppervlak van 53%. Omdat de groei van de biologische landbouw op dit moment zeer groot is, kan de vraag naar natuurgrond in de toekomst nog danig toenemen.

¹⁰ Over het aantal hectares dat valt onder de verschillende typen pacht is niets te zeggen, omdat maar weinig boeren op deze vraag een antwoord hebben kunnen of willen geven.

Tabel 8 De vraag naar natuurgrond

	<i>Aantal</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>	<i>Som</i>	<i>Gem.</i>	<i>Std. Deviatie</i>
Vraag naar akkerland op natuurgrond (ha)	42	2,0	50,0	532,0	12,667	11,467
Vraag naar grasland op natuurgrond (ha)	52	,0	250,0	1198,0	23,038	45,106
Vraag naar natuurgrond voor overige activiteiten (ha)	7	,0	15,0	31,0	4,429	5,798

5.2.2 De invloed van de bedrijfsgrootte op de vraag naar natuurgrond

Kleine bedrijven kunnen een grotere behoefte hebben aan uitbreiding via natuurgrond dan grotere. Om dat te onderzoeken zijn de bedrijven ingedeeld in 5 grootte klassen.

Grootteklasse 1 loopt van 1 tot 10 ha, 2 van 11 tot 20, 3 van 20 tot 40, 4 van 40 tot 100, 5 van 100 en meer. Wanneer we kijken naar het aantal bedrijven dat een vraag naar natuurgrond heeft is er geen verband te zien tussen de grootte en de vraag. Wanneer we echter kijken naar de verhouding tussen het aantal hectares dat een bedrijf erbij wenst en de grootte van het bedrijf, dan blijkt dat de kleine bedrijven een veel grotere vraag naar natuurgrond hebben (Tabel 9).

Een aantal zaken valt daarbij op. Allereerst dat uitgezet tegen de bedrijfsgrootte het aantal hectares dat de kleine bedrijven erbij willen heel groot is; ze willen bijna verdubbelen. Naarmate de bedrijven groter zijn, willen ze percentueel minder grond erbij. Daarnaast is het opmerkelijk te zien dat de kleine en de grote bedrijven vooral geïnteresseerd zijn in grasland, terwijl de middencategorie meer geïnteresseerd is in akkerland. Een verklaring daarvoor zou kunnen zijn dat de kleine bedrijven, waar veel tuinbouwers bij zitten, er grasland bij willen hebben voor de eigen mestproductie, en de grote vooral een extra tak extensieve veehouderij willen hebben omdat ze daar toch al mee bezig zijn. De middengroep zou de groep kunnen zijn die de akkerbouw wil mengen met veeteelt, waarschijnlijk in de vorm van akkerbouw in dienst van de veehouderij.

Ook opvallend is dat binnen de groep boeren die al natuurgrasland beheren, er een verband is tussen de hoeveelheid natuurgrasland die ze beheren en de hoeveelheid natuurgrasland die ze extra willen beheren. De grootverbruikers willen nog veel grotere verbruikers worden, terwijl je ook kan verwachten dat zij al genoeg natuurgrond tot hun beschikking hebben. Voor de overige categorieën is niet een dergelijk verband zichtbaar (natuurakkergrond gebruikers – vraag naar natuurakkergrond of natuurgrasland, of natuurgraslandgebruikers – vraag naar natuurakkergrond). Natuurakker en natuurgrasland gebruikers hebben geen belangstelling voor natuurgrond met andere agrarische activiteiten. Er is 1 gebruiker van natuurgrond met andere agrarische activiteit die belangstelling heeft voor meer van dit soort grond.

Tabel 9 De invloed van de bedrijfsgrootte op de vraag naar natuurgrond

Grootte klassen	0-10 ha	11-20 ha	21-40 ha	40-100 ha	100>ha
Gemiddelde grootte (ha)	4,32	14,97	32,69	54,55	188
Aantal bedrijven	31	29	39	21	2
Vraag naar natuurakker (ha)	20	232	225	55	0
Vraag naar natuurgrasland	104/354¹¹	139	150	345	210
Vraag naar andere natuurgrond	5	0	25	1	0
Totale vraag	129	371	400	401	210
Vraag per bedrijf	4,16	12,79	10,25	19,10	105
Vraag gerelateerd aan bedrijfsgrootte (% van het bedrijf)	96	85	31	35	56

5.2.3 De invloed van de eis cq wens tot bedrijfsvergroting

In Tabel 10 wordt duidelijk dat de mensen die meer grond willen ook meer natuurgrond willen (47 +20 / 90) maar dat omgekeerd, een deel van de mensen die geen extra grond nodig zeggen te hebben wel extra natuurgrond willen (23 / 90).

Van de mensen die wel meer grond willen, maar geen natuurgrond (3 van de 15), is er één glastuinder, één zegt dat er geen natuurgrond in de buurt is, en een grote melkveehouder. Een glastuinder kan niet uit de voeten in een natuurgebied, de antwoorden van de andere twee boeren zijn niet geheel verklaarbaar.

De groep die geen extra grond nodig heeft, maar wel extra natuurgrond wil (23), is vrij divers. Het betref verschillende bedrijfstakken, verschillende groottes en verschillende strategieën. Waarschijnlijk is de grond voor hen een extraatje en niet cruciaal voor het voortbestaan van het bedrijf.

Omdat de helft van de bedrijven gemengd is kan er niets gezegd worden over de behoefte aan natuurgrond van de afzonderlijke takken. Zelfs wanneer de gemengde bedrijven vergeleken worden met de ongemengde blijkt daar geen verschil tussen te bestaan. Conclusie: de vraag naar natuurgrond is niet gerelateerd aan een bepaalde bedrijfstak.

Tabel 10 Bedrijfsvergroting en de vraag naar natuurgrond

	Vergroting van de oppervlakte van mijn bedrijf is voor het voortbestaan ervan van cruciale betekenis				Totaal	
		Mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Mee oneens		Weet niet / geen mening
Heeft u interesse voor het gebruik van meer grond van een natuurbeschermingsorganisatie of van een landgoed met natuur	Ja	47	20	23	0	90
	Misschien	2	5	8	1	16
	Nee	3	0	12	0	15
	Totaal	52	25	43	1	121

5.2.4 De invloed van de bedrijfsleeftijd op de vraag naar natuurgrond

De interesse voor natuurgrond is bij de oudere bedrijven (71-79 en 80-89) kleiner dan statistisch te verwachten valt en bij de jongere bedrijven groter (90-95 en 96-99). In eerste

¹¹ Een klein bedrijfje wil 250 hectare extra. Omdat zo'n getal buiten verhouding staat, is het in de verdere berekeningen weggelaten.

instantie zou je denken dat dit komt doordat de oudere bedrijven al voorzien zijn van natuurgrond. Uit Tabel 6 blijkt dat dat toch niet helemaal opgaat. De oudste bedrijven (71-79) hebben relatief weinig natuurgrond in beheer. Uit het feit dat ze al zolang bestaan, mag geconcludeerd worden dat ze een of andere manier (zonder natuurgrond) een stabiele bedrijfsvoering hebben ontwikkeld.

Ook de categorie 90-95 vertoont een ander beeld dan te verwachten is op grond van het idee dat de vraag afneemt naarmate het beheerde areaal toeneemt, want dat is de groep met de grootste percentage beheerde natuurgrond en tevens met een grote vraag naar natuurgrond. Dit zijn waarschijnlijk de mensen die, evenals de jongste groep, echt iets zien in natuurbeheer als extra activiteit, of vanwege hun (intensievere) bedrijfsvoering meer grond nodig hebben.

Tabel 11 De invloed van de bedrijfsleeftijd op de vraag naar natuurgrond

	<i>Omschakeljaar</i>				<i>Totaal</i>	
	71-79	80-89	90-95	96-99		
Heeft u interesse in het gebruik van (meer) grond van een natuurbeschermingsorganisatie of landgoed met natuur	Ja	3	10	15	35	63
	Misschien	2	5	2	5	14
	Nee	2	5	2	3	12
	<i>Totaal</i>	7	20	19	43	89

5.2.5 De invloed van de afstand tot natuurgrond op de wens naar meer natuurgrond

De grootste groep respondenten geeft aan dat natuurgrond op vijf of tien kilometer afstand van het bedrijf nog acceptabel is (resp. 32 en 20). Sommigen vinden echter 1 kilometer maximaal (11) en anderen vinden 30, 40, 50 of zelfs 100 kilometer geen bezwaar (resp. 4,1,1,1).

5.3 Beheer

De biologische boeren in Overijssel en Oost Gelderland gaan ervan uit dat boeren de beste beheerders van het gebied zijn (66% is het daar mee eens, 22% gedeeltelijk mee eens). Ze hebben echter nauwelijks problemen of bezwaren met de manier waarop het beheer van natuurgrond nu geregeld is (pachtwet, pachtprijs, natuurdoel). Bij de pachtwetgeving moet echter aangetekend worden dat men weliswaar geen problemen heeft met de pachtvormen die er zijn, maar dat men wel bezwaar heeft tegen de toepassing van de wet, namelijk het veelvuldig gebruiken van kortlopende contracten.

De zekerder vormen van overeenkomst, zoals reguliere pacht en natuurlpacht zijn het meest gewild. De lossere vormen eenmalige pacht, inscharen vee en gras op stam hebben een kleinere populariteit bij de ondervraagde boeren (Tabel 12).

62% van de ondervraagden vindt dat biologische boeren (nog) beter het beheer kunnen voeren over natuurgrond dan gangbare boeren (gedeeltelijk mee eens 20%, oneens 17%).

Tabel 12 De vraag naar pachtvormen

	ja	misschien	Nee
Reguliere pacht	71	6	11
Natuurlpacht	59	13	9
Eenmalige pacht	35	17	36
Inscharen van vee	40	12	37
Gras op stam	30	12	47

5.3.1 De behoefte aan soorten grond

De natuurbeschermingsorganisaties geven zowel grasland als bouwland uit. Bouwland bestaat in Oost Nederland voornamelijk uit esgronden. Afhankelijk van het doel dat de beheersinstantie heeft met het gebied, mag er wel of niet gemest worden. Als er bijvoorbeeld gestreefd wordt naar een grote populatie weidevogels in een graslandgebied, dan is bemesting, vooral met ruige mest, een voordeel. De mest stimuleert het bodemleven, waarop de weidevogels kunnen foerageren. Als daarentegen het hoofddoel ligt in de vegetatieontwikkeling, is mest niet gewenst. Deze vegetaties moeten laat gemaaid worden en leveren daardoor alleen ruwvoer met een laag eiwit gehalte. Dit is voor melkkoeien

“Omdat zowel Natuurmonumenten en ikzelf het zagen zitten ben ik omgeschakeld naar biologische landbouw. Daarvoor is het pachtcontract opgebroken. Zolang ik biologisch teel is de pacht 30% lager. Verder is het een gewoon pachtcontract, waarin bemesting en beweiding toegestaan zijn. Biologisch boeren is een mooie manier van boeren, en NM wil het graag. Er is een potstal, die samen met een beetje aangekochte mest voor de nutriënten zorgt. Daar profiteert vooral de 3 hectare maïs van. In de toekomst wil ik meer granen gaan verbouwen. Omdat de maïs in het voorjaar geplant wordt is er veel schade door kraaienvraat. Gangbare boeren kunnen de maïs behandelen, waardoor kraaien de zaden niet meer lusten. Biologische boeren mogen dat niet. Wintergranen worden in het najaar gezaaid. In de herfst is er voor de kraaien veel meer te eten, waardoor de vraatschade minder is. Door de pacht van het stuk natuurgrond zijn beide partijen erop vooruit gegaan: ik krijg voor 225.- gulden per ha een stukje waarop ik een redelijke productie kan halen en in alle rust kan experimenteren, en NM heeft een oplossing gevonden voor een klein stukje grond waar ze eigenlijk geen raad mee wisten”.

minder geschikt (Tabel 13). Biologische melkveehouders in Oost Nederland willen grasland waar ze een keer redelijk hooi af kunnen halen en waar ze het jongvee en de droge koeien kunnen weiden. Daarnaast hebben ze behoefte aan bouwland, waar ze graan kunnen telen (of soms voederbieten, als de natuurbeschermingsorganisatie dat toestaat) om krachtvoer en stro zelf te kunnen produceren. Akkerbouw in dienst van de veeteelt dus.

Zoogkoeienhouders kunnen beter dan melkveehouders uit de voeten met arme, ruige graslanden. Zij hebben echter minder of geen behoefte aan bouwland, want hun koeien hebben weinig behoefte aan krachtvoer, en lopen soms jaarrond buiten.

Een deel van de tuinbouwers, vooral BD tuinbouwers (zie Oostindie, 1999) wil in zijn eigen mestbehoefte voorzien. Daarvoor hebben ze koeien nodig en dus ook grasland. Voor dit soort kleinschalige activiteiten is eigen grasland (kopen) te duur. Natuurgrasland is dan een uitkomst.

Tabel 13 De behoefte van de verschillende biologische sectoren naar natuurgrond

	Grasland		Bouwland	
	Bemest	Onbemest	Bemest	Onbemest
Melkveehouders	Zeer gewild: voor voeder en om op eigen grond intensiever te kunnen telen	Beperkt gewild: deel ruwvoer en om op eigen grond intensiever te kunnen telen	Voor gemengde bedrijfsvoering (vooral BD), voor veevoeder en stro	Voor gemengde bedrijfsvoering (vooral BD), voor veevoeder en stro
Zoogkoeienhouders	Zeer gewild: voor vleesvee zeer geschikt	Zeer gewild: voor vleesvee zeer geschikt	Beperkt	Beperkt
Akkerbouwers	Niet ¹²	Niet	Uitbreiding productie	Uitbreiding productie
Tuinbouwers	Zeer gewild: voor eigen mestproductie	Zeer gewild: voor eigen mestproductie	Uitbreiding productie	Niet gewild, te schraal voor tuinbouw

5.3.2 Programma Beheer

Het Programma Beheer heeft begin 2000 alle oude subsidies voor natuurbeheer vervangen. De subsidies voor Reservaatgebieden en Natuurontwikkelingsgebieden zijn terechtgekomen in de Subsidieregeling Natuurbeheer. Voorheen zat er een verwervingsdoelstelling op al deze gronden, dat wil zeggen dat ze uiteindelijk bij de natuurbeschermingsorganisaties terecht moesten komen. Tegenwoordig kan op een deel van deze gronden ook door particulieren natuurbeheer bedreven worden. Deze subsidies zijn voornamelijk van belang voor natuurbeschermingsorganisaties, alhoewel particulieren er nu ook mondjesmaat gebruik van kunnen maken.

De subsidies voor beheersgebieden, de zogenaamde relatienotagebieden, zijn opgegaan in de Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer. Deze gebieden houden een agrarische bestemming. Deze subsidies zijn daardoor voornamelijk van belang voor boeren en landgoedeigenaren.

De subsidies voor inrichting en beheer van natuurgebieden kwamen voorheen altijd terecht bij de beheersinstantie, maar tijdens het ontwerpen van het Programma Beheer was er sprake van dat de beheersubsidie (bij voldoende lang contract) naar de beherende boer zou gaan. De natuurbeschermingsorganisaties zagen dat niet zitten, en zagen het ook als een bedreiging voor de uitgifte van grond aan boeren. Met dit type regelgeving zou veel meer

¹² De vraag naar natuurgrasland door biologische akkerbouwers kan in de toekomst toenemen, wanneer het gebruik van biologische mest verplicht wordt.

grond door NB organisaties zelf beheerd gaan worden, of uitgegeven voor gras op stam e.d. Nu blijkt dat de subsidies voor inrichting en beheer toch gewoon naar de NB organisaties blijven stromen (m.m. Johan van Dijk, DLG centraal). Daarmee is het Programma Beheer geen belemmering geworden voor de uitgifte van natuurgrond.

5.4 De natuurbeschermingsorganisaties

5.4.1 Uitgifte beleid

In de jaren '70 dachten de natuurbeschermingsorganisaties dat ze alles zelf konden (mm dhr. Pastink, Landschap Overijssel). Daar zijn ze van terug gekomen. Nu ziet men boeren als een belangrijke partner om de natuur te beheren. Als nadelen van het uitgeven van natuurgrond zien beheersinstanties, de onzekerheid over het beheer, en de vele organisatie die het vergt. Als voordelen ziet men, de gunstige prijs en het feit dat nutriënten worden afgevoerd vanuit de natuurgebieden.

5.4.2 Samenwerking met biologische boeren

Een groot aantal maatschappelijke organisaties, waaronder Natuurmonumenten, heeft het Appèl groen licht voor de biologische landbouw (Platvorm Biologische Landbouw en Voeding, 1996) ondertekend. Hierin staat ondermeer dat de biologische landbouw in een aantal jaren moet groeien tot 10% van het Nederlandse landbouw areaal.

Daarnaast hebben zowel Natuurmonumenten als het Geldersch Landschap in eigen beleidsnotities vastgelegd dat de biologische landbouw op hun gronden gestimuleerd moet worden (Geldersch Landschap; Nota Landbouwbeleid, 2000). Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen de eigen vaste pachters en losse pachters. Natuurmonumenten heeft in een intern document laten vastleggen dat ze zich vooral wil toeleggen op het laten omschakelen van de eigen vaste pachters. Het wordt echter aan de boswachters of districtsbeheerders overgelaten wanneer daadwerkelijk voor een biologische boer gekozen wordt. Een ongeschreven regel is namelijk dat vrijkomende grond allereerst naar de hoeve pachters of andere vaste pachters gaat, en dat zijn meestal gangbare boeren.

Bovendien geldt dat vaak naburige boeren (lees gangbare boeren) voor gaan, speciaal wanneer het gaat om grasland. Een medewerker van het Landschap Overijssel noemde als argument daarvoor dat het draagvlak in de streek behouden moet blijven.

Natuurmonumenten vindt dat de kans dat een naburige boer vee laat lopen op een perceel, groter is dan wanneer de boer op afstand woont. Beweiding (naweiden) heeft bij Natuurmonumenten de voorkeur boven alleen maaien, omdat beweiden de structuur van het grasland diverser maakt. Daarnaast is het toezicht door naburige boeren beter.

Het Landschap Overijssel heeft geen beleidsnotitie waarin de positie van de biologische landbouw is vastgelegd. Men is het er wel over eens dat de doelstellingen van de biologische landbouw beter overeen komen met hun eigen doelstellingen, maar dat heeft geen effect op het uitgifte beleid. Het belangrijkste is dat het verhuurde perceel netjes wordt afgewerkt. Het Landschap Overijssel heeft een voorkeur voor grote afnemers (van granen en grond), omdat dat minder rompslomp geeft. Dus liever een loonwerker die 50 ha gras op stam afneemt dan 10 biologische boeren met voor ieder 5 ha.

Staatsbosbeheer geeft aan dat het samenwerken met boeren (zowel gangbare als biologische) pure noodzaak is, om het beheer betaalbaar te houden en draagvlak in de streek te ontwikkelen (SBB, 1999). Ze wijst erop dat voor een organisatie die personeel inkrimpt en tegelijkertijd steeds meer grond te beheren krijgt, zelfs het inscharen van vee en het verkopen van gras op stam, te arbeidsintensief is. Het SBB streeft dan ook, volgens de eerder aangehaalde publicatie, naar langduriger contracten en samenwerking met milieucoöperaties. Milieucoöperaties nemen SBB veel (administratief) werk uit handen.

Langduriger contracten zijn mogelijk nu de nieuwe pachtwet de mogelijkheid heeft geopend om meer beperkingen in pachtcontracten op te nemen. SBB maakt daarbij veel gebruik van eenmalige pachtcontracten.

Natuurbeschermingsorganisaties kunnen meestal niet aangeven welk deel van hun grond door biologische boeren wordt gebruikt. Dat geeft aan dat de plannen en het beleid van de natuurbeschermers nog onvoldoende tot uitdrukking komt in de praktijk. Immers, wanneer onduidelijkheid bestaat over de ontwikkeling van de biologische landbouw op de natuurterreinen valt ook niet te zeggen of het beleid aanslaat. Tevens kwam in gesprekken met natuurbeschermers naar voren dat binnen de organisaties niet eenduidig gedacht wordt over biologische landbouw en dat er tussen de verschillende lagen in de organisatie aanzienlijke kennisverschillen zijn omtrent de biologische landbouw.

5.4.3 Eigen beheer van natuurlandbouwgronden

Het Geldersch Landschap heeft het liefst dat boeren het beheer van landbouwgronden doen, maar er is altijd een bepaald percentage dat functioneert als ruilgrond. Zulke percelen worden gebruikt om stukken grond met een hogere natuurwaarde tegen te ruilen, of om versnipperde pachtsituaties op te lossen.

Ca. 320 ha, van de 575 ha landbouwgrond in eigen beheer bestaat uit zeer gevoelige graslanden (o.a. blauwgraslanden). Hierop komt het beheer zo precies dat het niet aan boeren overgelaten wordt. Op 150 ha akkerland wordt door het Geldersch Landschap zelf ecologisch graan geteeld.

Het Landschap Overijssel heeft 100 ha akkerland in eigen beheer. Daarop wordt ecologisch graan verbouwd. Het beheer van het akkerland wordt niet uit handen gegeven, omdat het, volgens eigen zeggen, meer omvat dan graan verbouwen. Het gaat ook om het beheer van de houtwallen, de bosjes en de kopjes, en om het laten staan van een rand graan voor dekking. Het graan gaat er in de herfst zo snel mogelijk in, om ook als voer voor de dieren te dienen.

Natuurmonumenten benadrukt dat zelf een beheersbedrijf opzetten, met een boer in loondienst, de laatste keuze is (Kuit en Van der Meulen, 1997). Waarschijnlijk is dit zo omdat Natuurmonumenten zich geen boer voelt, ze wil zich kunnen richten op de kernactiviteit natuurbeheer. Daarnaast speelt mee dat het beheersbedrijf in het Wormer en Jisperveld (Waterland, Noord-Holland) een enorme hoop kritiek heeft uitgelokt. Volgens boeren heeft het hele idee veel geld gekost en weinig opgeleverd.

5.5 De Federatie Particulier Grondbezit

De Federatie Particulier Grondbezit afdeling Gelderland heeft 470 leden, met een totaal oppervlak van 45.000 hectare grond. De afdeling Overijssel heeft 200 leden, die bij elkaar 32.000 hectare grond bezitten.

Er bestaan vier soorten landgoederen: particuliere landgoederen, particuliere NSW landgoederen ($\pm 25\%$), NSW BV's ($\pm 50\%$) en NSW stichtingen ($\pm 25\%$). NSW of Natuurschoonwet-landgoederen betalen een verlaagde vermogensbelasting en hebben vrijstelling van successierechten. De NSW landgoederen mogen echter niet opgesplitst worden, op straffe van terugbetaling van het genoten belastingvoordeel van de afgelopen 25 jaar. Om de erfgenamen toch tevreden te stellen zijn veel landgoederen omgezet in BV's waarbij de erfgenamen aandeelhouder zijn.

Ongeveer de helft van het areaal van de landgoederen is bos of natuur, de andere helft is cultuurgrond. Circa 80% van de cultuurgrond is in verpachte staat. Van oudsher is de meest gebruikte pachtvorm de reguliere pacht. Tegenwoordig, sinds de pachtwetwijziging van 1995, adviseert de Federatie om vrijkomende grond in een eenmalige pacht contract onder te brengen. Men verwacht namelijk binnen twee jaar een nieuwe pachtwetwijziging, waarna

nieuwe contracten onder gunstiger voorwaarden afgesloten kunnen worden. Dat betekent niet dat de landgoedeigenaren toe willen naar kortlopende pacht, want een landgoed is gebaad bij een duurzaam gebruik van de grond (mm Liet, secretaris van de Federatie Particulier Grondbezit, afdelingen Gelderland en Overijssel). In de eenmalige pachtcontracten wordt regelmatig de eis gesteld dat het beheer overeenkomstig de relatienota plaats vindt.

De Federatie Particulier Grondbezit is een belangenorganisatie voor de aangesloten landgoederen. Het bestuur kan daardoor ook geen directe invloed uitoefenen op het beleid van de landgoedeigenaren. Wel stelt het bestuur beleidsspeerpunten vast, waar een jaar lang extra aandacht aan geschonken wordt. Dit jaar is dat in Gelderland ruimtelijke ordening, en in Overijssel grondbeleid. Een themajaar over biologische landbouw zou ook heel goed mogelijk zijn.

De interesse voor de biologische landbouw is in ruime mate aanwezig bij de landgoedeigenaren. Kritiek is er ook: de biologische landbouw in Oost Nederland is onvoldoende georganiseerd om goede afspraken mee te kunnen maken.

5.6 Aanbod van de natuurbeschermingsorganisaties in hectares en type overeenkomst

Het totale areaal natuurlandbouwgrond (inclusief landgoed landbouwgrond) in Oost Nederland is 77505 hectare. 20% daarvan (15.947) is in eigen beheer bij de natuurbeschermingsorganisaties, en 80% (61.558) in beheer bij derden. De landgoederen dragen sterk bij aan de uitgifte van grond aan derden; zij hebben nauwelijks landbouwgrond in eigen beheer. De natuurbeschermingsorganisaties geven gemiddeld iets meer dan een kwart van de natuurlandbouwgrond in beheer bij derden. Het oppervlak natuurlandbouwgrond dat natuurbeschermingsorganisaties in eigen beheer hebben (15.946 hectare) is net iets minder dan tien keer de vraag naar natuurgrond door biologische boeren (1761 hectare).

In Tabel 14 valt te lezen dat opvallend veel natuurgrond van Staatsbosbeheer Overijssel is uitgegeven in erfpacht en meerjarige pacht. Ook eenmalige pacht wordt veelvuldig gebruikt. Daarentegen werkt Staatsbosbeheer Gelderland veel vaker met inscharing van vee en eenjarige pacht, dus lossere contracten. Blijkbaar kunnen de afdelingen van Staatsbosbeheer daar zelf beleid voor ontwikkelen.

Het Geldersch Landschap, met zijn vele landgoederen, heeft een groot deel van het verpachte land in meerjarige contracten. Een relatief groot deel is in eigen beheer. Het Landschap Overijssel werkt echter veel met gras op stam, een veel lossere contractvorm. De Particuliere Landgoederen hebben door hun andere achtergrond en het feit dat hun cultuurland een agrarische bestemming heeft, ook een andere verdeling van de verpacht. De landgoedeigenaren doen nauwelijks iets aan eigen beheer van gronden (alleen de kleinere landgoederen) en veel grond is in langlopende contracten uitgegeven.

Tabel 14 Natuurgrond in de provincies Gelderland en Overijssel (ha)

	Totaal bezit	Eigen beheer	In gebruik bij derden	Erfpacht	Meerjarige pacht	natuurpacht	Eenmalige pacht	Eenjarige pacht	Inscharing van vee	Gras op stam
Geldersch Landschap	9.842	575 (5,8%)	1.959 (20%)	101	1.046	48	299 ¹³		±279 ¹⁴	± 186
Landschap Overijssel	4.000	100 (2,5%)	630 (15,8%)	220 ¹⁵		30	?			± 380
NM Gelderland	17.671	1519,7 ¹⁶ (8,6%)	4841,9 (27,4%)							
NM Overijssel	9.269	7971,1 (8,6%)	2530,4 (27,4%)							
SBB Gelderland	26.273	4000 (15%)	3592 (13,7%)	492	957	53	250	735	1.084	21
SBB Overijssel	15.846	1781 (11,2%)	9505 (60%)	5.839	1.767	0	1.202	482	137	78
Landgoederen Gelderland	45.000	Weinig	±22.500 (50%)	±18.000			±2.250			
Landgoederen Overijssel	32.000	weinig	±16.000 (50%)	±12.800			±3.200			
Totaal:	159.901	15.947	61.558							

5.7 Knelpunten in de samenwerking tussen biologische boeren en natuurbeschermingsorganisaties

Uit de enquête volgt dat de knelpunten in het gebruik van natuurgrond niet zijn gelegen in de pachtwet of het natuurdoel, maar wel enigszins in de duur van de contracten. Reguliere pacht is het populairst, gevolgd door natuurpacht, eenmalige pacht, inscharen en gras op stam, dus in afnemende mate van gebruiks zekerheid.

Uit gesprekken blijkt dat op vier hoofdpunten knelpunten tussen natuurbeschermers en biologische boeren onderscheiden kunnen worden: 1.denken, 2.doen en 3.persoonlijk vlak, en 4 regelgeving. Deze knelpunten zijn uiteraard niet allemaal bij iedere vorm van samenwerking aanwezig.

Denken

- Op theoretisch niveau zijn er geen echte knelpunten. Vooral in de doelstelling van landschapsbehoud kunnen de natuurbeheerders en de biologische landbouw elkaar goed vinden. Daardoor kunnen biologische boeren op landgoederen prima uit de voeten met een voor hun vrij normale bedrijfsvoering.
- Het imago van de biologische landbouw is niet bij alle beheerders positief. De meerwaarde van de biologische landbouw wordt soms in twijfel getrokken (zie ook Fruithof, 1999; Loefs, 1999). Dit beeld is echter gebaseerd op incidenten.
- Ook is het zo dat het denken nog vaak gescheiden verloopt. Aan de natuurbeschermingskant denkt men vaak nog: 'de groei van de biologische landbouw is

¹³ In de administratie van het Geldersch Landschap zit eenjarige pacht onder eenmalige pacht.

¹⁴ Het Geldersch Landschap heeft in totaal 465 hectare cultuurgrasland waarop ongeveer 60% inscharing van vee en 40% gras op stam constructies zitten. Er kunnen een aantal eenmalige pachtcontracten tussen zitten (mm Anton Stokman, regiomanager Achterhoek en Midden Veluwe).

¹⁵ Het Landschap Overijssel kon alleen een cijfer geven voor vaste pacht.

¹⁶ Het eigen beheer van natuurgrond en natuurgrond in gebruik bij derden is bij Natuurmonumenten nu niet bekend. Deze getallen zijn schattingen op basis van de gemiddelde percentages van de andere organisaties.

niet onze taak', en aan de boeren kant: 'de groei van natuurgebieden bedreigt de landbouw en moet gestopt worden'. De gemeenschappelijke belangen zijn nog niet voldoende gearticuleerd.

Praktijk

- Ook biologische boeren zijn volgens beheersinstanties soms te intensief bezig (tot op de rand telen, meer vee weiden dan toegestaan). Sommige boeren merken overigens op dat intensief boeren in de hand gewerkt wordt doordat natuurbeschermingsorganisaties (soms) trachten de maximale pacht te bedingen. Daardoor kan de boer het zich niet meer permitteren veel aan natuurbeheer te doen.
- Niet alle grond die uitgegeven kan worden aan biologische boeren komt daadwerkelijk bij hen terecht. De natuurbeschermingsorganisatie maakt een keuze tussen zelf (biologisch) beheren, beheer door een loonwerker, of het beheer uit handen geven aan biologische of gangbare boeren. Bij uitgifte aan boeren zijn er sterke argumenten om in ieder geval akkergronden bij biologische boeren in beheer te geven (zie ook 7.4).
- De biologische boeren in Oost Nederland vertonen een gebrek aan organisatie. Wanneer natuurbeschermers of landgoedeigenaren aan (willen) kloppen met voorstellen over samenwerking is het onduidelijk waar en hoe die voorstellen terecht komen.
- De visie van de natuurbeschermingsorganisatie op de rol van biologische landbouw is de laatste tijd steeds duidelijker geworden. In contrast hiermee staat de onduidelijkheid van handelen binnen de organisaties. Dat wil zeggen dat op verschillende niveaus binnen de organisaties, anders omgegaan wordt met (de stimulering van) de biologische landbouw. Onduidelijk is hoeveel van de beleidsuitgangspunten de werkvloer bereiken. Onduidelijk is ook in welke mate initiatieven omtrent biologische landbouw die op de werkvloer genomen worden, hogerop in de organisatie opgemerkt worden.

Persoonlijk vlak

- Biologische boeren typeren de verhouding met de natuurorganisaties over het algemeen als goed. Alleen bij het Landschap Overijssel zijn soms vraagtekens over de bereidheid te verpachten cq verhuren aan biologische boeren. Het beeld dat natuurbeschermers en biologische boeren meestal goed met elkaar op kunnen schieten, wordt bevestigd door het onderzoek van Fruithof (1999). Toch kunnen op het persoonlijk vlak uiteraard knelpunten liggen. Beheerder en biologische boer moeten elkaar liggen (wanneer de onderhandelingen via een organisatie gaan, vervalt dit knelpunt).

Veranderende regelgeving

- Sommige storingen in de samenwerking tussen biologische boeren en natuurbeschermers komen van buiten. De nieuwe pachtwet en het Programma Beheer zijn daar voorbeelden van. Deze regelgeving is nog niet of nog niet lang in werking, waardoor de uitwerking hiervan niet duidelijk is (knelpunt is dus de *veranderende* regelgeving). Daardoor zijn de natuurbeschermingsorganisaties voorzichtig in het aangaan van nieuwe samenwerkingsverbanden. In het Programma Beheer is bijvoorbeeld lange tijd onduidelijk geweest of de eigenaar of de pachter de beheersubsidies mag ontvangen. Voorheen was het zo dat in een reservaatgebied de subsidies naar de eigenaar gingen. In het Programma Beheer leek men te kiezen voor uitkering aan de pachters in de reservaatgebieden. In eerste instantie lijkt dat gunstig voor de boeren, maar het zou waarschijnlijk betekenen dat natuurbeschermingsorganisaties nog meer met losse contracten (gras op stam) gaan werken omdat ze daarbij wel de subsidie opstrijken. Dat is niet in het belang van de boer die een zekere overeenkomst wil (mm Menno Hoge, NM Overijssel).
- Daarnaast is het onduidelijk hoe de nieuwe Europese richtlijnen voor de biologische landbouw geïnterpreteerd gaan worden. Daarin wordt aangegeven dat biologische boeren met een te hoge veebezetting (boven de 170 kg Stikstof per hectare) op hun eigen grond een duurzame relatie moeten aangaan met bijvoorbeeld een akkerbouwer.

Deze regelgeving moet 24 augustus 2000 ingaan. Dan moet Skal ook duidelijkheid hebben gegeven of natuurgrond in deze contracten een plaats kan krijgen. Welk type overeenkomst met een natuurbeschermingsorganisatie zal dan als duurzaam worden geaccepteerd?

5.8 Conclusie

Natuurgrond is heel belangrijk voor het functioneren van de biologische landbouw in Oost Nederland. Een kwart van de biologische landbouwgrond is natuurgrond. Daarbij is de natuurgrond die natuurbeschermingsorganisaties zelf biologisch betelen nog niet meegerekend.

De vraag naar natuurgrond is groot. Driekwart van de biologische boeren wil (meer) natuurgrond gaan beheren. In totaal is er vraag naar 1761 hectare. De vraag naar natuurgrasland is absoluut gezien het grootst, maar gerelateerd aan het huidige gebruik van natuurgrond is akkerland veel urgenter gewenst. Dat kan wijzen op een grotere behoefte aan krachtvoer en stro. De omschakelaars hebben het kleinste areaal natuurgrond, en hebben een grote vraag. Aan deze groep zou extra aandacht geschonken kunnen worden. De natuurbeschermingsorganisaties en landgoedeigenaren staan in principe positief tegenover biologische landbouw. In de stimulering van de biologische landbouw zijn de organisaties niet eenduidig; op verschillende niveaus in de organisaties wordt daar anders over gedacht en er wordt niet bijgehouden hoeveel hectare biologische landbouw op natuurgrond aanwezig is.

Knelpunten in de samenwerking met biologische boeren zien de natuurbeschermers vooral in de onvindbaarheid van biologische boeren, verminderd draagvlak in de streek bij gewijzigd uitgifte beleid en de geringe organisatiegraad van de biologische landbouw. De biologische boeren zien als knelpunt vooral dat natuurbeschermingsorganisaties onvoldoende het belang van biologische landbouw op en rond natuurgebieden inzien.

6. Andere initiatieven voor samenwerking tussen natuurbeschermingsorganisaties en biologische boeren

Op verschillende plaatsen in Nederland zijn initiatieven genomen om de relatie biologische boeren en natuurbeschermingsorganisaties te intensiveren. Hieronder volgen de mij nu bekende initiatieven, met afsluitend een conclusie over de bevindingen uit de projecten. Voor aanspreekpunten bij de desbetreffende projecten, zie Bijlage 2.

6.1 Groningen

Bij Nieuwland Advies is onderzoek gedaan naar de mogelijkheden tot inscharing van biologisch vee in natuurterreinen in de provincie Groningen (Fruithof, 1999). De meeste van de biologische boeren zijn tevreden met de grond die ze nu pachten van de terreinbeherende organisaties. De samenwerking met de opzichters is bijna altijd goed. Wel ziet men een probleem in de korte duur van de pachtcontracten. Vooral de bedrijven die een hoog percentage natuurgrond pachten, hebben behoefte aan enige zekerheid. Daarbij komt dat korte pacht niet meetelt voor Minas en de telling van GVE's waardoor sommige bedrijven boven de grens van de Minasvrijstelling komen (2,5 GVE/ ha).

De oplossingen die worden aangedragen door Nieuwland zijn alle gericht op veranderingen bij de Natuurbeschermingsorganisaties:

- Inspanningsverplichting voor de natuurbeheerorganisaties om de biologische veehouders die grond pachten voordurend van dezelfde hoeveelheid grond te voorzien.
- Nieuwe pachtcontracten altijd afsluiten onder voorwaarde van gecertificeerde biologische landbouw.
- Een intern beleid opstellen binnen Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en Gronings landschap gericht op een bepaalde procentuele toename van de biologische pachters per jaar.
- Een pachtcontract afsluiten met als het ware een 'proeftijd' van twee keer een jaar, om vervolgens over te gaan naar een zesjarig contract.

In een bespreking (2 december 1999) van de resultaten met regionale bestuurders van Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer is geconcludeerd dat:

- Er vanuit de NB organisaties behoefte is aan meer contact met de biologische landbouw. Men wil op de hoogte zijn van de wensen en adressen van biologische boeren.
- Samenwerkingsverbanden tussen biologische boeren onderling, om een gezamenlijk aanbod te kunnen doen, toegejuicht worden.

6.2 Limburg / Brabant

Een tweede studie die bij Nieuwland is uitgevoerd gaat over de regio Limburg/Brabant (Loefs, 1999). De probleemstelling in dit onderzoek was: Op welke wijze kan vorm gegeven worden aan een duurzame samenwerking tussen biologische agrariërs en natuurbeheerders met betrekking tot in/uitscharing van biologisch vee in natuurterreinen. Loefs wijst op drie knelpunten in de samenwerking tussen biologische boeren en natuurbeschermers: juridische, zakelijke en emotionele knelpunten.

Ten aanzien van de juridische knelpunten zegt zij dat de natuurbeschermers het bezwaarlijk vinden als boeren natuurgrond in de MINAS aanvoer/verliesnormen mogen meenemen en ze er mestproductierechten voor krijgen. Zo dreigt een natuurbeschermingsorganisatie mee te werken aan de overbemesting van Nederland.

Ten aanzien van de zakelijke knelpunten is ten eerste het geringe aantal biologische boeren een bezwaar, want daardoor komen natuurbeschermers niet snel in aanraking met biologische boeren. Ten tweede is de locatie van de biologische boer een probleem. De

biologische boer woont vaak te ver weg van het natuurgebied om het vee goed te kunnen onderhouden.

Ten aanzien van de emotionele problemen noemt Loefs het bestaande netwerk van gangbare boeren en natuurbeschermers als barrière voor de groei van de biologische landbouw. De bestaande pachters hebben, begrijpelijkerwijs, voorrang. Opgemerkt wordt dat de groei van de natuurgebieden een oplossing kan bieden aan dit knelpunt.

Uit de aanbevelingen kan opgemaakt worden dat informatie en communicatie in al zijn facetten en op alle niveaus in de organisaties aan verbetering toe zijn. Wanneer daaraan gewerkt wordt, blijken de partijen op een goede manier met elkaar samen te kunnen werken.

6.3 Zeeland

In Zeeland heeft de Milieufederatie een inventarisatie gemaakt van alle natuurgebieden waar vee ingeschaard kan worden. Deze informatie, samen met gegevens over de beheerders, regelingen ed., wordt aangeboden aan biologische boeren die daar behoefte aan hebben. Daarmee wil de Zeeuwse Milieufederatie de biologische veeteelt in een provincie met overwegend akkerbouw stimuleren, zodat de kringlopen regionaal gesloten kunnen worden.

6.4 Drenthe

De provincie Drenthe heeft in haar plan van aanpak biologische landbouw geschreven dat binnen de huidige statenperiode, dat wil zeggen de komende drie jaar, de biologische landbouw moet groeien naar 10% van het Drents landbouwoppervlak. Daartoe heeft ze de Drentse Milieufederatie opdracht gegeven uit te zoeken waar kansen liggen om tot die groei te komen. Een van de kansen, zegt de DMF, ligt in samenwerking met natuurorganisaties. De DMF faciliteert de gesprekken tussen biologische boeren en natuurbeschermingsorganisaties die nodig zijn om tot een samenwerking te komen. Na deze eerste gesprekken concludeert de DMF, dat op drie punten een gebrek aan communicatie een verdere groei van de biologische landbouw op natuurgrond in de weg staat. Dat zijn:

1. De communicatie tussen de biologische boeren en de natuurbeschermingsorganisaties kan beter. Er leven nog veel vooroordelen bij beide partijen en de sterke en zwakke punten van elkaar zijn niet goed bekend. Natuurmonumenten gaat naar aanleiding van deze conclusie een Kennismakingsdag organiseren waar alle biologische boeren in contact kunnen komen met de districtsbeheerders en boswachters waar zij zaken mee kunnen doen.
2. De interne communicatie is niet optimaal. De verschillende lagen binnen de biologische organisaties en binnen de natuurbeschermingsorganisaties weten niet genoeg van elkaar wat er gaande is.
3. De communicatie naar de leden en consumenten is niet optimaal. In ledenbladen van NB organisaties zou meer aandacht kunnen zijn voor de biologische landbouw en voor het waarom van de keuzes van de natuurbeschermingsorganisaties inzake biologische landbouw.

6.5 Achterhoek

Bij het Service Centrum Plattelandsontwikkeling Achterhoek (SPA) loopt een project genaamd: Grond en mest in de biologische landbouw in Oost Nederland. Aanleiding van dit project was enerzijds dat de biologische varkenshouderij moeizaam van de grond komt.

Deze vorm van landbouw vraagt zoveel grond, dat het voor een startende biologische varkensboer niet mogelijk is alle grond aan te kopen. Anderzijds zullen biologische akkerbouwers in de toekomst meer biologische mest moeten gaan gebruiken. Dat mag nu

nog extensief geproduceerde gangbare mest zijn. Om de cirkel rond te maken: de mengvoederindustrie zit, mede door de groei van de biologische varkenshouderij, te springen om biologisch geteeld graan, dat weer afkomstig kan zijn van natuurgrond. Doel van het project is om grondeigenaren (waaronder SPA verstaat: akkerbouwers, landgoedeigenaren en natuurbeherende instanties) te interesseren voor het koppelen van hun grond aan biologische veehouderij¹⁷.

Het overleg dat in dit kader plaats vindt heeft in eerste instantie een netwerk functie; de partijen moeten van elkaar weten wat ze in de aanbieding hebben. Zo is door dit initiatief al een biologische varkenshouder gekoppeld aan grond van Natuurmonumenten. Voor de toekomst denkt men aan een inventarisatie van geïnteresseerde biologische boeren en natuurbeschermers en het oprichten van een (soort van) grondbank cq meldpunt van grond of biologische mest.

6.6 Zuid Holland

In het plan van aanpak biologische landbouw van de provincie Zuid Holland staat als actiepunt genoemd: het onder de aandacht brengen bij de natuurbeschermingsorganisaties van de milieu-, natuur-, en landschapsdoelstellingen van de biologische landbouw. Als nadere uitwerking van dit actiepunt denkt de provincie aan de organisatie van een themabijeenkomst in de tweede helft van 2000. Doel van deze bijeenkomst is, vrij vertaald, dat de partijen leren inzien dat ze iets aan elkaar hebben, en dat knelpunten in de samenwerking opgelost kunnen worden.

6.7 Conclusie overzicht initiatieven

Het onderwerp heeft op verschillende plaatsen in Nederland de aandacht. Blijkbaar is het een logische gedachte de biologische landbouw te koppelen aan natuurbeschermingsorganisaties. De centrale thema's voor een betere samenwerking zijn: informatie en communicatie. In veel projecten wordt aandacht besteed aan het gebrek aan informatie bij een van beide partijen. Knelpunten in de samenwerking blijken bij intensievere communicatie vaak geen echte knelpunten te zijn. Het opruimen van vooroordelen is vaak voldoende om de samenwerking in een versnelling te brengen.

Tevens blijkt dat op verschillende plekken in de natuurbeschermingsorganisaties initiatieven zijn aan te wijzen die de samenwerking met biologische boeren trachten te intensiveren. Soms zijn dat ideeën vanuit het hoofdkantoor, soms zijn dat structuren op de werkvloer. Verschillende onderzoeken die hier besproken zijn, concluderen dat de verschillende lagen in de organisaties meer van elkaars ideeën op de hoogte zouden moeten zijn.

Ook zou regelmatig overleg tussen de partijen een hoop vooroordelen en problemen kunnen voorkomen. Wanneer (biologische) boeren op voorhand weten wat de plannen van de NB organisaties inhouden, en begrijpen hoe hun aankoopbeleid daarin past, zal hun houding een stuk coöperatiever zijn.

¹⁷ De gangbare landbouw zegt hiervan: als de biologische landbouw meer terecht kan in natuurgebieden, neemt voor ons misschien de druk op de grond buiten de natuurgebieden af (Jos Roemaat in notulen SPA project: Grond en mest in de biologische landbouw in Oost Nederland).

7. Kansen voor groei van de biologische landbouw

In de voorgaande hoofdstukken zijn het belang van natuurgrond voor biologische boeren en de grote vraag naar natuurgrond aangegeven, en zijn de knelpunten voor verdere groei beschreven. In dit hoofdstuk wordt gezocht naar de mogelijkheden voor groei van de biologische landbouw op natuurgrond. Daarvoor komen in aanmerking:

1. De absolute groei van de natuurgebieden in Nederland.
2. Verschuiving van uitgifte van gangbare naar biologische boeren.
3. Verschuiving van (sub)natuurdoeltypen, van zelfregulatie naar regulatie door biologische boeren, waar dat kan met behoud van de beoogde natuurwaarde.
4. Nog niet uitgegeven gronden van natuurbeschermingsorganisaties.
5. Gebruik van beheersgrond van particulieren.
6. Gebruik van gronden in waterwingebieden.

7.1 De groei van de natuurgebieden in Nederland

Het agrarisch medegebruik van natuurgebieden (verpachten, gewasverkoop, inscharen vee, loonwerk) vindt op dit moment in Nederland op 45.000 hectare natuurgebied plaats. Qua omvang is dit meer dan het Relatienotabeheer (Natuurverkenning 97, 1997: 71)

In het Natuurbeleidsplan (LNV, 1990) wordt gesteld dat voor de realisatie van de EHS nog 140.000 hectare landbouwgrond moet worden aangekocht; ongeveer 95.000 hectare voor de reservaatgebieden en 45.000 hectare natuurontwikkelingsgebieden. De reservaatgronden zijn in dit onderzoek het meest relevant omdat een (groot) deel daarvan weer uitgegeven zal worden aan boeren. Van de 95.000 hectare toekomstig reservaatgrond is 85.000 hectare reeds begrensd. Daarvan is nu ongeveer 33.000 hectare aangekocht¹⁸. Van het resterende deel kan sinds het Programma Beheer 19.000 ha in

Cultuurgrond in Nederland

Nu 2000.000 ha

Nu 20.000 ha biologisch (1%)

In 2009 200.000 ha biologisch (10%)

Natuurgebied

Nu 353.000 ha (222.000 ha SBB, 131.000 ha particuliere organisaties)

In 2018 473.000 (140.000 ha erbij = 39,6%)

Natuurgebied in gebruik bij boeren

Nu 45.000 ha (= 12,7% van het totale areaal)

In 2018 60.300 ha (bij gelijkblijvende fractie)

Verhouding biologische landbouw – natuurgrond in gebruik bij boeren

Nu 1 : 2,25

Toekomst 3 : 1

Figuur 1 Groei natuurgebieden

particulier eigendom blijven. Bij gelijkblijvend percentage grond dat uitgegeven wordt aan boeren zal het aanbod met 30% stijgen (van 45.000 ha tot 60.300 ha, zie Figuur 1). Dat betekent dat in de ontwikkeling van de EHS grote kansen liggen voor de groei van de biologische landbouw.

¹⁸ Opgemerkt moet worden dat de realisering van de EHS grote vertraging oploopt. Voor Gelderland wordt geschat dat er 200 ha per jaar aangekocht moet worden, en er wordt momenteel 100 ha per jaar aangekocht (mm. Jonkers, Geldersch Landschap).

Overigens moeten de natuurontwikkelingsgebieden niet helemaal uitgevlakt worden wanneer het gaat om agrarisch medegebruik. In Kuit en Van der Meulen (1997) staat de prognose opgenomen dat in Nederland 25.000 hectare extra natuurontwikkelingsgebied extensief begraasd kan worden, naast de 10.000 hectare die nu al jaarrond begraasd wordt.

Alhoewel de realisatie van de EHS grote hoeveelheden natuurgrond 'in de markt zet', is het de vraag in hoeverre dit kan bijdragen aan de politiek gewenste groei van de biologische landbouw. De huidige minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij Brinkhorst, heeft in de opening van het academisch jaar in Wageningen gezegd te streven naar 10% biologische landbouw in 10 jaar. Voor deze groei is veel grond nodig, waarvan een deel uit natuurgebieden afkomstig kan zijn. Uit Figuur 1 blijkt echter dat bij de huidige verhoudingen waarin de grond wordt uitgegeven, natuurgrond alleen niet voldoende is. De natuurbeschermingsorganisaties hebben nu 353.000 hectare grond in bezit. Daarvan is 45.000 hectare uitgegeven aan boeren, wat wil zeggen dat 12,7% van het oppervlak door boeren gebruikt kan worden. Tot 2018 moet er nog 140.000 hectare natuurgebied bijkomen. Als van die natuurgebieden dezelfde fractie gebruikt kan worden door boeren, levert dat 60.300 ha natuurgrond te gebruiken door boeren. Daarmee vindt een grote verschuiving plaats in de verhoudingen tussen biologische landbouw en natuurgrond. Als niet een groter deel van de natuurgrond, of überhaupt een grotere fractie van de natuurgebieden wordt uitgegeven aan biologische boeren, dan zal natuurgrond geen substantiële bijdrage kunnen leveren aan de door de minister gewenste groei van de biologische landbouw.

De verwezenlijking van de groei van de biologische landbouw in de uitbreiding van de natuurgebieden is sociaal gezien een gemakkelijke en veilige manier, waarbij aan de gevestigde belangen van bestaande pachters niet getornd wordt. Niet voor niets voeren natuurbeschermers dit punt vaak aan als belangrijkste kans voor de biologische landbouw (zie ook Loefs, 1999). Dat ligt anders bij het volgende punt: de verschuiving van de uitgifte van natuurgrond van gangbare landbouw naar biologische landbouw.

7.2 Verschuiving van uitgifte natuurgrond van gangbare naar biologische boeren

Wanneer een groter deel van de nieuwe natuurgrond naar de biologische landbouw zou gaan kan de groei van de natuurgebieden in Nederland meer betekenen voor de groei van de biologische landbouw dan in de vorige paragraaf staat voorgerekend. Stel dat alle nieuwe natuurgrond wordt gebruikt voor biologische landbouw, en dat deze grond een kwart van de productiviteit heeft van agrarische grond (Figuur 2). Dan kan de effectieve groei van de biologische landbouw 15% bedragen. Dit is uiteraard een zeer voorzichtige schatting, omdat niet wordt meegenomen wat de positieve neveneffecten van een stuk natuurgebied in de biologische bedrijfsvoering zijn (bijvoorbeeld beter gebruik kunnen maken van de eigen percelen).

Oppervlak biologische landbouw	20.000 ha
Groei van door boeren beheerd natuurgebieden in Nederland tot 2018: 15.300 ha	
Effectieve toename biologische landbouwgrond	3.425 ha
Groeipercentage:	15%

Figuur 2 Relatie groei biologische landbouw en groei natuurgebieden

7.3 Verschuiving van (sub)natuurdoeltypen

Een vrij groot deel van de gronden van natuurbeschermingsorganisaties kan nu niet beheerd worden door (biologische) boeren. Het natuurdoeltype dat de beherende instantie heeft opgesteld laat dat niet toe. Soms is het echter mogelijk om dezelfde natuurkwaliteit te bereiken, door in te zetten op een ander (sub)natuurdoeltype. Een natuurdoeltype dat misschien wel door (biologische) boeren beheerd kan worden. Deze overweging is vooral belangrijk in oude cultuurlandschappen. Bewoners, boeren en recreanten verwachten daar een door boeren beheerd land aan te treffen. Dan kan bijvoorbeeld ruige natuur daar als minder gewenst gezien worden. Voor de ontwikkeling van een vitaal platteland is het van belang hierover na te denken (zie ook paragraaf 8.4)

Om de subsidies uit het Programma Beheer te kunnen verkrijgen moeten de natuurbeschermingsorganisaties dit jaar (alleen Natuurmonumenten heeft nog iets langer de tijd), voor alle natuurgebieden natuurdoeltypen opstellen. Voor de biologische landbouw is het zaak daarom nu de discussie te openen. Doel daarbij moet zijn te zoeken naar verschuivingen die meer natuurgrond open stellen voor biologische boeren, bij minimaal gelijkblijvende natuur- en landschapskwaliteit.

7.4 Nog niet uitgeven gronden van natuurbeschermingsorganisaties

Natuurbeschermingsorganisaties hebben vier redenen om natuurlandbouwgrond in eigen beheer te houden

Grond in eigen beheer fungeert als ruilgrond

Regelmatig worden stukken grond gekocht door de natuurbeschermingsorganisaties om hoeveepachters te bewegen daar naartoe te verhuizen. De vrijkomende grond kan dan gebruikt worden voor de natuurdoelen van de natuurbeschermingsorganisatie. Ook komt het voor dat natuurbeschermingsorganisaties grond onderling ruilen. Wanneer er een pachter op die grond zit, heeft die voorkeursrecht op de verkoop.

Grond in eigen beheer levert geld op

Voor de teelt van biologisch graan is momenteel redelijk winstgevend. De graanteelt is niet erg arbeidsintensief en het graan en stro kunnen gegarandeerd afgezet worden op de biologische markt.

De geografische ligging en kwaliteit van de grond zijn niet optimaal

Het Drentse Landschap heeft drie beheersbedrijven, bedrijven waar een boer in loondienst op zit, die in gebieden liggen die te nat of te schraal zijn voor moderne landbouw. In de Peel echter, was dit geen reden om de schrale en natte SBB stukken niet te verpachten (zie paragraaf 3.2.4). Waarschijnlijk was er in Drenthe geen boer voorhanden die de grond goed kan inpassen in zijn bedrijfsvoering.

Ongeveer hetzelfde geldt voor enkele stukken ruig grasland van het Geldersch Landschap op de oostflank van de Veluwe. Er zitten daar weinig koeienboeren (omdat er zoveel natuur

is), waardoor de afzet van het gras moeizaam verloopt. Daar ligt een kans voor de biologische landbouw, als zij georganiseerd gebruik kan maken van deze grond. Zo zou één boer of een loonwerker het stuk kunnen maaien voor verschillende boeren (efficiënt), of het zou gezamenlijk beweid kunnen worden. Ook van de schraalste delen van natuurgebieden kan gebruik gemaakt worden, als boeren dieren inzetten die dat aan kunnen, en / of de grond inpassen in een systeem waarbij andere grond voor hoogwaardig voedsel zorgt. Bijvoorbeeld de Limousin zoogkoeienhouders in de Peel laten alleen de drachtige koeien zomers in het reservaat gebied lopen, 's winters worden ze gevoerd met hoogwaardiger voedsel.

7.5 Particuliere gronden

Uit de interviews blijkt dat vrij veel van de gronden met een zwaar beheerspakket door de eigenaar-boer verpacht worden aan derden. De geïnterviewden spraken zelfs over een overschot aan ruig grasland. De eigenaar van deze grond vangt een premie van 2600 gulden per hectare en heeft, door het te verpachten, er verder geen omkijken naar. Van deze grond zeggen de boeren dat het wel interessant is, maar dat je er niet teveel van moet hebben. Toch komt er uiteindelijk 100.000 hectare van deze grond in Nederland, net zoveel als er in totaal aan reservaatgebied gekocht gaat worden (LNV, natuurbeleidsplan, 1990). Het gaat dus om een aanzienlijk oppervlak. Voor de biologische boeren zou het interessant zijn als meer van het zogenaamde 15 juni land beschikbaar zou komen. Dit land mag vaak licht bemest worden en vanaf 15 juni gemaaid, waardoor de gras kwaliteit, zeker voor een biologische bedrijfsvoering, goed is.

Het andere soort particuliere gronden, namelijk de landgoederen, kunnen op de lange termijn wel interessant zijn voor de biologische landbouw. Veel landgoedeigenaren zijn geïnteresseerd in biologische landbouw, maar nog niet allen zetten ook echt in op de omschakeling van hun pachters. Omdat na iedere generatie de helft van de pachters verdwijnt, komen de komende jaren vele hectares grond op landgoederen vrij voor nieuwe pacht.

7.6 Gronden van waterwinmaatschappijen

De provinciale milieuverordeningen hebben ervoor gezorgd dat waterwinmaatschappijen hun grond niet meer mogen uitgeven aan boeren. In de jaren 80 werd grond nog wel uitgegeven, onder de voorwaarde dat het zonder kunstmest en bestrijdingsmiddelen werd beteeld. Nu heeft alle grond van de waterwinmaatschappijen, voor bijvoorbeeld de Waterleidingmaatschappij Overijssel (WMO) is dat 600 ha, de hoofdfunctie waterwinning en nevenfunctie natuur. Het is daarom verboden landbouw te plegen in waterwingebieden. De WMO gaat overigens wel een proef doen met Galoways (5 koeien op 30 ha), maar dat is in het kader van natuurbeheer.

Daarnaast doen de waterwinmaatschappijen veel aan de stimulering van milieuvriendelijke landbouw rondom de waterwingebieden. Allereerst wordt gestreefd naar een efficiëntieverbetering bij de boeren voor wat betreft meststoffen en bestrijdingsmiddelen gebruik (geïntegreerde landbouw). Als een boer dan nog verder wil gaan, dan wordt hij geholpen met extensiveren of omschakelen naar biologische landbouw. De waterwinmaatschappijen steunen de boeren in dit proces met grondtransacties of financieel. Daarnaast zijn ze, in samenwerking met DLV ook actief bezig met het opzetten van studieclubs om de boeren te begeleiden in het milieuvriendelijk boeren.

7.7 Conclusie

Een combinatie van de groei van de natuurgebieden en het verschuiven van de uitgifte naar biologische landbouw biedt de beste kansen voor de groei van de biologische landbouw op natuurgrond. De groei van het oppervlak natuurgebieden is de gemakkelijkste weg, want bij verschuiving van de uitgifte losse grond van gangbare boeren naar biologische boeren moeten bestaande relaties en netwerken afgebouwd worden. De enige manier om de biologische landbouw onder hoevepachters en andere vaste pachters te laten groeien, is de pachters ervan te overtuigen dat aan die teeltwijze voordelen zitten, of door te wachten tot het pachtcontract afloopt en dan een nieuw pachtcontract (eenmalige pacht) aan te bieden waarin biologische landbouw als verplichting is opgenomen.

De groei van de biologische landbouw kan marginaal plaats vinden door meer gebruik te maken van nog niet uitgegeven gronden van natuurbeschermingsorganisaties en door het verschuiven van (sub)natuurdoeltypen. Deze verschuivingen vereisen een goede organisatie van biologische boeren, die in discussie met natuurbeschermers kunnen aantonen dat zij de gronden kunnen inpassen in hun bedrijfsvoering, met behoud van de beoogde natuurkwaliteit.

Geen perspectief voor het beschikbaar komen van extra hectares grond voor de biologische landbouw zit in particuliere boeren gronden en de waterwinmaatschappijen. De waterwinmaatschappijen kunnen wel betrokken worden in coalities ter bevordering van de biologische landbouw. Bij de particuliere landgoederen liggen goede perspectieven op de langere termijn. Veel landgoedeigenaren zijn geïnteresseerd in de biologische landbouw, verlangen vooral een betere organisatie van de biologische landbouw, zodat het gesprek op gang kan komen.

8. De relatie tussen plattelandsonwikkeling, biologische landbouw en natuurgrond

8.1 Algemene trends in de landbouw

Het platteland is in beweging. Boeren zoeken naar strategieën om de druk van de wereldmarkt te kunnen weerstaan en om aan de vraag van de (stedelijke) consument te voldoen. Een algemene tendens in dat proces is zoeken richting verbreding van de activiteiten en het genereren van toegevoegde waarden (zie Tabel 15). Heel concreet gaat het hierbij om agrarisch natuurbeheer, beheren van natuurgrond, agrotourisme, paden over het bedrijf, overnachten bij de boer, streekproducten en huisverkoop. Uit Tabel 15 valt te lezen dat de landbouw in Nederland volop nadenkt en bezig is met verbredingsactiviteiten. Biologische landbouw wordt ook vaak als mogelijkheid tot vernieuwing genoemd. Maar wat is dan de rol van de biologische landbouw in dit geheel? Beperken biologische boeren zich alleen tot biologisch produceren, of houden zij zich ook met andere verbredingsactiviteiten bezig?

Tabel 15 Vernieuwing op gangbare bedrijven in Nederland

<i>Vernieuwing op de bedrijven</i>	<i>Interesse, of ga ik doen</i>	<i>Doe ik al</i>	<i>Totaal</i>
Uitbreiden	48%	18%	66%
Meer takken	27%	12%	39%
Zuiniger boeren	42%	15%	57%
Direct producten afzetten	35%	22%	57%
Producten be- of verwerken	19%	11%	30%
Kwaliteit verbeteren	56%	17%	73%
Biologische productie	9%	1%	10%
Betaald natuur en landschapsbeheer erbij	15%	38%	53%
Loonwerk	15%	8%	23%
Deeltijdbaan erbij	13%	13%	26%
Partner/opvolger buitenshuis werken	21%	17%	38%

Bewerkt naar: Ettema et al., 1995

8.2 Bedrijfsstrategie biologische boeren in Oost Nederland

Na in de vorige paragraaf gekeken te hebben naar de algemene trends in de landbouw, wordt hier gekeken naar de biologische landbouw in Oost Nederland. De verschillen en overeenkomsten zullen aangeven worden.

De helft van de biologische boeren heeft twee of meer takken. Drie takken komt voor op 28 bedrijven, op 9 zelfs vier of meer. De ondervraagde biologische bedrijven zijn dus zeer divers in hun landbouwkundige activiteiten.

Daarnaast zijn de biologische boeren zeer actief in verbreding en verdieping van hun activiteiten (zie Tabel 16). Onder verdieping verstaan we dat de boer delen van de keten zelf gaat beheren, bijvoorbeeld verwerking en afzet. Verbreding is dat een boer naast zijn landbouwkundige activiteiten andere inkomstenbronnen aanboort.

Tabel 16 Bedrijfsstrategie biologische boeren

	Doet het al (%)	Ziet veel perspectief (%)	Totaal (%)
Verbreden			
Houden van vleesvee	25	10	35
Loonwerk voor andere boeren	11	2	13
Loonwerk voor NB organisaties	5	30	35
Agrarisch natuurbeheer	47	19	66
Recreatie, zorg ed.	27	11	38
In deeltijd werken buiten het bedrijf	38	9	47
Verdiepen			
Zelf producten verwerken	33	18	51
Directe verkoop aan consument of winkels	51	15	66
Anders			
Melkquotum kopen	23	19	42
Melkquotum verkopen	4	4	8
Land kopen zonder quotum	23	23	46
Het specialiseren op een activiteit	62	6	68
De bedrijfsvoering gesloten maken, voor mest en voer	63	28	91

Vooral agrarisch natuurbeheer en directe verkoop gebeuren nu al veelvuldig (resp. 47 en 51%). Maar ook de andere verbredings- en verdiepingsactiviteiten zijn goed vertegenwoordigd.

Loonwerk voor boeren gebeurt nu meer dan loonwerk voor NB organisaties, maar men wil liever voor NB organisaties werken (30% heeft veel belangstelling). Dit kan duiden op de verwantschap tussen biologische boeren en natuurbeschermers voor wat betreft het gebruiken van ecologische principes in het beheer.

Het specialiseren op een activiteit wordt gedaan of gewenst door 68% van de ondervraagden. Gezien de hoge scores op de verbredingsvragen, moet dit antwoord geïnterpreteerd worden als het ontwikkelen van speerpunten binnen een brede ontwikkeling. Waarschijnlijk willen (biologische) boeren beter worden op hun sterke kanten, en tegelijkertijd experimenteren met nieuwe activiteiten.

63% van de biologische boeren vindt dat de bedrijfsvoering nu al gesloten is. 28% ziet daar veel perspectief in, wil daar dus aan werken. Blijkbaar lukt het de biologische boeren nog niet de bedrijfsvoering geheel gesloten te maken, maar willen ze het wel graag (zie ook Hendriks en Oomen, 2000).

Wanneer we een optelsom maken van de activiteiten die nu plaats vinden, dan blijkt iedere boer gemiddeld 2,3 activiteiten naast de landbouw te doen (Tabel 17). Wanneer daarbij

opgeteld wordt de interesse voor verdieping en verbreding, dan komt het aantal activiteiten naast de landbouw op 3,5.

Tabel 17 Totaal verbreding- en verdiepingsactiviteiten biologische landbouw in Oost Nederland

Verbreden nu	153%
Verbreden interesse	81%
Verdiepen nu	84%
Verdiepen interesse	33%
Totaal nu	237%
Totaal nu + interesse	351 %

Wanneer we deze gegevens vergelijken met die uit de gangbare landbouw (Tabel 15), dan blijkt dat de biologische boeren vooral meer zelf verwerken en meer aan directe verkoop doen. Als echter alle gangbare boeren die hebben aangegeven dat ze interesse hebben, er ook daadwerkelijk mee aan de slag gaan, zal het verschil een stuk kleiner worden. Opvallend is verder dat de cijfers voor agrarisch natuurbeheer elkaar niet veel ontlopen; de biologische boeren doen er iets meer aan en zien iets meer perspectief, maar de verschillen zijn niet groot. Wanneer we de vraag aan biologische boeren om de bedrijfsvoering gesloten maken, vergelijken met de vraag aan de gangbare boeren om zuiniger te gaan boeren blijkt dat hier de biologische boeren een grote voorsprong hebben (15 om 63%). Wel is het zo dat 42% van de gangbare boeren zuinige boer willen worden.

8.3 Relatie natuurgrond en bedrijfsstrategie biologische boeren in Oost Nederland

8.3.1 Natuurgrond en verbreding

Natuurgrond is een factor in de mogelijkheid tot verbreding of uitbreiding van de bedrijfsvoering. Natuurgrond is belangrijk voor de uitbreiding van de biologische bedrijven, want velen geven aan dat ze wel willen uitbreiden maar dat de grond te duur is (73% geeft aan dat zelf grond kopen te duur is). De vraag die we hier echter willen beantwoorden is: wordt natuurgrond in een breder verband met ander activiteiten gebruikt (Tabel 18)?

Biologische boeren die natuurgrond gebruiken, antwoorden op een aantal verbredingsvragen positiever ('veel perspectief' of 'doe ik al') dan boeren die geen natuurgrond hebben. Er is een verband tussen 'de aanwezigheid van natuurgrond op een bedrijf' en het houden van vleesvee. Dat is een logisch verband, omdat natuurgrasland zich goed leent voor het houden van vleesvee. Alhoewel het verschil tussen de groepen met en zonder natuurgrond bij de vraag naar 'wilt u loonwerk doen voor natuurbeschermingsorganisaties' niet groot is, is het aantal boeren dat al loonwerk doet in de groep met natuurgrond veel groter dan in de groep die geen natuurgrond heeft (6 om 0). De contacten met de natuurorganisatie hebben zich hier al uitbetaald.

Dat er een relatie bestaat tussen de aanwezigheid van natuurgrond en agrarisch natuurbeheer, is ook niet vreemd. In beide gevallen moet men een positieve houding ten opzichte van natuur hebben. Volker (1999) had al geconstateerd dat agrarisch natuurbeheer een belangrijke predictor is voor de interesse in externe initiatieven en economische activiteiten rond beheer van natuur en landschap.

Ten aanzien van de overige categorieën kan men zeggen dat boeren met natuurgrond vooral kiezen voor extra activiteiten op het bedrijf (zelf producten verwerken, recreatie en zorg), en dat boeren zonder natuurgrond meer kiezen voor deeltijdwerk buiten het bedrijf. Het zelf producten verwerken gebeurt nu al veel meer op bedrijven met natuurgrond dan op bedrijven zonder natuurgrond (50 tegen 25%). Natuurgrond wordt blijkbaar gebruikt voor het

initiëren van extra activiteiten. De groei van bedrijven zonder natuurgrond zit meer in de uitbreiding van de bestaande bedrijfsvoering, door aankoop van grond zonder quotum. De fractie van de boeren met natuurgrond die nu al zeggen een gesloten bedrijfsvoering te hebben (74%), is groter dan de fractie van de boeren zonder natuurgrond (57%). Natuurgrond heeft blijkbaar een plaats in het sluiten van de kringlopen.

Tabel 18 De verschillen in strategie tussen de groep met en zonder natuurgrond

<i>Doet het al of ziet er veel in:</i>	<i>Natuurgrond aanwezig</i>		<i>Verskil (%)</i>
	<i>Ja (%)</i>	<i>Nee (%)</i>	
Vleesvee houden	56	25	31
Agrarisch natuurbeheer	81	59	22
Zelf producten verwerken	61	46	15
Recreatie, zorg etc. (verbreding buiten bedrijfsvoering)	45	35	10
Gesloten bedrijfsvoering	98	88	10
Loonwerk voor natuurbeschermingsorganisatie	38	34	4
Loonwerk voor andere boeren	16	11	4
Melkquotum verkopen*	10	6	4
Directe verkoop	66	66	0
Melkquotum kopen*	47	47	0
Specialisatie	65	69	-4
Land kopen zonder quotum*	37	51	-14
Deeltijdwerk buiten het bedrijf	26	54	-28

De vragen met een * zijn alleen aan boeren met een veehouderijtak gesteld.

8.3.2 De verdere reikwijdte van natuurgrond voor de biologische landbouw

Hierboven staat beschreven dat het gebruik van natuurgrond samenhangt met de ontwikkeling van extra activiteiten op landbouwbedrijven. In de interviews wordt bevestigd dat natuurgrond ook een belangrijke voorwaarde is voor het creëren van (nieuwe) economische bedrijvigheid en werkgelegenheid, een van de punten bij plattelandsvernieuwing. Doordat verschillende belangengroepen, namelijk biologische boeren en natuurbeschermers, zich kunnen vinden in een gezamenlijk idee over het beheer van grond, kunnen de functies natuur en landbouw worden gekoppeld. De uitstraling van deze koppeling kan groter zijn dan alleen aan het gepachte areaal afgelezen kan worden.

Ten eerste zorgt de grond ervoor dat er meer landbouwbedrijven in het landelijk gebied over blijven. Dat is op zich al goed voor de leefbaarheid van het platteland. Maar er is meer: door de extra grond kunnen meer biologische bedrijven rendabel opereren, zodat een groter oppervlak grond buiten de natuurgebieden milieuvriendelijk beteelt wordt. Dit is een voorwaarde voor de ecologische infrastructuur van het landbouwgebied. Ook daar is overeenkomst in de belangen tussen de biologische sector en de natuurbeschermingsorganisaties. Wanneer het belang van de landbouw en natuurbeschermers zodanig gecombineerd kan worden, komen er ook kansen voor extra activiteiten: het gebied wordt interessanter voor recreanten en bewoners, en de mogelijkheden voor streekproducten neemt toe. De Bruin (1997) typeert zo'n aanpak of effect als *integrale gebiedsaanpak*: "Hierbij is de samenhang die wordt aangebracht in een gebied zodanig dat de activiteiten in een gebied elkaar versterken in resultaat en continuïteit". Meer biologische landbouw mede veroorzaakt door de pacht van natuurgrond, kan een onderdeel vormen van een integrale gebiedsaanpak en zo zorg dragen voor meer kwaliteit in het gebied.

"Ik zie mijn toekomst in het gebied sowieso in de natuur liggen. Met aan de ene kant de heuvelrug (Hellendoornse berg) en aan de andere kant de rivier de Regge, zit het bedrijf tussen de natuur. Vroeger functioneerde het landschap als een geheel, waarbij de boer plaggen van de berg haalde en hooi uit het rivierdal. In combinatie met een omschakeling naar BD landbouw, inclusief potstal zie ik het erg zitten om dit systeem nieuw leven in te blazen.
Een bedrijf met 10 ha ruig land (max. 300 gulden per ha, liefst met lichte bemesting (dat levert een ideale weidesnede), 10 ha gras bij huis en 10 ha graan met lichte beperkingen zou een ideaal plaatje opleveren. Dat zou betekenen zo'n 10 a 15 ha grond erbij. De granen zouden krachtvoer en stro voor de (toekomstige) potstal kunnen leveren. Nu is biologisch graan erg duur, doordat er te weinig akkerbouwers omgeschakeld zijn".

8.4 Toekomstig samengaan biologische landbouw en natuur

In deze paragraaf wordt aangegeven in welke richtingen gedacht kan worden in de samenwerking tussen NB organisaties en biologische boeren. Daarbij worden thema's aangegeven die kunnen helpen in het zoeken naar oplossingsrichtingen.

Aan de hand van de interviews kan geconcludeerd worden dat zowel boeren en natuurbeschermers ideeën hebben omtrent een ideale samenwerking. Deze ideeën staan nu veelal nog los van elkaar. In een groter verband kunnen ze elkaar echter versterken. De huidige gang van zaken heeft uiteraard zijn eigen logica, die vooral bepaald wordt door een gelimiteerde hoeveelheid tijd om andere wegen te bewandelen, en daarmee samenhangend het vertrouwen dat de verschillende partijen in elkaar hebben. Zaken die onafhankelijk van elkaar logisch zijn, kunnen in een breder verband hun logica verliezen. De huidige en ideale situatie kenmerken zich grofweg en gechargeerd door de volgende onderling samenhangende polariteiten (Tabel 19).

Tabel 19 Polariteiten in beheer van natuurgrond

<i>Polariteiten</i>	
Perceelsgerichte benadering	Gebiedsgerichte benadering
Onzeker gebruik	Zeker gebruik
Individueel gebruik	Collectief gebruik
Beheer staat op zich	Combinatie met andere producten

8.4.1 Perceelsgerichte benadering in plaats van een gebiedgerichte benadering
Nu wordt de uitgifte van natuurgrond aan boeren door natuurbeschermers vooral gezien als een doelmatige manier om het perceel in kwestie te laten beheren. Het accent ligt op het perceel zelf, waarbij het belang van het perceel voor de regio van onderschikte waarde is. “Als de boer het perceel netjes afwerkt, krijgt hij het volgend jaar weer”.

Omgekeerd is deze houding zichtbaar bij boeren die natuurbeheer alleen doen om de financiële voordelen en niet voor de kwaliteit van de streek als geheel. Zeker met de hoge vergoedingen van tegenwoordig kan dat voor boeren een argument zijn om met natuur aan de gang te gaan: “Ik ben geen natuurbeheerder maar ze dwingen je toch die richting op. Eigenlijk zou ik beter kunnen emigreren, maar mijn wortels liggen hier. Dan maar een beheersovereenkomst” (Agrarisch Dagblad, 16/10/99). Een geïnterviewde boer had daarom ook iets tegen beheersovereenkomsten: “die regels creëren geen betrokkenheid”. Hij krijgt ondersteuning vanuit de literatuur (Dauvallier, 1985) waar het de ‘no cure no pay’ houding wordt genoemd. Als het betalen voor natuur dan toch moet zien de eerder aangehaalde boer meer in natuurproductiebetaling, waarbij de boer zich moet verdiepen in de natuur en zich moet inspannen om de juiste soorten te krijgen. In het Programma Beheer gaat het ook die kant op.

In een gebiedsgerichte benadering staat de kwaliteit van de streek centraal. Biologische boeren en natuurbeschermers bekijken gezamenlijk welke natuur waar mogelijk is (binnen en buiten natuurgebieden) en zorgen ervoor dat zowel de natuur als het bedrijf van de biologische boer zich optimaal kunnen ontwikkelen.

8.4.2 Onzeker gebruik van de grond in plaats van zeker gebruik van de grond
Veel grond van natuurbeschermingsorganisaties wordt verhuurd (gras op stam), of sinds de nieuwe pachtwet is ingegaan, verpacht onder eenmalige pacht. Daarmee houden de natuurbeschermers greep op de grond. Ze kunnen ieder jaar bijsturen als een boer fouten maakt. De grote administratieve rompslomp nemen de natuurbeschermers op de koop toe. Een zeker(der) gebruik van de grond kan beide partijen voordeel geven. De biologische boer kan meerjarig dezelfde percelen bewerken. Als er mest op het land gebracht mag worden, dan voedt hij de bodem met zijn vaste mest. Het resultaat daarvan is pas na een aantal jaren zichtbaar. De boer krijgt de tijd om de grond te leren kennen, waardoor het beheer, zowel landbouwkundig als natuurtechnisch, kan verbeteren. Dat laatste is ook in het belang van de natuurbeschermers, naast de vermindering van de administratieve druk door deze langlopende verbindingen. Doordat de boer de grond kent, en de natuurbeschermers de boer, kunnen er ook betere discussies gevoerd worden over het ideale beheer. De overheid heeft voor dit soort overeenkomsten het pachtbeheer (natuurpacht) ingesteld. Deze pachtvorm past perfect in het streven naar een zekerder gebruik van de grond, voor biologische boer en natuurbeschermers.

8.4.3 Individueel gebruik en onderhandelen in plaats van collectief.

Nu is het zo geregeld dat een boer zich aanmeldt bij een natuurbeheerinstantie met de vraag om natuurgrond. De boer neemt (bijna) ieder stuk dat hem wordt aangeboden aan, met het idee dat hij daarmee een voet tussen de deur van de natuurbeheerorganisatie heeft. Sommige boeren starten met te ruige grond te ver van huis. In een proces van jaren kan hij dan de juiste grond dicht bij huis krijgen.

Aan de andere kant zijn er gebieden, of ontstaan er gebieden waar de natuurbeschermers hun grond slecht kwijt kunnen. Zij experimenteren dan met eigen beheerboerderijen, die om verscheidene redenen niet altijd gewenst zijn. De streekbewoners zijn niet altijd gelukkig met deze optie (ze vinden het geldverspilling of begrijpen niet wat er gebeurt), de natuurbeschermingsorganisatie heeft een nieuwe werknemer erbij (loondienst is duurder dan verpachten of verhuren) en boeren in de omgeving kunnen geen gebruik maken van de grond. De oplossing om boeren toch het beheer te laten doen, kan zijn om een boerenorganisatie (biologische natuurvereniging of milieucoöperatie) te starten. Het

voorbeeld van de Peelboeren geeft aan wat de voordelen zijn. De Peel is te schraal om jaarrond begraaasd te worden. De koeien, wat voor soort dan ook, moeten in de winter het gebied uit. Voor een natuurorganisatie is dat duur: ze moeten dan ook stalfaciliteiten ontwikkelen. Voor de Peelboeren is dat geen probleem. Zij hebben stallen en ook vette graslanden die voor het wintervoer zorgen.

Daarnaast kan een boerenorganisatie ervoor zorgen dat gebieden die in de toekomst, door de verdergaande groei van natuurgebieden, te ver van individuele boeren afliggen, collectief beheerd worden. Te denken valt aan collectief toezicht op koeien, of gemeenschappelijke oogst van gras of graan. De boerenorganisatie kan ook zorgdragen voor een eerlijke en qua afstand passende verdeling van de gronden onder de biologische boeren. Als laatste voordeel kan genoemd worden dat een deel van de controle over het gevoerde beheer door de boerenorganisatie over genomen kan worden.

8.4.4 Beheer staat op zich in plaats van de combinatie met andere producten

De combinatie biologische landbouw en natuurgrond biedt openingen voor nieuwe producten of nieuwe productiewijzen. Een boer in het studiegebied heeft zich geworpen op de ossenfokkerij. Daarmee slaat hij vele vliegen in één klap. De stierkalfjes die hij krijgt hoeven niet afgevoerd naar de gangbare mestrij (ethische overweging van de boer), de ossen leveren goed vlees (niet te vet) en zijn lokaal bij een slager af te zetten. De ossen zijn zeer geschikt om natuurgrond te begrazen; het enigszins ruige voedsel is een uitstekend dieet voor hen, en omdat het geen stieren meer zijn, blijven ze hanteerbaar.

Een boer op een landgoed van Natuurmonumenten maakt een combinatie van biologische landbouw, natuurbeheer, eigen producten, huisverkoop en recreatie. Hij was gangbare boer toen Natuurmonumenten het landgoed overnam. In het reguliere pachtcontract hebben de boer en Natuurmonumenten de bepaling op laten nemen dat in ruil voor biologische productiewijze de pacht 30% omlaag zou gaan. Gebruik makend van de naam van natuurmonumenten laat hij regelmatig groepen campinggasten zijn bedrijf zien. Daarbij verkoopt hij dan vleespakketten en zelfgemaakt ijs. Producten die een meerwaarde hebben omdat ze door de boer(in) biologisch geproduceerd zijn op natuurgrond. Bovendien kan hij via de natuurpacht constructie goedkoop aan een stuk grond komen waarop hij kan experimenteren om zijn bemesting nog verder omlaag te brengen.

Een ander voorbeeld dat naar voren kwam, was de combinatie van heide begrazing en biologische landbouw. Heideterreinen worden nu ook al uitgegeven aan schaaпsherders, maar de mogelijkheden daartoe zijn groter als actief gezocht wordt naar biologische boeren die rondom de heideterreinen zitten (willen gaan zitten) en die een deel eigen grond hebben. Daarmee is de balans tussen ruige grond en voedselrijkere grond zodanig dat de biologische boer gemakkelijk zijn bedrijf rond kan zetten. Één boer gaf zelfs aan dat hij wel plaggen wilde steken voor in zijn potstal.

8.5 Conclusie

Vaak wordt opgemerkt dat een biologische boer geen tijd heeft voor nevenactiviteiten. De resultaten uit de enquête tonen het tegendeel. Vooral agrarisch natuurbeheer en directe verkoop gebeuren veelvuldig, maar ook andere nevenactiviteiten komen vaak voor. Deze activiteiten kunnen een startpunt zijn voor de verdere ontwikkeling van de streek, waarin het beheer van natuurgrond, biologische landbouw en nevenactiviteiten alle een plaats hebben. Er ontstaat dan een beeld waarin natuurbeschermers en biologische boeren partners zijn in een integrale gebiedsaanpak. De perceelsgerichte benadering met gras op stam, het individueel gebruik en beheer eenzijdig gericht op productie (de linkerkant van de polariteiten) is daarmee niet uit het gebied verdwenen, het heeft alleen een plaats gekregen in een visie op de streek als geheel. Daarbij kan het bijvoorbeeld nodig zijn sommige percelen voor korte periodes te verhuren. Het zal alleen minder nodig zijn, en de redenen waarom zullen breder gedragen worden.

De biologische landbouw en natuurbescherming kunnen op deze manier speerpunten worden in de gebiedsgerichte aanpak, waarbij niet ieder zijn eigen ontwikkelingslijn volgt, maar waar de ontwikkelingslijnen verknoopt worden tot een sterker koord.

Uitgangspunt voor de samenwerking tussen boeren en natuurbeschermers moet zijn dat niet alle natuur in natuurgebieden gestopt hoeft te worden, net zo min als alle landbouw in het landbouwgebied moet plaats vinden. Een dergelijke benadering vraagt om een discussie over doelen en middelen in landbouw en natuurbeheer, en over de autoriteit die de verschillende partijen daarin hebben. Mogen natuurbeschermers meepraten over de bedrijfsvoering op omliggende biologische bedrijven en mogen biologische boeren invloed hebben op het beleid van natuurbeschermingsorganisaties? Zie daarvoor ook het volgende hoofdstuk.

9. Een structuur voor samenwerking

9.1 Behoeftte aan structuur vanuit de biologische boeren

Afspraken met natuurbeschermingsorganisaties over beheer en dergelijke, kunnen volgens de ondervraagde biologische boeren het beste gemaakt worden door een organisatie van biologische boeren (46%). De contacten regelen via een agrarische natuurvereniging (30%) of via individuele afspraken (17%) hebben een lagere voorkeur.

Vooraf het lage percentage voor de individuele benadering wekt verbazing, want dat is de huidige gang van zaken, waar boeren redelijk tevreden over zijn. De praktijk van alledag is dat de meeste boeren soms vraagtekens zetten bij het beleid van natuurbeschermingsorganisaties, maar dat over het algemeen de samenwerking goed is. Dat de biologische boeren in Oost Nederland minder zien in bemiddeling via een gangbare organisatie (agrarische natuurvereniging) is te verklaren uit het feit dat deze algemene organisaties in gewetensnood kunnen komen als ze een deel van hun leden moeten voortrekken. Op dit moment vinden er bij algemene organisaties ook projecten plaats die gericht zijn op de biologische landbouw, zoals bij SPA in de Achterhoek en Stimuland in Overijssel. SPA is zelfs actief op het gebied van samenwerking tussen biologische boeren en natuurbeschermingsorganisaties.

De voorkeur van de biologische boeren gaat weliswaar uit naar bemiddeling via een biologische organisatie, maar de structuur in de biologische landbouw is nog niet voldoende ontwikkeld om alles zelf te kunnen doen. Het biologische areaal in Nederland is tenslotte nog maar 1% van het totale areaal cultuurland. Dientengevolge gaat het om weinig mensen die ook nog eens ver van elkaar af wonen. Als echter een biologische organisatie de kar moet trekken, wordt er door de biologische boeren over het algemeen gedacht aan een al bestaande organisatie. Genoemd zijn in de interviews: Producenten Platform Oost Nederland, De Dageraad in het Groene Oosten (zuivelleverancier vereniging), en Cebeco (biologisch krachtvoer producent). Voor deze organisaties geldt dat ze nu niet de vereiste menskracht en kennis hebben om de genoemde activiteiten te ontplooiën.

9.2 Behoeftte aan structuur vanuit de natuurbeschermingsorganisaties

Verschillende natuurbeschermingsorganisaties waaronder Het Geldersch Landschap en Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten hebben aangegeven graag samen te werken met natuurverenigingen en milieucoöperaties. Het neemt hen fysiek en administratief werk uit handen. Verder hebben natuurbeschermingsorganisaties, gezien hun ja-mits houding ten opzichte van de biologische landbouw, behoefte aan aanspreekpunten in een voor hen diffuse wereld. Nu hebben ze vooral contact met de individuele biologische boeren. Uit verschillende bronnen (interviews, onderzoeken) komt naar voren dat op lokaal niveau (boswachters, districtsbeheerders) de kennis over biologische boeren goed is. Op beleidsniveau, is al minder duidelijk hoeveel biologische boeren er zijn, wat ze kunnen en willen. Deze informatie is essentieel om de samenwerking tussen biologische boeren en natuurbeschermers in een stroomversnelling te brengen.

9.3 Ontwerp voor een structuur

Twee wegen kunnen gevolgd worden om de samenwerking tussen biologische boeren en natuurbeschermingsorganisaties gestalte te doen geven.

1. Gezien de voordelen die samenwerking tussen natuurbeschermers en biologische boeren beide partijen oplevert, kan besloten worden de communicatie op verschillende niveaus te intensiveren. (Tabel 20).

2. Een andere optie, die goed naast het overlegmodel geplaatst kan worden, is de ontwikkeling van criteria voor de uitgifte van natuurgrond. Daarbij maakt de natuurbeschermingsorganisatie op basis van criteria die het belang dienen van de natuur een keuze tussen pachters. Uitgaande van de kracht van de biologische landbouw, waaronder het natuurvriendelijke karakter, mag ervan uitgegaan worden dat de biologische landbouw goed mee kan in dit systeem.

Tabel 20 Structuren op verschillende niveaus

<i>Niveau</i>	<i>'Biologische' Organisatie</i>	<i>Werkveld</i>	<i>Natuurbeschermingsorgaan</i>
Landelijk	Platform Biologica	Communicatie over eigen beleid Beleidslijn voor alle NB organisaties initiëren, ontwikkelen criteria voor de uitgifte van natuurgrond	Landelijk overleg NB organisaties, hoofdkantoor NB organisaties
Regionaal	Regionaal producentenplatform oost Nederland, SPA, GLTO	Informatie en communicatie tussen biologische boeren en NB organisaties, vertalen criteria voor de uitgifte van natuurgrond naar de regionale situatie	Provinciaal Beheerders Platform
Lokaal	Nieuwe biologische boeren clubs, bestaande milieucoöperaties	Uitgifte en beheer van natuurgrond, uitwisseling van producten	Regiokantoren van NB organisaties

9.3.1 Landelijke en Regionale structuren

Landelijke contacten

Platform Biologica en de landelijke kantoren van de natuurbeschermingsorganisaties kunnen zich buigen over gezamenlijke strategieën ter bevordering van de duurzaamheid van het landelijk gebied. Daarbij kan gedacht worden aan een gezamenlijke reactie op beleid (Natuurbeleidsplan, Plan van Aanpak biologische landbouw), en aan het opzetten van proefprojecten om de kwaliteit van het landelijk gebied op een geïntegreerde manier te verbeteren. Verder kan Platform Biologica de natuurbeschermingsorganisaties helpen met het opstellen van een beleidslijn voor de omgang met biologische landbouw en eventueel ondersteunen in de ontwikkeling van criteria voor de uitgifte van natuurgrond (zie 9.3.2). Aan de basis van dit soort initiatieven staat de uitwisseling van informatie omtrent eigen beleid en handelen.

Regionale contacten

Op provinciaal niveau komen de terreinbeherende instanties elkaar tegen in het zogenaamde Beheerdersplatform. In dat overleg worden beleid en werkwijze afgestemd. Dit orgaan lijkt bij uitstek geschikt om informatie uit te wisselen met biologische organisaties op regioniveau. Punten die aan de orde kunnen komen zijn:

- Een natuurgrondbank. Wanneer de gronden van de natuurbeschermingsorganisaties met gewenst beheer en locatie bekend zijn, kunnen biologische boeren, individueel of collectief, gemakkelijker actie ondernemen. Zo'n grondbank zou bijvoorbeeld op een internet pagina kunnen staan.
- Jaarlijks te vernieuwen lijsten met biologische boeren, hun grondbehoeftes en typering van de bedrijfsvoering. Natuurbeschermers zien soms als knelpunt dat ze niet voldoende in contact komen met biologische boeren, want er zijn er veel minder dan gangbare boeren. Betere communicatie kan dit probleem verhelpen.

- Uitwisselen van lopend beleid en plannen. De natuurbeschermingsorganisaties kunnen daarbij denken aan het uiteenzetten van aankoopbeleid en beheerplannen. Uitleg van aankoopbeleid doet mogelijk bestaande vooroordelen vaak verdwijnen. De biologische boeren kunnen laten zien wat er in de praktijk gebeurt aan natuurbeheer en onderlinge samenwerking, en wijzen op nieuwe initiatieven zijn (bijvoorbeeld oprichting biologische boerenorganisaties).
- Bediscussiëren van de regionale uitwerking van criteria voor de uitgifte van natuurgrond.

Een daadwerkelijke betere samenwerking tussen natuurbeschermingsorganisaties en de biologische landbouw kan pas gestalte krijgen als er ergens een duidelijk aanspreekpunt is voor beide partijen. Een dergelijk aanspreekpunt kan op verschillende plaatsen gestationeerd worden.

Wanneer gekozen wordt om iemand bij het Producenten Platform Oost Nederland met deze taak te belasten heeft dat als voordeel dat het hier gaat om een organisatie binnen de biologische landbouw. De biologische boeren in Oost Nederland hebben in de enquête aangegeven daar voorkeur voor te hebben. Nadeel is dat het Producentenplatform Oost Nederland een vrijwilligersorganisatie is. Er zou eerst geld gevonden moeten worden om iemand aan te kunnen stellen, maar dan blijft als nadeel dat zo iemand niet ingekaderd zit in een professionele organisatie.

Bij de GLTO is op dit moment iemand gestationeerd die de projecten op het gebied van de biologische landbouw in Gelderland moet coördineren. Hij wordt deels door de Provincie Gelderland en deels door de GLTO betaald. Voordeel van het uitzetten van het onderwerp natuurgrond en biologische landbouw binnen de GLTO structuur is dat gebruik gemaakt kan worden van een professionele organisatie. Een nadeel is dat binnen de GLTO belangen van de gangbare landbouw en de biologische landbouw kunnen botsen. Het is niet op voorhand zeker dat altijd de belangen van de biologische landbouw gediend zullen worden.

Hier wordt voorgesteld om dat aanspreekpunt vorm te laten geven door het Producentenplatform Oost Nederland in samenwerking met GLTO. Voordeel hiervan is dat een stabiele biologische organisatie in combinatie met het professionele kader van een algemene landbouworganisatie, een sterke en betrouwbare partij kunnen zijn voor de natuurbeschermingsorganisaties. SPA, Stimuland en GLTO kunnen ingeschakeld worden om in projecten van dienst te zijn. Regionale afstemming van de activiteiten van deze organisaties is van belang, ook voor de aanvoer van informatie naar het Beheerdersplatform.

9.3.2 Criteria voor uitgifte van natuurgrond

Een natuurbeschermingsorganisatie wil het liefst een boer die ze een langdurig contract kunnen aanbieden en waarna ze erop kunnen vertrouwen dat het beheer goed gedaan wordt. Dat betekent dat ze een aantal garanties wil dat deze boer weet wat hij doet en ook staat achter de uitgangspunten van de natuurbeschermingsorganisatie. Een boer die hieraan voldoet moet in ieder geval geen mestoverschot produceren¹⁹, verstand hebben van natuurbeheer en landbouwkundig gezien de percelen goed kunnen afwerken. Wanneer een natuurbeschermingsorganisatie aan een biologische boer verpacht, is de kans groter dat deze eigenschappen aanwezig zijn, maar niets is er op tegen om deze garanties expliciet te eisen. Misschien zullen daarmee een aantal biologische boeren afvallen. Dat maakt het systeem echter alleen maar zuiverder. Door met criteria voor uitgifte te werken kan de natuurbescherming weg komen uit het uitgiftepatroon dat tot nu toe gevoerd is, zonder dat

¹⁹ Op dit moment willen een aantal natuurbeschermingsorganisaties, waaronder Natuurmonumenten, geen grondgebruikersverklaring geven voor de grond die ze kortlopend verpachten. De verklaring daarvoor is dat ze niet mee willen werken aan de overbemesting van Nederland. Daarmee geven ze impliciet aan dat de wijze van landbouw buiten de natuurgebieden ze aan het hart gaat. En dat vooral het bemestingsniveau daarin van belang is.

men erop wordt aangekeken dat een bepaalde groep boeren voor getrokken wordt. Wanneer de criteria duidelijk bekend gemaakt worden, zal deze aanpak ervoor zorgen dat het draagvlak in de streek blijft bestaan en zelfs kan toenemen door de transparante manier van werken.

Op landgoed Twickel is een systeem van gronduitgifte ingevoerd dat werkt met criteria die van belang zijn voor de ontwikkeling van het landgoed. Boeren kunnen, wanneer ze extra grond willen pachten, aangeven hoe ze aan die criteria kunnen voldoen. (Van Broekhuizen en Van der Ploeg, 1999), Het systeem functioneert naar verluid goed. Analoog daaraan kan een systeem ontwikkeld worden voor de uitgifte van natuurgrond.

Daarom is hier het voorstel dat een natuurbeschermingsorganisatie voor de uitgifte van grond aan losse pachters voorrang geeft aan boeren die:

- Een lage nutriënten verliesnorm hebben op het eigen bedrijf. Daarvoor zou gebruik gemaakt kunnen worden van de nieuwe mestaanwendingsnorm van de EU voor de biologische landbouw, nl. 170 kg N per ha.
- Een bedrijfsnatuurplan gemaakt hebben en/of een cursus natuurbeheer gevolgd hebben.
- Een grote mate van diervriendelijkheid en milieubescherpende maatregelen kunnen aantonen, bij voorkeur geregeld via een EKO licentie.
- Aan kunnen geven wat ze met de grond van de natuurbeschermingsorganisatie gaan doen, en of ze daarmee de totale bedrijfsvoering zo kunnen aanpassen dat ze daarmee aansluiten op de doelen die de natuurbeschermingsorganisatie heeft.

Om te testen of deze boeren ook landbouwkundig van wangen weten zouden de gekozen boeren een eenmalig pachtcontract kunnen krijgen. Als blijkt dat de samenwerking bevredigend verloopt, krijgt de boer een natuurpachtcontract. In deze contracten kan precies vastgelegd worden hoe met het gepachte perceel omgegaan moet worden.

Daarnaast heeft een natuurbeschermingsorganisatie een aantal vaste of hoevepachters, die meestal gangbaar telen. Binnen de natuurbeschermingsorganisaties is men het er over eens dat het hun prioriteit heeft deze mensen meer in overeenstemming te laten werken met de ideeën van de natuurbeschermingsorganisatie. Daarvoor zouden eveneens de hierboven genoemde criteria gebruikt kunnen worden. Een vaste pachter kan worden gevraagd aan deze criteria te voldoen, waarna de natuurbeschermingsorganisatie als tegenprestatie een pacht prijsverlaging kan aanbieden.

9.3.3 Beleidslijn van natuurbeschermingsorganisaties op landelijk niveau

Voordat een opzet zoals die beschreven is in de vorige paragraaf kan werken, moet zulks goedgekeurd worden door de landelijke organisaties. Wanneer op de hoofdkantoren van de natuurbeheerorganisaties een beleidslijn voor de uitgifte van natuurgrond is gemaakt, kunnen boeren daar met hun eigen bedrijfsvoering beter op inspelen dan tot nu toe. Uitgangspunt voor deze beleidslijn kan gevonden worden in de vaststelling dat ook de natuur en milieukwaliteit buiten de natuurgebieden de natuurbeschermingsorganisaties aan het hart gaat. De uitgifte van natuurgrond is een instrument om in die kwaliteit te sturen. Nog duidelijker zou het zijn als de Unie van Landschappen, NM centraal, SBB centraal, Federatie Particulier Grondbezit en het Interprovinciaal Overleg een gezamenlijke beleidslijn kunnen formuleren. Zo'n gezamenlijke beleidslijn heeft als voordeel dat door de Natuurbeschermingsorganisaties niet steeds het wiel opnieuw uitgevonden hoeft te worden. Het geeft duidelijkheid voor boeren en natuurbeschermers en waarschijnlijk een belangrijke impuls aan de biologische landbouw. De natuurbeschermingsorganisaties hebben met die beleidslijn bovendien een sterk propaganda middel in handen. Deze beleidslijn is een mooi vervolg op Appel groen licht (Platform biologische landbouw en voeding, 1996), waarin de NB organisaties zich achter de groei van de biologische landbouw scharen. Een overleg waar over een landelijke lijn gepraat kan worden, alhoewel het eigenlijk een andere functie heeft, is de Werkgroep Natuurbeleid, die verbonden is aan de Stichting Natuur en Milieu. Het

eigenlijke doel van de Werkgroep is te discussieren over de nota Natuur, Bos en Landschap in de 21e eeuw.

9.3.4 Lokale biologische boerenorganisatie

De biologische landbouw (in Oost Nederland) kampt met een aantal problemen. Het gebrek aan grond is daar een van. Maar ook het 'lekken' van de stofstromen van en naar de gangbare landbouw is een belangrijk probleem. Zelfvoorzienig op het gebied van mest, stro en voer is nog niet mogelijk in de biologische sector (Hendriks en Oomen, 2000). Beide problemen vragen om een regionale oplossing, waarin natuurgebieden een rol kunnen spelen. Daartoe zouden biologische boeren, vooral die in de buurt van grotere eenheden natuur zitten, zich kunnen verenigen in een samenwerkingsverband. Deze boeren doen de beherende organisatie een voorstel om voor hen de natuurterreinen te beheren²⁰. De natuurorganisatie zal hen dan eisen voorleggen zoals die hierboven beschreven staan. De groep boeren kan gemakkelijker aan deze eisen voldoen dan een individuele boer, omdat ze ten aanzien van mest en natuur een aantal dingen gezamenlijk kan regelen. Zo is door onderlinge ruil van producten (mest, stro, voer) de bemestingsdruk en de mestkwaliteit overal te optimaliseren. Dat werkt overigens het beste als in het samenwerkingsverband zowel akkerbouwers, veetelers alsook tuinders zitten. Doordat de boeren zich verenigd hebben, is het organiseren van cursussen natuurbeheer veel gemakkelijker geworden. Het volgen van een cursus natuurbeheer en het maken van een bedrijfsnatuurplan zouden zelfs een eis kunnen zijn om tot het samenwerkingsverband toe te kunnen treden (zo heeft de Natuurvereniging Waterland als eis voor nieuwe leden dat zij een zesdaagse cursus agrarisch natuurbeheer volgen).

Wanneer de biologische boeren op die manier toegang hebben tot de natuurterreinen kunnen ze hun bedrijfsvoering verder gaan optimaliseren. De functie van natuurgrond in het biologische bedrijf is eerder in dit rapport beschreven (paragraaf 4.1), maar ook de mest(kwaliteit) komt weer in beeld. Door Hendriks en Oomen (2000) wordt berekend dat voor de regio West- en Midden Nederland 220 hectare graan nodig is om aan de vraag naar stro te voldoen. In Oost Nederland heeft alleen al het Geldersch Landschap 150 hectare ecologisch graan in eigen beheer. Het stro van dit graan zou, en doet dat misschien al, de zelfvoorzieningsgraad van de biologische landbouw behoorlijk kunnen opkrikken. Aangezien nu nog veel mest als drijfmest geproduceerd wordt, waar vooral biologische tuinders niet zoveel aan hebben, zou met meer stro ook de mestkwaliteit verhoogd kunnen worden. Een voorbeeld van een mogelijk samenwerkingsverband tussen (biologische) boeren en natuurbeschermingsorganisaties op regioniveau is te vinden in het Groote Veld. De druk die de overheid legt op de uitvoering van de EHS bracht de organisaties eerst tegenover elkaar (claim op grond), maar misschien in de toekomst tot een intensieve samenwerking (Bijlage 3).

²⁰ Natuurmonumenten Zeeland geeft bij voorkeur grond uit aan een groep boeren. Uiteraard om dat het efficiënter is, maar ook omdat ze het rechtvaardiger vinden voor de boeren, omdat deze dan kunnen rouleren over de slechtere en betere gronden (uit de folder: Inscharing biologisch vleesvee in Zeeuws natuurterrein, Zeeuwse Milieufederatie).

10. Conclusies en aanbevelingen

10.1 Conclusies

- Natuurgrond is belangrijk voor de biologische landbouw in Oost Nederland. Een kwart van de grond die bij biologische boeren in gebruik is (3296 ha), is natuurgrond (812 ha). Driekwart van de biologische boeren heeft behoefte aan (meer) natuurgrond. Hun gezamenlijke vraag is 1761 hectare. Dit is twee keer het huidige areaal natuurgrond in gebruik bij biologische boeren.
- Het voordeel van natuurgrond voor biologische boeren ligt in de mogelijkheid de bedrijfsvoering te extensiveren en/of te optimaliseren (bijvoorbeeld het sluiten van kringlopen).
- Natuurbeschermers hebben voordeel bij samenwerking met biologische boeren omdat de uitgangspunten van de biologische landbouw overeenkomsten vertonen met hun eigen uitgangspunten. Daarnaast kan de biologische boer veel betekenen voor de kwaliteit van het beheer van de natuurgrond én voor de kwaliteit van het milieu buiten de natuurgebieden. Daarvoor moeten wel voorwaarden gesteld worden aan de bedrijfsvoering als geheel.
- Het belangrijkste knelpunt voor samenwerking is het wederzijdse gebrek aan informatie en communicatie. Wanneer vooroordelen opgeruimd zijn, blijkt de samenwerking veelal soepel te verlopen.
- Praktische knelpunten zijn verder gebrek aan organisatie van de biologische boeren, een onduidelijke beleidscoördinatie tussen de verschillende niveaus binnen de natuurbeschermingsorganisaties, het gebrek aan gebruikszekerheid van natuurgrond en de veranderende regelgeving (Programma Beheer, nieuwe Biologische Richtlijnen).
- De bereidheid tot verdergaande samenwerking tussen biologische boeren en natuurbeschermers is zeker aanwezig is. Om die samenwerking daadwerkelijk gestalte te geven kunnen twee verschillende ingangen gekozen worden, die elkaar overigens niet uitsluiten.
 1. De communicatie intern in de organisaties en tussen de organisaties kan verbeterd worden. Daarbij is op drie niveaus gecoördineerd actie nodig. Op landelijk niveau kunnen Platform Biologica en de landelijke besturen van de natuurbeschermingsorganisaties en de Federatie van Particulier Grondbeheer met elkaar in gesprek komen over wat de biologische landbouw en de natuurbescherming in Nederland elkaar te bieden hebben. Er zou gestreefd kunnen worden naar een gezamenlijke beleidslijn inzake biologische landbouw door alle natuurbeschermingsorganisaties. Op regionaal niveau kan het Producenten Platform Oost Nederland en / of GLTO in gesprek gaan met het Beheerdersplatform (overleg orgaan van de natuurbeschermingsorganisaties op provinciaal niveau). Het belangrijkste doel hier is de uitwisseling van informatie en het leggen van een vertrouwensbasis, zodat de partijen weten van elkaars bestaan en activiteiten. Afstemming van vraag en aanbod zal daardoor gemakkelijker lopen. Op lokaal niveau komen de terreinbeheerders en de biologische boeren elkaar aan de keukentafel tegen. Daar kan door (nieuwe) biologische landbouwverenigingen gestimuleerd worden dat het gesprek over de uitgifte en het beheer van natuurgrond, en de uitwisseling van grondstoffen op gang komt.
 2. De natuurbeschermingsorganisaties en landgoedeigenaren kunnen criteria opstellen waaraan de bedrijfsvoering van boeren die natuurgrond willen pachten moeten voldoen. Door te werken met criteria kiezen de natuurbeschermingsorganisaties expliciet voor natuur- en milieuvriendelijke boeren. Daarmee wordt vermeden dat de natuurbeschermers a-priori kiezen voor biologische boeren, hetgeen veel onrust zou

veroorzaken bij gangbare boeren. Een uitgifte systeem met criteria die de doelstellingen van de natuurbeschermers vooruit helpen kan daarentegen juist zoveel duidelijkheid scheppen dat het snel geaccepteerd wordt door de streek, en geeft daardoor tevens de mogelijkheid nieuwe keuzes te maken in de uitgifte van natuurgrond. Ook biologische boeren zullen in dit systeem duidelijk moeten maken waarom zij in aanmerking willen komen voor de grond. Wanneer biologische boeren rond een natuurgebied gezamenlijk een aanbod voor het beheer doen, staan ze sterker dan individueel, omdat ze dan gemakkelijker kunnen voldoen aan de criteria en grotere gebieden kunnen beheren.

- Biologische boeren in Oost Nederland doen in het algemeen veel aan verbredingsactiviteiten (agrarisches natuurbeheer, huisverkoop etc.), en biologische boeren met natuurgrond hebben zelfs nog meer activiteiten op hun bedrijf. Natuurgrond kan in een dergelijke multifunctionele strategie een belangrijke rol spelen. Zo biedt een geïntensiveerde samenwerking tussen natuurbeschermers en biologische boeren kansen voor natuur, milieu en leefbaarheid van het platteland.

10.2 Aanbevelingen

10.2.1 Voor biologische boeren:

- De biologische landbouwbeweging zal in het proces van omvorming van landbouwgrond in natuurgrond, niet zozeer een tegengeluid moeten laten horen, maar trachten invloed uit te oefenen op de uitgifte, zodat de natuurgrond beschikbaar blijft / komt voor de biologische landbouw.
- Doe de natuurbeheerorganisaties een aanbod dat aantrekkelijk voor hen is qua inhoud en organisatie. Probeer zoveel mogelijk mee te denken met de wensen die zij hebben. De biologische landbouw is een aantrekkelijke partner voor de natuurbeschermingsorganisaties, maar dat moet wel concreet tot uiting komen in voorstellen.
- Wanneer biologische boeren zich verenigen in een biologische coöperatie worden ze interessanter voor de natuurbeschermingsorganisaties. Er is een duidelijk aanspreekpunt, de administratieve rompslomp is minder en de biologische boeren zijn georganiseerd beter in staat grotere eenheden te beheren.
- Overtuig de natuurbeschermingsorganisatie van het feit dat biologische landbouw buiten de natuurgebieden milieu en natuurvoordelen biedt voor de natuurgebieden zelf. Als dat doordringt is het voor de natuurbeschermingsorganisaties niet meer vanzelfsprekend alleen naar het beheer door boeren op natuurgrond te kijken, maar kan de uitgifte van natuurgrond voor hen ook een instrument worden om de omgeving van natuurterreinen natuurvriendelijker te maken.
- Zoek ook naar andere typen voordeel die biologische boeren de natuurbeschermingsorganisaties kunnen bieden. Laat bijvoorbeeld de kopers van biologische producten weten dat je gesteund wordt door de natuurbeschermingsorganisaties ('dit product is geproduceerd op natuurgrond').
- De begrenzing van de ecologische hoofdstructuur ligt min of meer vast. Maar welk type natuur er moet komen ligt nog niet geheel vast. De natuurbeheerorganisaties zijn op dit moment bezig de natuurdoeltypen voor hun gebieden te omschrijven. De biologische landbouw kan proberen daarop invloed uit te oefenen. Daarmee zou meer land beschikbaar kunnen komen voor extensieve landbouw, dus bijvoorbeeld minder oerrunderen en meer maaien en naweiden. Dit geldt voornamelijk voor nieuwe natuurgebieden die geheel in een agrarisch gebied liggen, zoals bijvoorbeeld het Reggedal. Willen boeren, bewoners en recreanten daar wel oernatuur, of is het voor het draagvlak van de natuurbeschermers beter om daar cultuurnatuur te creëren?

- Laat zien hoe natuurgebieden en biologische bedrijven landbouwkundig op elkaar kunnen ingrijpen. Zeker nu de EU regelgeving voor biologische landbouw, met betrekking tot nutriëntenbeheer en grondstoffenaanvoer van buiten steeds strenger wordt, liggen nutriëntenstromen vanuit de natuurgebieden naar landbouwgrond steeds meer voor de hand. Daar zijn beide partijen bij gebaat. Het draait de huidige nutriëntenstroom om die nu uit landbouwgebieden naar de natuurgebieden toeloopt (vermesting).

10.2.2 Voor Platform Biologica

- Breng nadrukkelijk de uitvoering van de (120) natuurbedrijfsplannen en de toekomstige natuurrichtlijn voor biologische bedrijven onder de aandacht om aan te geven dat de biologische landbouw zorg draagt voor de natuur, en dus kan bijdragen aan de algehele natuurkwaliteit van Nederland. Daarmee wordt de biologische landbouw steeds meer de natuurlijke partner van de natuurbeschermingsorganisaties.
- Versterk daarnaast de onderhandelingspositie van biologische boeren door hen cursussen natuurbeheer aan te bieden. Vaak wordt door degenen die twijfelen over de rol van biologische boeren op het gebied van natuurbeheer gezegd dat ze niet kundig genoeg zijn. In sommige gevallen is dat ook waar, want niet alle biologische boeren hebben verstand van natuurbeheer. Met meer kennis over natuurbeheer is de biologische boer een sterkere partner voor de NB organisaties.
- Streef, op basis van het voorgaande en als opvolger van Appèl Groen Licht, naar een convenant met de natuurbeschermingsorganisaties omtrent de uitgifte van natuurgrond aan biologische bedrijven. Tracht de natuurbeschermingsorganisaties te bewegen de groei van de natuurgrond met voorrang uit te geven aan biologische bedrijven.
- Stimuleer projecten naar de ideale samenwerking tussen een natuurbeschermingsorganisatie en een biologische boer (of meerdere). Probeer daarvoor een aantal voorbeeldbedrijven in te richten. Denk daarbij bijvoorbeeld aan de biologische boer die tussen de Hellendoornse Berg en de Regge zit en graag beide natuurgebieden zou willen benutten voor zijn bedrijf. Nutriëntenstromen zouden vanuit de natuurgebieden (weer) lopen richting potstal. Hoeveel boeren kunnen op die manier werken, onafhankelijk van externe aanvoer? Wat betekent dit voor de natuurkwaliteit en wat zijn de (financiële) voordelen voor de natuurbeschermingsorganisatie?
- Stimuleer de samenwerking tussen GLTO en biologische boeren organisaties op onderwerpen zoals de uitgifte van natuurgrond.
- Neem de clusters van biologische bedrijven die dicht bij natuurgebieden liggen als uitgangspunt om samenwerking met natuurbeschermingsorganisaties te bevorderen. Tracht hen te bewegen als groep een contract af te sluiten met de desbetreffende natuurbeschermingsorganisatie.

10.2.3 Voor natuurbeschermingsorganisaties

- Stel criteria op voor de uitgifte van natuurgrond. Wanneer deze criteria gaan over de milieu en natuurvriendelijkheid van de gehele bedrijfsvoering, is de uitgifte van natuurgrond een instrument om ook in de omgeving van natuurgebieden de natuur en milieukwaliteit te verbeteren.
- Geef biologische akkerbouwers voorrang. Maak daar een landsdekkende regel van. Het is duidelijk dat zij meer kwaliteit kunnen leveren dan gangbare akkerbouwers, doordat zij meer vertrouwd zijn met een hogere onkruiddruk, kunnen werken met een lagere mestgift en weten hoe ze de schijfeg moeten hanteren.
- Voer een landbouwstructuurbeleid voor je eigen hoevepachters. Dat wil zeggen, als er geen opvolger is voor een pachter (in de helft van de gevallen) stimuleer dan de nieuwe pachter biologisch te gaan boeren. Wanneer stukken grond vrij komen, probeer daarmee bestaande pachters tot omschakelen te bewegen.
- Een pacht prijsverlaging, zoals her en der al gebeurt, kan dit proces versnellen. De pacht prijsverlaging is dan de prijs die de natuurbeschermingsorganisatie betaalt voor het

behalen van natuurdoelen. Bedenk een eenduidige regel (voor alle natuurbeschermingsorganisaties) over kortingsmogelijkheden voor landbouw met natuurdoelstellingen.

- Zorg voor samenhang tussen voorwaardenstellend beleid (milieu), stimulerend beleid (subsidies, kennisoverdracht) en uitdagend beleid (experimenten) (Volker, 1999). In deze opzet stimuleert de NB organisatie de biologische boer te zoeken naar de ideale bedrijfsvoering (zowel milieutechnisch als bedrijfseconomisch). Dit levert een sterke pachter en een vertrouwensbasis tussen boer en natuurbeschermingsorganisatie.
- Probeer net als de waterwinmaatschappijen in ieder geval in bufferzones rond de natuurgebieden, de biologische landbouw te stimuleren.
- Analooq aan de gebeurtenissen in Drenthe, waar kennismakingsdagen tussen natuurbeschermingsorganisaties en biologische boeren worden georganiseerd (organisator NM), zou ook in andere delen van het land, de communicatie tussen de partijen kunnen verbeteren. Een kennismakingsdag is in dat verband een goede optie. De doelen voor de verschillende natuurgebieden en de kansen voor biologische boeren kunnen dan gedetailleerd besproken worden, en biologische boeren kunnen aangeven in hoeverre zij een bijdrage kunnen leveren aan het gewenste beheer.
- In Groningen, Drenthe, Overijssel/Gelderland, Brabant/Limburg, Zuid Holland en Zeeland werden of worden initiatieven ontplooid in het kader van de samenwerking tussen biologische boeren en Natuurbeschermingsorganisaties. Deze onderzoeken hebben stuk voor stuk waardevolle informatie opgeleverd en de nodige communicatie op gang gebracht. Toch blijven het lokale initiatieven. Het lijkt tijd geworden om een centrale beleidslijn op te stellen hoe de natuurbeschermingsorganisatie om willen gaan met biologische boeren. Als tweede stap kan gedacht worden aan een gezamenlijke beleidslijn van alle natuurbeschermingsorganisaties.
- De biologische landbouw kent richtlijnen voor de teeltwijze (zie paragraaf 2.1). Deze richtlijnen zijn niet statisch; er wordt continu gewerkt aan richtlijnen die de doelen van de biologische landbouwbeweging nog beter dienen. Deze discussies, en dan vooral die over het opnemen van een natuurrichtlijn, de vermindering van het gebruik van gangbare grondstoffen, en staltype, zijn voor natuurbeschermingsorganisaties van wezenlijk belang. De kennis van natuur en milieu die natuurbeschermingsorganisaties hebben, en de wensen die ze op dat vlak hebben, kunnen de biologische landbouw en de samenwerking tussen natuurbeschermers en biologische boeren verder op weg helpen.

10.2.4 Voor de Federatie van Particulier Grondbezit

- Vanuit de Federatie wordt erop gehamerd dat landgoedeigenaren een landgoedvisie ontwikkelen. In zo'n landgoedvisie zou de biologische landbouw nadrukkelijk een plaats kunnen krijgen. Daartoe moet binnen de federatie aan kennisontwikkeling over de biologische landbouw gedaan worden, zodat haar leden daarover ook goed geadviseerd kunnen worden. Te denken valt daarbij aan de rentabiliteit van biologische bedrijven en de voordelen die biologische landbouw kan hebben voor de landgoed doelen (natuur / landschap).
- De regionale afdelingen van de Federatie hebben ieder jaar een thema waar extra aandacht aan geschonken wordt. De stimulering van biologische landbouw is een thema dat goed in deze reeks past.
- Veel van de aanbevelingen die gedaan zijn voor de natuurbeschermingsorganisaties, kan de Federatie ook aanbevelen aan haar leden.

10.2.5 Voor de Milieufederaties

- De Zeeuwse Milieufederatie en de Milieufederatie Drenthe hebben het onderwerp biologische landbouw op natuurgrond opgepakt. De bemoeienis van deze milieufederaties komt voort uit de speciale positie die milieufederaties innemen. Zij zitten tussen de landbouw- en natuurbeheerpraktijk in. Vaak is er zowel een beleidsmedewerker landbouw en een medewerker natuur. Milieufederaties zijn daardoor

bij uitstek geschikt om als intermediair te dienen. Hun bemoeienis kan vooral van belang zijn voor de communicatie en informatie voorziening. Door gesprekken te organiseren kunnen vooroordelen weggenomen worden. Andere milieufederaties zouden op basis van de ervaringen van ZMF en MFD kunnen besluiten zich ook met deze materie bezig te gaan houden.

- Probeer de Gewestelijke Landbouw Organisaties ertoe te bewegen een grotere rol te gaan spelen in de belangenbehartiging voor de biologische landbouw, bijvoorbeeld in de uitgifte van natuurgrond.

10.2.6 Voor de overheid

90% van aankoopkosten van natuurgebieden wordt betaald door de overheid (half rijksoverheid, half provincie). De overheid verlangt daarvoor dat de desbetreffende natuurbeschermingsorganisatie duidelijk maakt wat voor natuur er in het gebied moet komen, maar vraagt daarbij niet hoe die natuur tot stand gaat komen. Dat laatste past een terugtrekkende overheid niet. Toch heeft de overheid doordat ze veel geld besteedt aan aankopen van natuurgebieden een sterk pressiemiddel om natuurbeschermingsorganisaties na te laten denken hoe ze met biologische boeren om willen gaan. Daarbij hoeft niet direct gedacht worden aan de verplichting om de natuurgrond biologisch te beheren, het stimuleren van contacten tussen beide partijen is misschien nog wel van groter belang. De successen die in Drenthe behaald zijn (zie 6.4) bewijzen dat.

10.2.7 Voor onderzoek

Hieronder staan een aantal punten genoemd die nadere studie behoeven. Deze punten zijn allereerst van belang voor de biologische boeren en natuurbeschermers, zij zouden de onderwerpen op de agenda kunnen zetten, maar hoeven niet persé zelf dit onderzoek uit te voeren.

- Wat kan een intensieve samenwerking tussen natuurbeschermingsorganisaties en de biologische landbouw betekenen voor de kwaliteit van het platteland? Het is uit dit onderzoek bekend dat de biologische sector (in Oost Nederland) zeer actief is in het verbreden van zijn activiteiten. Een soepel lopende samenwerking tussen natuurbeschermingsorganisaties en de biologische landbouw kan een impuls geven aan een heel scala van aan elkaar verknoopte activiteiten en het ontstaan van regionale kwaliteiten (bijvoorbeeld biologische streekproducten; vgl. Drentse Aa kaas).
- In dit onderzoek is aangetoond dat natuurgrond een rol speelt in het genereren van extra activiteiten op biologische bedrijven. Wat de precieze betekenis van natuurgrond is of kan zijn, kon in het korte tijdsbestek van het onderzoek niet aangegeven worden. Onderzoek naar het bedrijfssysteem met het functioneren van natuurgrond daarin is wenselijk om natuurgrond nauwkeuriger te kunnen inzetten bij bedrijfsontwikkeling en streekontwikkeling.
- Wat is op dit moment de rol van Natuurpacht en wat kan die bij verstandig gebruik zijn? Geconstateerd moet worden dat er weinig bekend is over het toepassen van Natuurpacht en dat er in het veld huiver is om deze pachtvorm toe te passen. Toch lijkt met verstandig gebruik natuurpacht voor beide partijen grote voordelen te bieden; het is een vast pachtvorm waarbinnen toch het beheer bij veranderende inzichten bij de verpachter aangepast kan worden. Vragen die opdoemen zijn: hoe groot moet de verandering in beheer zijn om het pachtcontract te mogen veranderen en is het niet wenselijk het natuurpachtcontract gemakkelijker te kunnen aanpassen?
- Onderzocht zou kunnen worden of, vooruitlopend op aanpassingen in de pachtwet die op stapel staan (LNV, 2000), een samenwerkingsovereenkomst geformuleerd kan worden waar biologische boeren en natuurbeschermers beiden bij gebaat zijn. Het kan de vorm hebben van een contract gebaseerd op het burgerlijk wetboek, net zoals erfpacht op dit moment al is. Daarbij moet extra aandacht besteed worden aan de ontbindende factoren, want de paradoxale toestand doet zich voor dat hoe gemakkelijker

natuurbeschermers een contract kunnen openbreken, hoe eerder ze geneigd zullen zijn een langdurig contract af te sluiten.

Literatuur

- Asijee, K. (eindredactie): Handboek voor de rundveehouderij. Informatie en Kennis Centrum Veehouderij. Afdeling Rundvee-, Schapen-, en Paardenhouderij. Publicatie nr. 35. Lelystad. 629 pagina's.
- Broekhuizen, R. van (1995) Landbouw als motor van plattelandsvernieuwing. In: Elerie, J.H.N., A. Woudstra (red.) Een nieuw toekomstperspectief voor de Waddenkust. Het 7e Keuningcongres / Jubileumcongres Waddenvereniging. Regio-Project Uitgevers, Groningen. pag. 28-33.
- Broekhuizen, R. van, J.D. van der Ploeg (1999) Naar nieuwe perspectieven voor boeren op landgoed Twickel. Leerstoelgroep Rurale Sociologie, Landbouwuniversiteit Wageningen. 59 pagina's.
- Brouwer, N. M. (1998) Kijk achter de prijs: de achtergronden van prijsverschillen tussen duurzaam en gangbaar voedsel. Alternatieve Consumentenbond, Amsterdam. 49 pagina's.
- Bruin, R. de (1997) Pluriforme Plattelandsvernieuwing: de aard van het proces. In: Van Broekhuizen, R., J.D. van der Ploeg (Red.). Over de kwaliteit van plattelandsontwikkeling. Opstellen over doeleinden, sociaal-economische impact en mechanismen. Circle for Rural European Studies, Landbouwuniversiteit Wageningen, Studies van Landbouw en Platteland 24. Pagina's 131-175.
- Dauvellier, P.L. (1985) Achtergronden en perspectieven van het beleid voor de landelijke gebieden. In: verweving in het landelijk gebied. Rijksplanologische Dienst (publicatie 85-4), 's Gravenhage, pagina's 3-27
- Entec (1995) effects of organic farming on the landscape. A report to the Countryside Commission. Warwick, Engeland. 43 pagina's.
- Ettema, M., A. Nooij, G. van Dijk, J.D. van der Ploeg, R. van Broekhuizen (1995) De toekomst. Een bespreking van de derde Boerderij-enquête voor het Nationaal Landbouwdebat. Misset uitgeverij BV. Doetinchem, 48 pagina's.
- Fruithof, F. (1999) Inscharing biologisch vee in natuurterreinen in de provincie Groningen. Stageverslag voor Nieuwland Advies, Wageningen. 24 pagina's.
- Hendriks, K., D.J. Stobbelaar, J.D. van Mansvelt (1999) The appearance of agriculture. An assessment of the quality of landscape of both organic and conventional horticultural farms in West Friesland.
- Hendriks, C.J.M., G.J.M. Oomen (2000) Mest, stro en voer. Het gemengd bedrijf op afstand als optie voor een zelfstandige biologische landbouw in de regio West- en Midden-Nederland. Leerstoelgroep Biologische Bedrijfssystemen, Afdeling Kennisbemiddeling, Wageningen Universiteit. 97 pagina's.
- Hoog, P.A. de (1995) Wijziging van de pachtwet: het definitieve voorstel. Agrarisch Recht, 55e jaargang, no.10, Wageningen. Pagina's 504-512.
- Horlings, I. (1996) Duurzaam boeren met beleid. Innovatiegroepen in de Nederlandse landbouw. Studies van landbouw en platteland 20, Landbouwuniversiteit Wageningen, Circle for Rural European Studies. 357 pagina's.
- Horst, H. van der (2000) Natuurmonumenten en biologische landbouw. Actief beleid stimuleert pachters en huurders. In: Ekoland 3-2000. Pagina's 8-11.
- Kerkhof, T.P.E. van (1999) Biologische landbouw en biodiversiteit. Startnotitie. Informatie en kenniscentrum Landbouw, Ede. 13 pagina's.
- Kleiboer, B. (1999) Afzet pakketten biologisch vlees groeit flink. In: Agrarisch Dagblad van dinsdag 24 augustus 1999.
- Kuit, G., H. van der Meulen (1997) Rundvlees uit natuurgebieden. Productie en perspectieven voor de afzet. Circle for rural european studies, Landbouwuniversiteit Wageningen, Studiereeks Studies van Landbouw en Platteland 22, 200 pagina's.
- Laar, J.N. van (1999) Over koetjes en kalfjes en zo meer. In: Inzicht in natuur, jaargang 11, nummer 2. SBNL, Wijk bij Duurstede. Pagina 4-7.

- Loefs, R. (1999) Biologische landbouw en natuurbeheer: het belang van de dialoog. Nieuwland Advies, Wageningen. 55 pagina's.
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (1997). Normen voor de mineralenaangifte. De bijlage uit het wetsvoorstel MINAS. Projectgroep Communicatie Mest en Ammoniakbeleid COMMA. Ede. 16 pagina's.
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (1998) Pacht, normen en regels 1998. Een wegwijzer voor de praktijk. Den Haag. 40 pagina's.
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (1999) Kracht en kwaliteit. Het LNV-beleidsprogramma 1999-2002. Den Haag. 79 pagina's.
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Commissie Pachtbeleid (2000) Ruimte voor pacht. Evaluatie en toekomstvisie pachtbeleid. Den Haag. 79 pagina's.
- RIVM (Bilthoven), IKC-N (Wageningen), IBN (Wageningen / Arnhem) Natuurverkenning 97 (1997) Samson H.D. Tjeenk Willink, Alphen aan den Rijn
- Oomen, G.J.M., E.A. Lantinga, E.A. Goewie, K.W. van der Hoek (1998) Mixed farming systems as a way towards a more efficient use of nitrogen in European Union agriculture. Environmental Pollution 102. Elsevier, Amsterdam. Pagina's 697-704.
- Oostindie, H. (1999) Biologisch-dynamische landbouw in Oost-Nederland; knelpunten en perspectieven. Rapport 152 van het Fonds Wetenschapswinkel van de Afdeling Kennisbemiddeling, Landbouwuniversiteit Wageningen. 36 pagina's.
- Platform Biologische landbouw en voeding (1996) Appèl groen licht voor de biologische landbouw. Utrecht. 60 pagina's.
- Raad voor het Landelijk gebied (1999) Geleid door kwaliteit. Interim-advies over landelijke gebieden en de 5e Nota Ruimtelijke Ordening. Amersfoort. 53 pagina's.
- Roep, D.(2000) The 'Waddengroup' Foundation. The added Value of Quality and Region. A working document of the case study NL-4 in the EU project on the Socio-Economical Impact of Rural Development. Chair group of Rural Sociology, Wageningen Universiteit. 37 pagina'
- Roovers, M. (1999) Omschakelen naar biologisch is vaak een goede zet. Hogere kosten worden ruimschoots gecompenseerd door hogere opbrengsten. In: Boerderij/Veehouderij 85 – no. 24 (23 november 1999) pagina's 12-13.
- Redman, M. (red.) (1992) Organic farming and the countryside. A special report from the British Organic Farmers in conjunction with the Soil Association. Organic Food and Farming Centre, Bristol, Engeland. 104 pagina's.
- Reitsma, T., K. Hendriks, D.J. Stobbelaar (1998): Landbouwbedrijven in het landschap. De ruimtelijke wisselwerking tussen landbouwbedrijf en landschap nader bekeken. Landinrichting 98/1, Utrecht. p. 27-34.
- SBNL (1999) Natuurbeheer in Ommen? Dat organiseren we samen! Praktijkexperiment Ommer Marke, discussienotitie. Wijk bij Duurstede.
- Staatsbosbeheer (1999) Boeren bij Staatsbosbeheer. In: Vakblad Cultuurbeheer 3/99.
- Vereijken, P. (1994) Ecologische infrastructuur voor akkerbouw / groenteteelt bedrijven. DLO Instituut voor Agrobiologisch en Bodemvruchtbaarheidsonderzoek. In PHLO cursus: Landbouw met het oog op natuurbeheer, 16 februari 1994.
- Vereniging Eastermar's Lânsdouwe, Vereniging voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer Achtkarspelen, Stichting WCL Winterswijk, Milieucoöperatie De Peel, Werkgroep Telen in de grond (1996) De Milieucoöperaties. Een eerste verantwoording. 22 pagina's.
- Volker, C.M. (1999) Boeren in een betwist landschap. Strategische keuzes van boeren in een waardevol agrarisch landschap. Wageningen Universiteit. 201 pagina's.
- Windt, H.J. van der (1995) En dan: wat is natuur nog in dit land? Natuurbescherming in Nederland 1880 – 1990. Boom, Amsterdam/Meppel.
- Wisserhof, J. (1996) Landelijk gebied in onderzoek. Ontwikkeling en toepassing van een interdisciplinair conceptueel kader. Nijmeegse Planologische Cahiers nr. 50, Katholieke Universiteit Nijmegen. 89 pagina's.

Bijlage 1: Interviews en enquête

Opzet interviews:

- Is grondoppervlak een knelpunt voor je bedrijf, los je dit op met behulp van pacht van natuurorganisaties, of zie je daar mogelijkheden toe?
- Heb je ideeën over grotere verbanden, dwz organisatievormen om de samenwerking natuurorganisaties en biologische boeren te versterken?
- Weet je andere boeren die een samenwerkingsverband hebben met natuurorganisaties?

Punten van aandacht voor vraaggesprekken

Basisgegevens:

Oppervlak, pacht

Vee, Veebezetting, melk

Gewassen, Vruchtwisseling

Extra activiteiten

Afzet

Werknemers

Huidige situatie

Wat pacht je, wat voor grond, waarvoor, waar (hoe ver weg), wat voor constructie / soort pacht / huur.

Welke regels kun je wel mee leven, welke niet. Hoe hoog kan een pachtvergoeding zijn. Wat voor winst is er te behalen uit pacht ed. (opbrengst, Minas).

Voorkeur voor een beheersinstantie? Waarom (beleid)

Natuurplan, natuur en landschapsingrepen

Toekomst

Wensen voor extra gronden (soort, hoeveelheid), waarvoor (schapen, jongvee, enz).

Wat voor soort pacht moet dat zijn.

Zou je wel willen verkassen naar beheersgrond?

Wat heb je NM te bieden (zit eens op de stoel van)?

Omschakelaars, intreders. De groei van de biologische landbouw, wat heeft dat voor consequenties?

Andere nieuwe ontwikkelingen. EU regelgeving, de Nederlandse invulling daarvan.

Organisatie

Wat voor organisatie zou dat kunnen regelen, met wie wil je samenwerken.

Hoe moet je dat organiseren.

Doelen en vragen bij het afnemen van de enquête:

1. Behoeftte aan natuurgrond peilen (Hoe groot is de behoefte aan natuurgrond onder biologische boeren? Rechte telling).
2. In kaart brengen van de bedrijfsstrategie (wat zijn de bedrijfsstrategieën onder biologische boeren, zijn er stijlen te onderscheiden (factor analyse), wijken die af van gangbare boeren).
3. Zien hoe natuurgrond een versterkende factor is in de bedrijfstrategie (combinatie van vraag 1 en 2) (hoe past natuurgrond binnen de verschillende bedrijfsstrategieën, aan welke andere kenmerken zit het gekoppeld).
4. Evaluatie van het huidige gebruik van natuurgrond; wat zijn de knelpunten en wat zijn de succesverhalen.
5. Behoeftte aan een organisatie voor het verkrijgen van natuurgrond peilen (rechte telling).

Bijlage 2: namen en adressen

Begeleidingscommissie

Jelle Meindersma, voorzitter Producentplatform Oost Nederland

B.J.M. Lichtenberg, boer in omschakeling

Sjors Willems, Platform Biologica

Jhr. R.E.W. van Weede, landgoedeigenaar

Menno Huge, Inspectiemedewerker Beheer van Natuurmonumenten in Overijssel,

Maria Litjens, Wetenschapswinkel, Stafafdeling Onderzoekstrategie, Wageningen

Universiteit en Research Centrum,

Rudolf van Broekhuizen, Leerstoelgroep Rurale Sociologie, Wageningen Universiteit,

Namen van de geïnterviewden

Boeren:

Arink (Lievelede)

Boeijink (Lievelede)

Blekkenhorst (Ommen)

Bruggert (Enschede)

Buscher op Vollenbroek (Enter)

Hendriks (Hellendoorn)

Klein Brabel (Vorden)

Nijmeijer (Rossum)

Meindersma (Olst)

Te Voortwis (Winterswijk)

Natuurbeschermers

Duiverman (Natuurmonumenten)

Jonkers (Geldersch Landschap)

Pastink (Landschap Overijssel)

Andere initiatieven

In dit rapport zijn een aantal initiatieven besproken die tot doel hebben de samenwerking tussen biologische boeren en natuurbeschermingsorganisaties te verbeteren (Hoofdstuk 6).

Aanspreekpunten bij deze organisaties zijn:

- Philip Scheepers, Nieuwland Advies. Postbus 522, 6700 AM Wageningen, tel. 0317 467246
- Melissa Ernst, Zeeuwse Milieufederatie, tel. 0113252896
- Roelinda Alkema, Drentse Milieufederatie, tel. 0592 311150
- Gerhard te Voortwis, SPA, tel. 0314 625000
- Inge de Vos, Provincie Zuid Holland, tel. 070 4416611, Vos@pzh.nl

Bijlage 3: Aanzet tot samenwerking tussen biologische bedrijven en natuurbeschermers op lokaal niveau

Het Groote Veld is onderdeel van het WCL De Graafschap. In 1998 is daar een begin gemaakt met de uitvoering van het project Groote Veld in het kader van de uitvoering van de EHS. Daartoe zijn nodig: allereerst een begrenzingen plan, met daarin opgenomen de natuurdoelstellingen (natuurontwikkeling, reservaatgebied, beheergebied), dan een aankoop strategieplan, en als laatste een integraal inrichtingsplan. Voor het Groote Veld bevinden de plannen zich in de uitvoering van fase 2, dat wil zeggen dat er nu gronden aangekocht worden²¹. De plannen schrijven voor dat zodra alles aangekocht is, er een zonering gemaakt wordt voor recreatie en natuur. Dan kan tevens nagedacht worden over de inrichting en het beheer van de natuur in het Groote Veld.

Mocht de aankoop om een of andere reden niet vlotten, dan moet de stuurgroep van dit project gaan nadenken over alternatieve methoden om de natuurdoelstellingen te bereiken. Daartoe hebben ze tot 2003 de tijd, dan loopt het project af. Nu ligt in het Groote Veld het BD bedrijf De Vijfsprong. De bewoners daarvan hebben te kennen gegeven dat ze niet uitgekocht willen worden om plaats te maken voor puur natuur. De Vijfsprong komt zelfs met een eigen plan waarin in hun visie het kleinschalige landschap ter plekke, en waarschijnlijk ook de natuurwaarde van het gebied erg gebaat zijn. In dat plan is een grote rol weggelegd voor de biologische landbouw en de boeren die nu in het gebied aanwezig zijn. Omdat de EHS projectperiode maar tot 2003 loopt zijn er formeel en informeel al contacten geweest tussen de stuurgroep en de Vijfsprong, en tussen De Vijfsprong en Natuurmonumenten, de beoogde nieuwe eigenaar van het gebied. Daaruit blijkt dat de visies van de verschillende partijen niet zo ver uit elkaar liggen als in eerste instantie gedacht werd. Alleen de opdracht van de provincie om tot aankoop over te gaan ligt verdergaand overleg nu in de weg. Over een paar jaar echter, kan uit dit proces een nieuwe vorm van samenwerking tussen een biologisch bedrijf (of bedrijven) en een NB organisatie voortvloeien. Hoe dit precies vorm gaat krijgen is nog niet duidelijk (eigendom, type natuur, vergoedingen), maar dat het de moeite loont om als biologisch bedrijf actief bezig te zijn met de inrichting van de omgeving staat al vast. Uit gesprekken blijkt dat de biologische landbouw door zijn milieuvriendelijke karakter in dit soort situaties duidelijk in het voordeel is ten opzichte van de gangbare landbouw.

²¹ Het Programma Beheer verandert niets aan deze opzet. De provincie Gelderland hecht grote waarde aan particulier natuurbeheer, laat daarom overal in de toekomstige EHS particulieren de ruimte zelf met natuur aan de slag te gaan, behalve in het Groote Veld. Daar heeft de provincie voor aangegeven dat de aankoop procedure moet doorgaan.

Bijlage 4: Grootvee-eenheden in de biologische landbouw in Oost Nederland

Grootvee-eenheden	GVE ²²	N / dier ²³	Aantallen dieren in Oost Nederland	Aantallen GVE in Oost Nederland	Kg N
Melkkoe	1,000	85	2490	2490	211650
Zoogkoe	1,000	85	154	154	13090
Vrouwelijk jongvee 0-1 jr.	0,220	42	1245	273,9	52290
Vrouwelijk jongvee 1-2 jr.	0,439	42		722,16	
Vleevee stieren tot 16 mnd.	0,327	34	649	212,22	22066
Geiten per melkgeit	0,115	13	2511	288,76	32643
Schape per ooi incl. lammeren	0,124	13	683	84,69	8879
Fokzeugen	0,356	26	354	126,02	9204
Vleesvarkens	0,288	12	6231	1420,67	74772
Legkippen	0,012	0,7	40560	486,72	28392
Vleeskuikens	0,006	0,7	22700	136,2	15890
Totaal				6184	468876
				(1,88 GVE/ha)	(142 kg N/ha)

Er is aangenomen dat er per melkkoe een kwart kalf een kwart jongvee aanwezig is.

Plantenteelt Overijssel Landbouwtelling 1999

consumptiegewassen

	geheel	biologisch '98
graan	3174	66
peulvruchten	18	0
pootaardappel	743	0
cons. Aardappel	2286	8
fabrieksaardappel	5625	5
suikerbiet	2623	0
korrelmaïs	991	4
uien	20	0
overig	316	18
groenten	267	14
vruchten	81	1
kleinfruit	16	0
zaden tuinbouw	20	2
witlof	287	0
glas	96	1
totaal	16563	119
cultuurgrond	213877	1423
bouwland	63791	469
grasland	150096	951

voedergewassen

	geheel	biologisch '98
graan	1596	210
graszaad	609	3
handelsgewas	14	0
voederbiet	66	3
luzerne	143	0
snijmaïs	43528	111
corncobmix	534	0
grasland	150086	951

verhouding consumptie : voeder = 8 : 92

bio. verhouding consumptie : voeder = 8 : 92

²² Bron: Ministerie van LNV, 1997

²³ Bron: Skal)

Provincie Overijssel CBS-Landbouwtelling 1999

Veestapel	totaal			biologisch '98	
	#	GVE/dier	GVE	#	GVE
melk- en kalfkoeien	256142	1	256142	1159	1159
jongvee melkproductie	225059	0.33	74269	889	293
zoogkoeien	12744	1	12744	108	108
vlees- en weidekoeien	10018	1	10018	3	3
jongvee vleesproductie	56130	0.33	18523	246	81
vleeskalveren	74372	0.22	16362	1	0
biggen	658553		0	1092	0
vleesvarkens	938347	0.288	270244	1290	372
fokvarkens	192272	0.356	68449	243	87
ooien	45141	0.124	5597	596	74
melkgeiten	7789	0.115	896	484	56
overige geiten	6347	0.115	730	234	27
vleeskuikens	5986434	0.006	35919	0	0
leghennen	2655760	0.012	31869	12650	152
totaal			801762		2411
totaal hectare			213877		1423
totaal per hectare			3.75		1.69